

HELYISMERET I. FOLYAM 2004. 4. SZÁM

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

Csiki László, Jenei Gyula,
Keszthelyi Rezső, Luzsicza István,
Pintér Sándor, Varga Dániel és
Michael Castro versei

Fráter Zoltán és Zalányi Kinga
írásai Krúdy Gyuláról

Hahnné Duray Éva tanulmánya
Ipoly-vidéki népszokásokról

Baráthi Ottó interjúja
Csongrády Bélával

Madách-díjasok, 2004
Szabó Andrea beszélgetése
Tibay Andrással

Prikler Mátyás fotója
(Részlet)

50 éves a Palócföld

Megyénkben az elpusztult, illetve elnéptelenedett falvak újratelepítésére a 17. század végén és a 18. század első évtizedeiben került sor. Az új lakók többsége a sűrűn lakott, szegényesen élő, magas adókkal sanyargatott északi megyékből (Trencsény, Árva, Nyitra, Liptó, Zólyom) költözött megyénkbe. Számos család települt Nógrádba a szomszédos Hont megyéből, sőt a távolabbi Morvaországból és Sziléziából is. Az északi megyékből érkezett lakosság nagyobb része szlovák anyanyelvű, evangélikus vallású volt. A déli megyékből bevándorolt családok (számuk csekély) magyar anyanyelvűek és r. kat. vallásúak voltak, akik a telkek mellé nemesi oklevelet is kaptak (Rimóc, Nagylóc, Cserhátszentiván, Nógrádmegyer, stb.)

Zólyomi József (1973)

Ma már jobbágykatona-folyamodványok, történeti énekek, naplók, feljegyzések sokaságából ismerjük Rákóczit. Feltárult az eddig ismeretlen kuruc világ: jobbágyok, bújdosók titkos szervezkedése, országfordító nagy vállalkozása. Mikor a Tiszaháton Esze Tamásék szervezkedtek, itt Nógrád vármegyében is titkos gyűléseket tartottak a parasztok, és tiltakoztak a vármegye hatalma, s a Habsburg császár mérhetetlen sokaságú adója meg fuvarterhe ellen. Rákóczi kiáltványaira itt Nógrádban tizenkettő híján összesen fél ezer jobbágy és kétszázöt nemes és armalista fogott fegyvert. Itt is (mint másutt az országban) a jobbágyok megtagadták a földesúri szolgálatot, és az ország szabadságával együtt saját szabadságukért is harcoltak. Sokan szolgáltak Rákóczi palotás ezredében, Ocskay seregében, meg a híres Szabó Máté és Bercsényi Miklós zászlói alatt.

R. Várkonyi Ágnes (1976)

Vajon Nógrád határvármegye volt-e? A kérdés megválaszolása nagy jelentőségű Nógrád megye kialakulása szempontjából. Amennyiben ugyanis határvármegye lenne, akkor Nógrádot is egészen mélyen fel kellene vinnünk a mai Szlovákia területére, ha viszont nem, akkor megint másképpen kellene Nógrád megye létrejöttét elképzelnünk. Mutatnak nyomok arra, hogy Nógrád *nem* volt határvármegye. Nyitva hagyva itt és most Gömör problémáját, keleti szomszédai közül mind Borsod, mind Újvár az eredeti állapot szerint a Kárpátokig elnyúló határvármegye volt. Ugyancsak határvármegyének tekinthető a Nógrád vár tőszomszédságában fekvő Hont vár megyéje.

Kristó Gyula (1983)

Tartalom

<i>Keszthelyi Rezső</i>	Négy részlet (vers)	403
<i>Csiki László</i>	Hatvan király (vers)	407
<i>Pintér Sándor</i>	Gránit és márvány (vers)	413
<i>Jenei Gyula</i>	Átírások (vers)	414
<i>Varga Dániel</i>	Lemmingek vándorlása; Hegyünnep (vers)	415
<i>Lukáts János</i>	Emberfa (elbeszélés)	417
<i>Koppány Zsolt</i>	Vera (elbeszélés)	422
<i>Fráter Zoltán</i>	Utolsó liter (Krúdy Gyula emléknapján)	440
<i>Zalányi Kinga</i>	Márai Krúdy élménye (tanulmány)	444
<i>Michael Castro</i>	Bolond vers; Satori Budapesten (vers)	450
<i>Luzsicza István</i>	nyári temetés; császármetszés után; lélekvesztő (vers)	452
<i>Szabó Andrea</i>	Madách-díjasok, 2004 Beszélgetés Tibay András előadóművésszel	456
<i>Hahnné Duray Éva</i>	Szokások, hiedelmek az Ipoly vidékén	461
<i>Baráthi Ottó</i>	„...Másként láttam sok mindent, mint ahogyan bekövetkezett...” Beszélgetés Dr. Csongrády Bélával	471
<i>Sulyok Bernadett</i>	Ami mulandó és ami örök – Rajnai László monográfiája Kodolányi Jánosról	485
<i>Hatvani József</i>	A mottó: „Isten, szeretet, munka” Egy méltó monográfia: Bóna Kovács Károly (1897–1970)	491

Pályázati felhívások

E számunk illusztrációit Prikler Mátyás fotóiból válogattuk.

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
L. évfolyam
2004. 4. szám, július–augusztus

Főszerkesztő:
PRAZNOVSZKY MIHÁLY

Főmunkatárs:
NAGY PÁL
(Párizsi Magyar Műhely)

Szerkesztők:
DUKAY NAGY ÁDÁM
DR. KOVÁCS ANNA

BAGYINSZKY ISTVÁNNÉ szerkesztőségi titkár
Telefon: 32/310-140

A Nógrád Megyei Közgyűlés folyóirata.
Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
3100 Salgótarján, Kassai sor 2.

Felelős kiadó:
OROSZNÉ KATONA ANNA

Készült:
Polar Stúdió, Salgótarján

Lapunk megjelenését támogatja:
a NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA és
a NEMZETI KULTURÁLIS
ALAPPROGRAM

Szerkesztőségi fogadóórak:
kedd 16–18 óra között

A szerkesztőség levélcíme:
3101 Salgótarján, Pf. 270
Telefon: 32/416-777
Fax: 32/316-482

Internetcím: www.bbmh.hu/palocfold
E-mail: palocfold@bbmh.hu

Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
előfizethető ugyanitt.
Folyóiratunk megvásárolható
az Írók Boltjában
Budapest VI., Andrássy út 45.

2004-ben megjelenik 6 alkalommal.

Ára: 300 Ft

Előfizetési díj egy évre: 1 500 Ft

Kéziratokat és rajzokat megőrizzük,
de nem küldünk vissza.

ISSN: 05555-8867
INDEX: 25925

Nógrád megye Madách-díjas folyóirata
(2004)

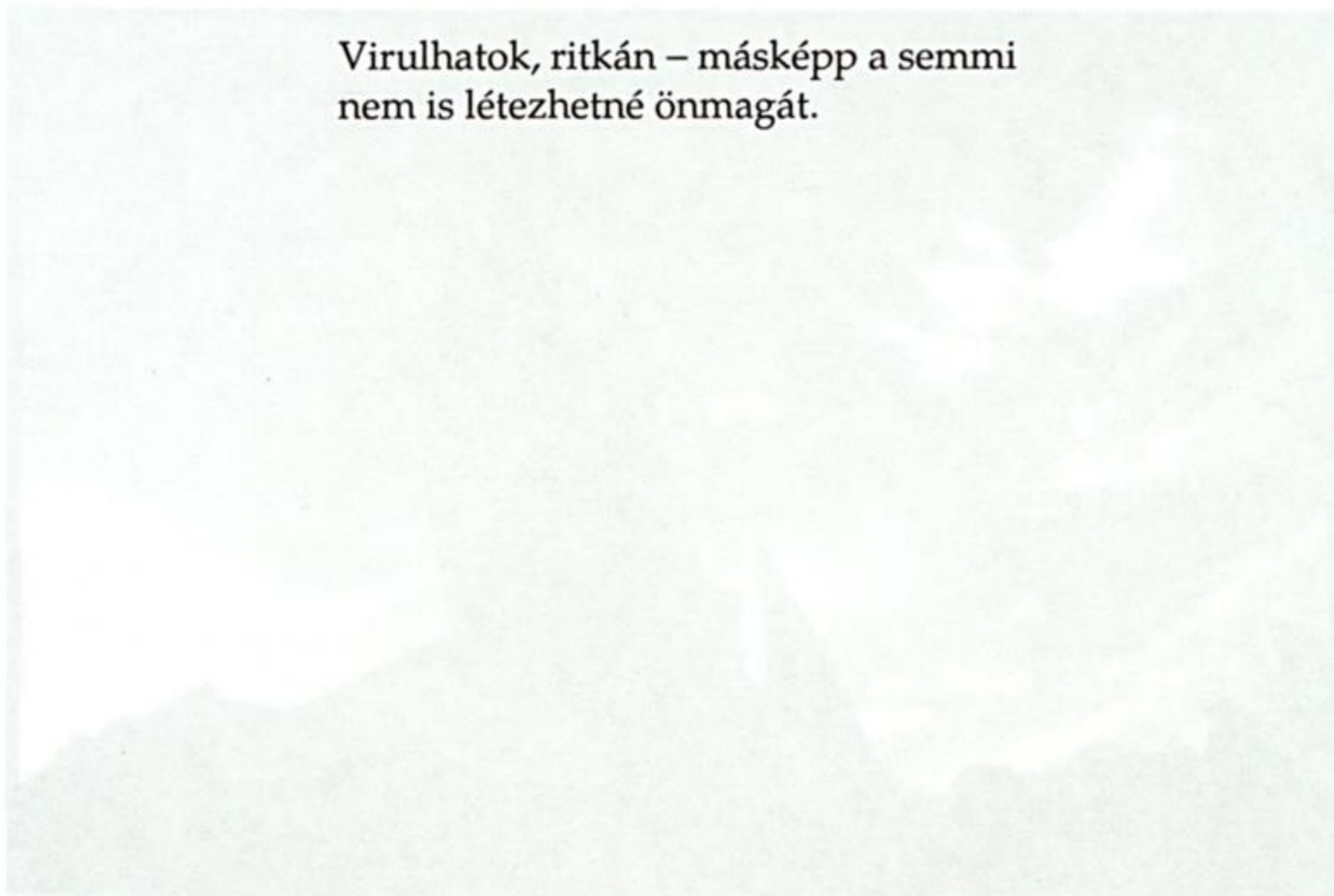
NÉGY RÉSZLET

(a)

Ébrednek lényláthatatlanul,
de kél velem
a látható, mint ha betűk
betűinek sokadalma életalkalom.

És csaknem túlsúfolódom,
bár akad azért néhány hiányhely,
porszem, füst, hó- meg hamu-
árny, akárha nincs *amikor*.

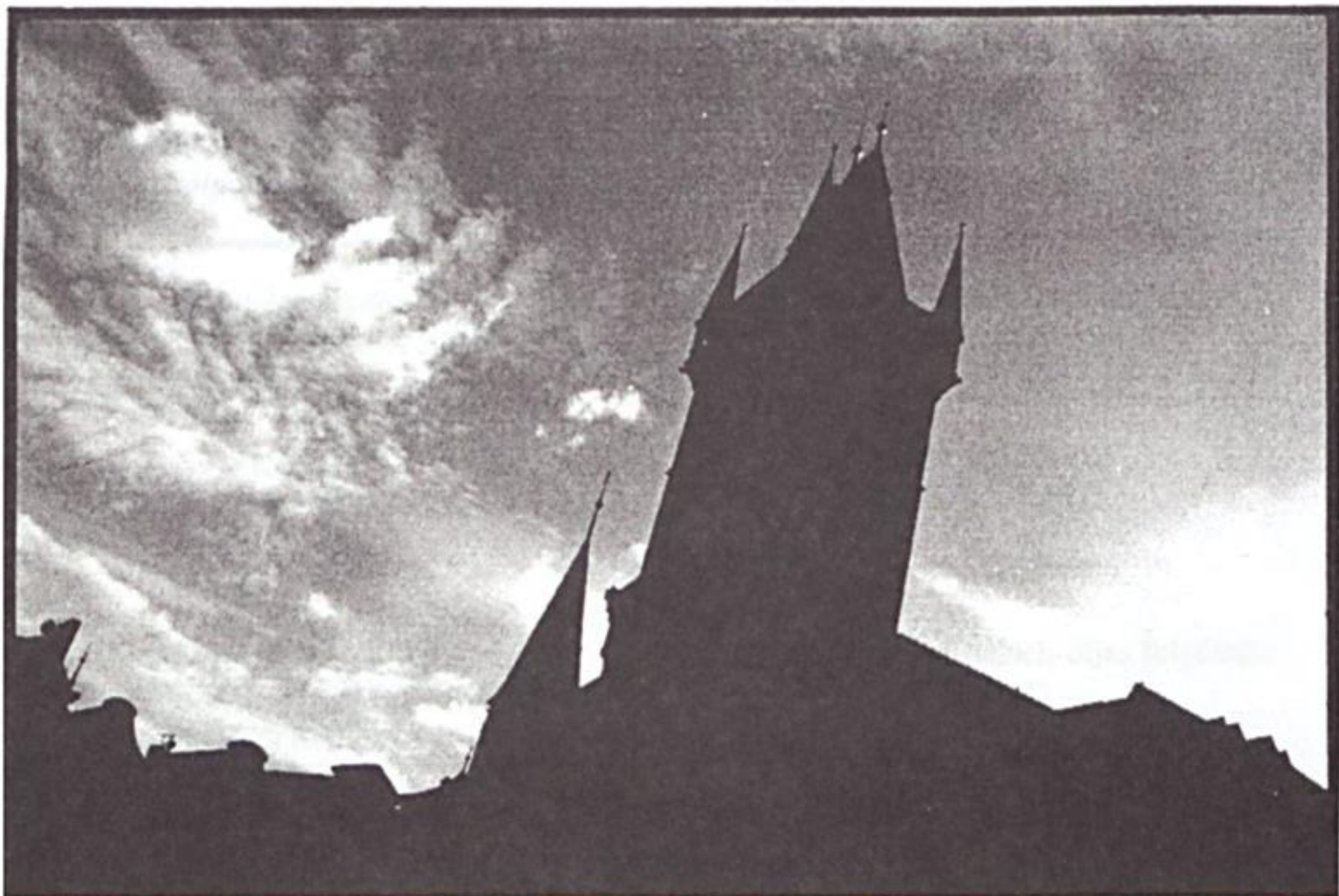
Virulhatok, ritkán – másképp a semmi
nem is létezhetné önmagát.

(b)

Minduntalan enyészet szülni –
ekként tátogok; ujjbegyemet most telepedő
esőcseppbe bököm, alig-nyom,
mégis a föld mélyébe hordja szemem,
és viszi amarra is,
ahol égboltokat keresnek az egek.

Eregetem a füstöt, és arra gondolok:
az élet neve sincs név, az egy-sem
tömérdekül táplál és fogyaszt
trágyát is meg étert is egyaránt –
és emlékemmé tűnődi nőszirmaim,
köveim és őzikéim tengerfutását.

Prikler Mátyás fotója (2001)

Könnyű lepkeraj verdes át az esőn
egy csillagról, mely homlokom mögött
ég tovább.

A tüdő öröm még ilyenkor, a szájba
betör a tér számtalan sárkányfeje,
és az elmúlás is óvja a kő
minduntalan fogyó szívét.

És a hatalmas szín vonzásában a tenger
szarkofágja, amint nyílik belőle
az ezeréves virág.

Cserélgeted az isten alakját,
ha parázslík a lég a vér madarain,
és a végtelen vizek közepére állítasz gyertyát,
mert azt szeretnéd,
hogyan lángra és túl a semmin pihenjél.

(d)

Üregháza az ezer évvel későbbi
éjszaka, benne a szív mai tűzporával.

A levegőbe tart vele, és keresi
azt, amit cipel.

És csak párolog,
párolog a kövek vére, amíg hasához
tapasztja a tenger súlyát,
mindig a saját méretébe fogadva
a hullámokat és az emelkedő
horizont kivehetetlen háttérét.

Mert olyan ő, aki el nem jut odáig,
amiben van, és amiben nem lesz,
hatalmas rög a homloka,

mely töredezik és morzsolódik,
de egyre csak akkora marad,
mint testben a test,
mint a semmiben a semmi,

és ami előtte volt a mögötte.

Csiki László

HATVAN KIRÁLY
(alkalmilag)

(ez pár maszkurás rigmust kiad)

ez most érzelmes lesz
ez a móka
félelmes
valóba'
véghetetlen
ahogy király laci is hatvan
egy világháború óta
számkivetetten
rámkivetve

ahogy szabad a rab
dült testben zárkában
a sérthetetlen
képzeletben

de hallja
ahogy nő a haja
hallja a napszelet
s ahogy a tej erjed az anyamellben

„halljátok az éneket
szomorú szeretteim?”

*

királyom
mintha hébe-korba
mégsem templomba
mentél volna
mégis akolba
hol sokak által tartott
kitartott
mint a nyitott á hang
a forma

a forma!

mint aki bírja
nem csak írja
„karddal vágott
írónáddal”
a hóra

mint ki búsan is jobban vígad itt
annál ki kényre-kedvre víg
mesék tején borán
sovány mokány!

saját vétek vagy minden
elődünknek vélt
hadifogoly okán

a feltalált
történelemben
rekvirált
étteremben
sóvárad és vorkuta közt
janicsártemetőben legkivált
velem helyettem

„vezessen a párt!”

s kolozsváron az ajtóban ki várt?
közös kihallgatónk
jézusom jeszenyined
egy nő ki esendően imád
és pénzt kér végül
nem vallomást?

„halljátok az éneket
szomorú szeretteim?”

*

békülj magadhoz
új tinódi
ki úrként bír tengődni
és jobban bír bárkit
mint önmagát
két folyó partján
egyszerre fiáért kiált

*

ugye a pap gyökönt még
és a kanca sárlik
otthon nálatok
fennebb vagy alább
a sós pataknál
a citerás udvaron
hol nappal énekelt apád
és közben hátul bőgött a barom?

ott tanultad
vagy máshol untad
a más időt?
s szeretheted
ha még mered
emlékedet?

*

„halljátok az éneket
szomorú szeretteim?”

ennyi volt volna
mondanám
ha nálad jobban hagynál

persze a pataknál
magamnál

neked mondom
magadnak
ki nálam s a valónál pontosabban
tudod télen
a trágya jó meleget adhat
és mi az abrak
de ki csak maga volt
és megvan magának máig
kölyökül
mind-mindhalálig
világnak határnak
kertvégi kő alatt
a lésza mögül
pincegádorban
elrekkentett sáros kincsül

holnapra kitalálok neked
egy új házat és padot
kint ülj!

a világ lapos tetején
arcodra hulljon a fény
ha mégis akarod
ha mára szebb ez az élvezet
mint amit egy nő ölén
érez és okoz a kezed

vagy ahogy az az erdőn túli domb
ősszel annyi színt kibont
veled vagy nélküled

*

veled vagyok én nélküled
ki a kocsmá zugán tudja
érezni a széna illatát
legkivált
privát
leg-
fennebb
leg-
alább
sehol
hol se

mondd helyettem tovább!

se se se-se-se
mégis ott
ahol voltam és vagyok
ahol kicsinek lenni
a legnagyobb
csak nincs becse

*

„halljátok az éneket
szomorú szeretteim?”
mondod

lélegzetnyi csend kéretik
ehhez a porondon
ithon otthon
mondom

csak amíg a szénában
megérik a körte
csak amíg hajnali fény
hull a párás asszonyölre
a szép-keserű illatú hiúban
és néhány szénaszál
férfikorok múltán

nézlek messziről
míg ezt mondom
de te ne nézz vissza úgy rám

se könyvön át
se fronton

„halljátok az éneket
szomorú szeretteim?”

*

azért beszélek magamról
amikor rólad
mert rólunk
mert két háborúval korábbról
éreződik nyelvünkön
a prófunt

és ezer más háború jön még
és hullnak még édes körték

hallod
szomorú szeretettem
hogyan roszog csupasz
ínyünk közt ugyanaz?

(A szövegben Király Lászlótól, Zrínyi Miklóstól, Szabédi Lászlótól, másoktól és tőlem kölcsönzött idézetek, címek és egyebek olvashatók – 2003. november 3. éjszakáján.)

GRÁNIT ÉS MÁRVÁNY

Ahogy nem adatik szeretet, úgy nem adatik
Gyűlölet sem az elkent tényekre boltosuló,
Kontúrjait vetkőző őszben; mennyi gyász, de
Mennyi pompa, milyen műgonddal komponált, pontos
Liturgia szerinti vetkőzése a fáknak, hogy
Az alattomban közelgő tél, a Nagy Leltáros majd mindent
Rendben találjon: hófoltok alatt a szórványos,
Korhatag avart, s a többi csupaszra csupasz, megannyi tényt;
Az ősz pasztelljét December Démona jeges
Fuvallatokkal törli le majd (tábláról a krétát), hogy
Szivárványos testét feketére és fehérre: a gránit
S a márvány színére halkíthassa, lefokozva így
A sejthetőt a szigorú bizonyosra, egyetlen pontba
Gyűjtve a szerteágazót, egyetlen pontos fókuszba, valami
Biztos fogódzót adva, amiben megkapaszkodhat
A sötétlő szilánkokra robbant tudat, melynek többé
Árnyéka se, hiába is pányváznád ki a zenitre;
Hogy is idézné szivárványos nyarát; mostantól tavaszig valami
Árnyéktevén poroszkál egy horizont alatti sivatagban,
Bele-belezuhanva megannyi gödrébe a Teremtésnek, mely
Csontok törmelékeit zúdította a földre;
„Ahogy nem adatik szeretet, úgy nem adatik gyűlölet sem”;
Tompá és tétova tényekre boltosul koszlott
Harangja az egyre hígabb égnek; félhomály;
Se fény, se éji kátrány nem csorog immár a zúzos földre.

ÁTÍRÁSOK

11.

visszeres lábú este, a felhők kékek
(milyenek lennének?), szétfolyik,
vörös a hold (összerakhatatlan
puzzle a múlt: hurkot kötött nyakába
másod-unokatestvérem): feljebb száll majd
a fák fölé, halvány lesz, mint friss halott;
a levelek árnyai sötétben nem látszanak –
felemeli őket egy kéz, könnyedén
gombostűre tűzi mindahányat,
vagy cernán lógatva hagyja, fújja a szél.

13.

a párás ablakon túl ismerős táj.
versenyt fut velünk, kielőz a hold,
felhők mögül felragyog; szemedben
látom, idegen vagyok magamnak is;
hiába jártam itt annyiszor lopva,
lesve, amit meg sosem ismerek:
pillanatokra osztja magát az idő,
s mindig csak egyet ad nekem.

19.

mozdulatunktól megriad a langyos
víz; a bennünk kavargó indulatokat
magába tekeri az éjszaka. így is lehet
boldognak lenni: vágytalanul
hallgatni, amint a parti köveknek
ütődik az ősz. valahol sziréna
szól. fülledt vágyakat söpör a szél
a városból felénk, közömbös kézzel
simítod ki szememből a múltat.
szeretnünk kéne, amíg dideregve
megjön a reggel, szeretnünk:
de csak nézzük egymást, amíg
hosszú árnyékot vetnek a fák.

LEMMINGEK VÁNDORLÁSA

A szürkületből fény válik ki, tejből
a savó. Dereng.
Egy kalap s egy üres irattáska
maradt csupán velem.

Álomfehér tetők. Levél hullik
pörögve a Feneketlen-tóba.
Nincs, csak ami lehet.
Az égről fénycseppek zuhognak a hóba.

Visszatér a jövő is, a még-meg-nem-lévő:
fagyott tócsák, egy vak fénypászma,
egy aranyhajú kisgyerek, akit
bármikor elveszíthetek.

Állólámpa sárga fénykeresztje mögött
hallgat, vajpuha az éj.
Éjfélkor megszűnik a mozgás.
A halál nem ébredés, legföljebb újabb esély.

A csöndben hangtalan álmodni kezd egy álom.
Csupán az érzés marad még, egyfajta „mégis”:
kanyargós út, mely az emlékekhez
visszavezet.

HEGYÜNNEP

Gyertya ég, alvadék-
kéken lobog.
A széken súlyos, szilvaízű szoknyád.
Álom voltál, s most kiáltozva
alakot öltesz.

Éjfélre jár.
Üres szekrénycsönd.
Mézszínben rebben kontyod, s
érezem, küszöbtelen
a szívem.

Madár moccan árnyként.
Melyik ég gyepzöldje hajszol?
Bukásunk a legbelső szobában.

+

(Üvegpocharak, angyali szolgák,
földköpenyben illatoznak az „üres”
fészerben.

Megtörtént nyom nélkül, tehát
jóvátehetetlen.)

EMBERFA

Az ember soha nem tudja, mikor lépi át a valóság határát. Látszólag két lábbal áll a földön, pedig már régen az illúziók világában szárnyal. Nem, nem is ő tévedt valami gyanús ingoványba, a valóság lopta ki magát a talpa alól.

Az a fiú is úgy jött, mintha egy lett volna a százból. A barátod küldött! – mondta. A barátom, aki ugyan nem volt a barátom, mert az kevés a barátság-hoz, hogy hét évvel ezelőtt a tengerparton összeakadtunk, és három napig együtt ittunk egy matrózkocsmában. Szóval erre a maga kinevezte barátira hivatkozott az ismeretlen ismerős, akinek – biztos állíthatom – sohase mondtam meg a címemet, de még talán a nevemet sem.

Úgy jött ez a jellegtelen, szerény és csendes fiú, mint aki régen készült hozzám jönni. Munkát keresett, de ez sem ilyen egyszerű. Munkát, – de nem fizetést. Egy kívülállónak már ez elég gyanús dolog lehetett volna, én mégsem estem gondolkodóba. A fiú ugyanis azt mondta: szobrász. És hogy nálunk – úgy tudta! – szép kőtömbök teremnek, hátha neki is terem a kőtömbökön babér, – na, persze, ezt csak képletesen kell érteni.

Én mondtam neki, hogy mi – ugyebár, – alföldi kisváros vagyunk, ahol a legközelebbi kő annak a hegynek a gyomrában van, amelyik éppen csak idekéklik onnan a távolból. De a fiú erősködött, hogy ő pedig nem megy el faragás nélkül. Már azon voltam, adok egy fahasábot a kezébe a téli tüzelőből, azzal aztán eldolgozthat, ha annyira akar. De valahogy ezt olyan fonák dolognak éreztem.

Nem telt bele egy óra, jött hozzám lelkesen. Csak a kezével intett, hogy ugyan menjek már vele. A nagy futástól nem jutott szóhoz, képtelen volt megfogalmazni, amit mutatni akart, vagy olyan meglepetést szánt nekem, amit nem árul el az ember előre? Mentem vele az utcára, a ház sarkánál álltunk meg, ahol merőlegesen szelte egymást két akácsor. Évtizedes két vén fasor volt, pusztai gömbakácok, amelyek tavasszal virágba, nyáron lombba borultak, hogy aztán az őszt meg a telet úgy éljék át, akár az ökölbe szorított fakezek. Göcsörtös, öreg parasztkezek, inas, ráncos kezek, tele sebekkel, forradással. A fiú némán az akácra mutatott, nem is a kezével, nem is a feje megbillentésével, hanem a tekintetével. Olyan tekintet volt ez, amelyet a szerelmes küld a szerelmese felé, akit egyszerre akar rejtegetni az idegen szemek elől, s kikiabálni, hogy övé a világ leggyönyörűbbje.

Óvatosan néztem körül, hogy jól értem-e a szembeszédet. De a dolog egyértelmű volt, nem lehetett eltéveszteni. Akácsor volt, kettő, hiánytalan, az egymást metsző két utca során bizonyosan volt száz akác is. A száz akác azonban nem érdekelték a fiút, – csak az az egy. A sarkon. Göbös volt, megnyírva, lefűrészelve, mint a többi.

Odament hozzá, a kezét fölemelte, de nem nyúlt a fához, csak mintha követné a kedves lány alvó körvonalait. A fejét is félrehajtotta, szemével a görcsök közé, a kéreg alá pillantott. Az érdeklődés olyan fajtájával, ami már bizalom, sőt majdnem tolakodás. De mégsem az!

– Megfaragom! – rebegte végül.

– Ezt? – szaladt ki a számon, de lehet, hogy csak a gondolatom szökött meg, és azt kapta el a fiú.

– Ezt! – és nézett rám értetlenül.

A kétutcányi akácsorból miért pont ezt, miért nem a bal oldalsót, vagy jobbról a kilencediket, a túloldalon azt a... azt az ugyanilyet? Mindezt persze nem kérdeztem meg, elszégyelltem magamat, csak az akác világ iránti érzéketlenség kérdeztethet ilyet az emberrel. Mintha valaki azt kérdezné a vőlegénytől az esküvőn, hogy miért a menyasszonyt veszi feleségül, miért nem a tejcsarnokost vagy a busz-kalauznőt?

– Látja? – kérdezte, de ez fölszólítás volt, ilyesféle értelemmel: – Lásd, amit én látok! És ne próbáld nem látni!

– Jó munkát! – rebegtem vissza, rámosolyogtam a fiúra, bólogattam a fejemmel, hogy mindenképen lássa: látom, amit látni kell, és már azon voltam, bizalmasan megveregetem az akácfa görcsét, aztán ismét a menyasszony jutott eszembe, akit nem illik az esküvőn tapogatni. Indultam vissza a házba, a fiú alig várta, hogy kettesben maradjon *vele*. Csak állt előtte. Vagy alatta, a menyasszony magasabb volt a vőlegénynél.

Egy félóra múlva azért csak kióvatoskodtam. A fiú meggörbült kicsit álltában, de az ujja járt, és a szeme, a nyaka is. Talán beszélt is, magához, a fához, messze voltam tőlük, nem tudhatom. Nem volt kétségem afelől, hogy bolonddal vagyok egy akácsorban, de az ember alkalmanként szemet huny a más bolondsága fölött. Sőt, még irigyli is, ha ő merne olyan bolond lenni, mint ez itt.

Aztán dolgozni kezdett, előkerült a holmijából egy kisbalta meg egy véső. A kisbaltát valójában kalapácsnak használta, csak ha a fa nagyon szívósan ragaszkodott eredeti akácágához, akkor alakult vissza a békés szerzőm baltává. A kapuban álltam, mintha minden figyelmemet az ácsorgás kötné le, de úgy semmit se láttam. És alig hallottam, a fiú ütései halkak voltak, nem is ütések, inkább simogatások voltak ezek, halk kérelmek a fához, hogy vetkezze le a fölösleget magáról. És a fa vetközött, időnként

elhajította egy-egy kéregdarabját, vagy engedett a csábításnak, amely kiharapott húsból egy-egy falatnyit. Szerelem volt ez, szerelem a javából. Egy inyenc, egy művész szerelme.

Átmentem a túloldalra, „hogy ne zavarjam”. Aztán visszasettenkedtem és megálltam a fiú háta mögött, ahonnan beláthattam a metamorfózis csodáját. Jobban láttam, mint maga a fiú, ő közelhajolt, a szemét le-lehunyta a röppenő forgácsok elől, meg a szétpattogó kéregfonatok miatt. Én láttam az egészet, az akácot az akácsorban, az akácsort az utcában, az utcát az ég alatt. És elhültem... Felkiáltok, ha elegendő hang jön a torkomra, s ha a szájamat nem arra használom éppen, hogy az ámulattól nagyra tátsam.

Egy nő lakott a fában, egy tündérlány, olyan menyasszony, akit valóban csak ujjhegygel, csak áhítattal... Nézett, friss, barnás fürtjein át, szeme a szemben álló szemébe nézett, de a lelkébe látott. Mintha ablakot nyitott volna a fán, a két keze egy-egy ujja ott maradt a kis gótikus ablak két oldal-kövén, ott pihent, közel a félig elnyílt szájhoz, amely megszólalni készült. A lány ebben a kastélyban lakott, semmi kétség. Lombkastély, akácpalota, a fakéreg rovátkái akár a téglasor.

Honnan tudta? Honnan tudta a fiú, hogy ebben a fában lakik a leány? Honnan tudta a faragó, hogy ebből a fából kell kiszabadítani a szépséges foglyot? Töprengtem magamban mindezen, s már éppen azt a nagyon egyszerű választ akartam adni, hogy hát ezért művész a művész. Hogy ezért a fáért, ezért a lányért jött ide. De valahogy nem voltam elégedett, túlságosan olcsónak találtam a nyugalmat, amelyet a saját válaszommal magamra erőltettem. A fiú jól látta, valóban, hogy ebbe a fába volt a lány bezárva. Most örül (biztos örül!), hogy kiszabadult a sötétből, a fa fogságából. De azért nem voltam biztos a dolgomban. Kiszabadul? Hiszen csak egy ablakon tekinthet ki, egyetlen ablak még nem szabadság! És a teste, azt nem kellene kiszabadítani, azt nem kellene megfaragni? Hogy igazán szabad legyen, hogy mehessen világgá, állt már itt eleget! Vagy maradjon a helyén, ha jól érzi magát, megszokhatta már eléggé, hány éve áll itt ez a fa? Ez a lány? És meg is szerethette ezt a kettős akácfasort, hiszen itt kapta vissza a szabadságát, itt kapott szemet, ablakot és ugyancsak bájos arcocskát.

Azt mondják, bolond, aki ilyesmiket gondol egy fából faragott királylányról? Aki egyáltalán hisz benne, hogy egy akácfa szálkás belsejében ilyesmi történhet. Ez a fiú hitt benne, azért faragta bele, azért faragta ki belőle a lányt. Hogy megszabadítsa a nemléttől. Ha nem hisz a lányban, nem faragja ki a fából! Hogy a lány csak a fiú fejében létezett, azért faragta ki a fiú a fából? Meglehet, de miután kifaragta a fából, már a fában is létezett. Sőt, csak a fában létezett. Attól kezdve már csak a fában létezett, és

nem a fiú fejében. A fiú valójában megszülte a felnőtt, gyönyörű királylányt. Fából, fába. Nem: gondolatból fába. Baltával és vésővel szülte meg.

De engem mégsem ez a lány érdekelt. (Dehogynem!) A többi! A többi lány, akikről nem tudtam, léteznek-e. A többi fa, amelyikben ki tudja, ki lakik, mi lakik. Lakik-e bennük akárki is. A fiú azt mondta, ebben lakik a királylány. De azt nem mondta, hogy a többiben nem lakik senki. Talán a többi akácban is lakik valaki? Ha nem is királylány, de udvarhölgy, Hamupipőke, vagy akár az a busz-kalauznő, akit... tudják! És mert ő udvarhölgy, meg Hamu... meg kalauz... ő már maradjon a fában? Mindörökre? Fafogytaig?

Elhatároztam, megkérdezem mindezt a fiútól, de a fiú becsukta a fülét, csak a szeme volt nyitva, de talán még a füle is szemmé változott rajta. A királykisasszony pedig egyre szebb lett, egyre karcsúbb és madonnaformább. Az arca mellett gonddal font varkocs ereszkedett le, ezt eddig nem is láttam. Nem is láthattam, mintha most nőtt volna a királylány varkocsa. Mintha a szobrászfiú fonta volna a szemem láttára a királylány varkocsát. Semmi „mintha”: ő fonta.

Aztán a fiú készen lett a faragással, a szüléssel. Ami eddig a fejében lakott, most már a fában élt. Még föl-fölemelte a kezét, a baltát, a vésőt a fiú, de le is eresztette mindannyiszor. Óvatosan hátralépett és összehunyorított szemmel nézte a faragott leányt a fában, aztán elszégyellte magát: nem illik így méregetni egy vőlegénynek a kedvesét, akárcsak egy vásári babát. A kisbaltát gonddal a szíjába szúrta, a vésőt a zsebébe süllyesztette, és a kezét is óvatosan a nadrágjába törölte. Majd – mintha valamit fölfedezett volna, s most közéről meg kell vizsgálnia – közel hajolt a lányhoz, és egy pillanatra megcsókolta a szobrot. Azt a nyersfaillatú, életnedvekkal teli, banán szürke, faragott arcot. Csak egy pillanat műve volt, pecsétet tett a művére, iszonyatosan irigyeltem érte.

Másnap első utam a sarki akácpalotához vezetett, megcsodáltam reggeli fényben és szellőben is a királylányt. A fiút ott találtam, a szomszédos akác mögé behúzódva. Biztos voltam benne, hogy beszélget a szoborral. Mindketten megzavartuk a másikat, és ezt egy kicsit szégyelltuk egymás előtt. A fiú azt mondta, elugrik az üzletbe, elugrott, nem jött vissza többet. Érdeklődtem: az üzletben nem járt, a vasúthoz ment, az első vonattal elutazott. Megszökött, elmenekült. Előlem és a lány elől. Fölháborodtam, ilyen nem lehet csinálni egy lánnyal. Különösen nem ilyen gyönyörűvel. De azért irigyeltem a fiú bátorságát, a kegyetlenségét.

A városban hamar híre futott a szoborlánynak, az emberek elnevezték emberfának. Jártak hozzá, nevelték, a fejüket csóválták. És megtapogatták, simogatták, amiért haragudtam. Ha ott voltam, nem csinálták. Azt hitték, az enyém a szobor, a lelkem mélyén én is azt kezdtem hinni. Hogy

én faragtam volna, nem, ezt nem mondtam soha, bár nem is tagadtam. De csak én tudtam, hogyan bontakozott élővé ott, a két akácsor kereszteződésében.

Télen puha hó hullott az akácra, nem volt már fagyos faököl. Kis kastély, vagy zárdácska inkább, a hó mintha kéményt rakott volna rá, vagy magas, fehér zsúptetőt.

A tavasz aztán úgy viselkedett, ahogy a tavasz szokott, fölforgatott mindent maga körül. Az akácok egyszerre csak gömbölyödni kezdtek, kéreg és szár fölébredt, az ágakban nedvesen áramlani kezdett az élet. A királylány egy reggel arra ébredt, hogy nedves a gótikus ablak, hogy a kastély falain burjánzani kezdenek a fatéglák, az ő arcvonásai pedig, hajjaj, az ő vonásai egyre inkább arra a busz-kalauznőre kezdenek hasonlítani... tudják! Az akác tetején zöld sarjak indultak útnak, fölfelé meg oldalt, és olyan zöld koszorút növesztett hamarosan az akác a királylány fölé, mintha maga Csipkerózsika lakna benne.

– Megcsúnyult és elbújt szégyenében! – nevetett egy gyerek, a kegyetlen mondat azonban sajnós igaz volt. Vagy talán még sem, csak az idő telt más szabályok szerint? Az akác kezdte visszánöveszteni kérgét, amelyen cifra sebet ütött az emberi szeszély? Rémülten néztem napról-napra, és egyre több idő telt el, mire sikerült az egykori szépséget újra fölfedezni az ismerős arcon.

Nyárra gömbakáccá gömbölyödött az őszi faököl, a faragott kép szinte teljesen eltűnt a lombok között. Csak egy kis öregasszony találta meg minden hajnalban, aki a piacra ballagtában el-elsóhajtott előtte egy fohászt. Ő változatlanul szépnek találta és Madonnának nevezte.

Őszre aztán nagyobb lett az ököl és kisebb az ablakocska, a csoda mintha becsukódott volna. A fakéreg egy év alatt megvastagodott, és körbenőtte az elszélesedett arcot. A gonddal font varkocs mintha már inkább rücskös nyelvű dárda lett volna, amelyhez a fej támaszkodik. A hajdan gyönyörű királylány-fej, amely már régen – férfifej volt. Zordan szakállas, csontos arcú. Várvédő vitéz. Vagy őrszem inkább, jól behúzódva a kapubástya toronyszobájába. Már nem mentem ki minden reggel köszönteni, ha rossz kedvem volt, szándékosan elkerültem. Elvitted a királylányt, elkergetted az ablaktól! – szóltam neki néha szemrehányóan, de egyre inkább csak megszokásból. – Volt itt egy faragott fa a sarkon! – állított meg egy nap egy érdeklődő. Ott állt a fa előtt, háttal a királylánynak, háttal a vitéznek.

– Volt! – válaszoltam, futó pillantást vetettem a képre, aztán tovább mentem.

Az akácsor évről-évre sűrűbb lett és zöldebb, nyáron már szinte egymásba értek a lombkoronák. Ha a faragott sarki fa alatt mentem el, akkor sem álltam meg mindig, néha még a szememet sem emeltem fel a képre.

Volt egy fa, amelyik egyszer rám csodálkozott, én pedig őrá. Aztán elfordultunk egymástól, a fa visszakövetelte jogait, az idő pedig gyógyító kérget növesztett rá. Eltakarta a lány arcvonásait, ujjait, varkocsát. Most már nekem kellett viselnem mindezeket, a magam korhadó faöklébe zárva.

(2003. november)

Koppány Zsolt

VERA

A Martos Flóra Ifjúsági Ház ott állt a petróleumkikötő mellett. Gyalogoltunk eleget, ha koncertet akartunk látni. És hallgatni. Mert azon a napon a Taurus lépett fel. Csodálatos rockbanda. Szédelegve jöttünk ki este tíz körül. Subri egy hozzávaló lányba karolt, egymagasak voltak, a lány szemüveges, haja vörösre festve, és olyan vékony volt, hogy eszembe jutott a vicc. „Ki az abszolút sovány? Az, aki lenyel egy meggy magot és azt hiszik, terhes.” De mégis örültem. Végre nő Subri oldalán. Talán elveszi a kedvét az eszeveszett munkabuziságtól. Leköti a figyelmét. Talán még ágyba is bújik vele. Odacsapódtam hozzájuk. – Na, milyen volt?

– Baromi nagy – bólogatott Subri.

– Radics Béla a gitár királya. – Kontráztam.

– Ja. Úgy játszik ez a srác, mint... mint – hosszan gondolkodott, majd kibökte –, mint rogerglover. – Subritól elszakadt a lány, pár méterre járt előttünk.

– De nagy barom vagy te! Angol nevet nem ejtünk fonetikusán. Rádzser Glover. Érted? De ez még a kisebbik baj. Főciki, hogy ő a Deep Purple-ben nem szólógitározik, amit tesz Radics, hanem basszusgitáros.

– Jól van már. Nem mintegy?

– Hogy lenne mindegy! Társaságban elsütöd és körberöhögnek. Én meg nem akarom, hogy az én kedves jó barátomat hülyének nézzék. Jó, hogy a csajod nem hallotta. Bár mit tudom én, mekkora aggyal bír ez a fogpiszkáló.

– Vigyázz, miket vakerászol! Megküldelek egy balhoroggal!

– Azt nem mondhatod, hogy sok husika tapad a csontjaira...

– Nekem megfelel, haver. Olyan kedves. És holnap is találkozunk.

A lány visszajött. – Bemutatom neked Nellit.
– Szervusz. – Bólintottam a lány felé. – Neked is tetszett a koncert?
– Hát... nekem túl kemény volt. A lírai muzsikát kedvelem inkább.
– Nos, a Radicstól ez nem várható el. Volt már olyan buli is, ahol végzett a szája, mert foggal pengetett. Most is csinálta, de úgy látszik óvatosabb volt, és nem ivott annyit, hogy elveszítse minden önuralmát. De nemigen érdeklő semmilyen sérülés. Vodkával fertőtlenít. – Nelli összerázkódott, tényleg nem neki való az ilyen keménykedés. Majd hirtelen hozzám fordult. – Látod ott, azt a lányt? – Kéménysötét volt, nem láttam semmit; csak a tömeg, ahogy hullámszórt végig, ki a kikötőből, a buszmegálló felé. – Nem látom. Semmit se látok...

– Akkor idehívom... Vera! Verám!! Gyere már ide légyiszi!

Vera a közelbe ért. Én még ilyen csodát nem láttam. Meg is tántorodtam és araszolni kezdtem hátrafelé, mint a rák. Örök vágyam, álmom, maga az elérhetetlenség állt előttem. Lány, aki fekete. Vállig érő dús haj, szemöldöke is vastag, szép ívű, arca amerikai színésznőé. – Ő a Vera. A barátnőm. Ismerkedjetelek meg.

Megismerkedtünk. Subri és Nelli Erzsébet felé vették az irányt. Mi meg sétálni kezdtünk, bele az éjszakába. Szótlanul. Mit mondjak ennek a gyönyörűnek? Merjek? És ha elküld a fenébe? Esetleg lekever egyet? A közelben senki. Ha pofon vág, én érzem csak, nekem lesz másnap vörös a képem, akkor meg mi ez a majré?

– Te, meg a Nelli együtt is dolgoztok? Egy helyen...?

– Igen. Május 1. Ruhagyár Elegant.

– Húha! Az Elnök utca egyben. Igaz?

– Honnan tudod?

– Tőlünk szállítanak oda is anyagot. Mert én meg a Subri, vagyis a Mocsári Pali a Magyar Posztóban melózunk. Láttam a szállítólevélen. Május 1. Meg ez a Martos Flóra – emeltem föl a hangom. – Csupa komcsi mind. Nagy fantáziára vallanak.

– Uszítunk a fennálló rend ellen? – Kuncogott a lány.

– Igen! Egyfolytában. Sitten végzem, az biztos. Bekaszliznak, de nem ám a politikaiak közé! Nem. A köztörvényesek fognak móresre tanítani. Csak nem te is... valami besúgó... egy ilyen gyönyörű nő?

– Udvarolsz?

– Megpróbálok.

– Azt lehet. Amit meg mondtál, arról hallgatok, mint a sír.

Vera egyszer csak belém karolt. Megrogyott a térdem. Ez nem lehet igaz. Ez most nem a valóság. Álom, melyből csipásan ébredek, és a satura

támaszkodva várom, hogy kezdődjék a hajtás. De nem. Nem ittam semmit, örült nem vagyok, ezt pszichiáter mondta anyámnak még a középiskolában, mert a hisztim nem múlt; semmiféle gyógyszeres kezelésre nincs szükségem. A hisztimet meg el kell viselni, majd lehiggadok. Ebben is maradtunk. Otthon. De máshol nem tolerálták. Csak nehogy itt és most kitörjön belőlem ez a kislányos förtelem. Ezt a nőt nem szabad elengedni.

Másnap hétfő, a legtöbb melós szédelt az átívott éjszaka után, Subri és én fittekké voltunk, bár én is úgy éreztem magam, mint a részeg. – Na, mi volt? Elkúrtad a Verát is, mi?

– Tévedsz, öregem! Belém karolt. És dumcsiztunk. Kicsit gyanús lett a dolog, mikor azt mondta, ma nem ér rá. Holnap? Akkor se. Tudod mit szokott ez jelenteni? Hogy soha. De akkor? Mire ő: szerdán! A Székelycsárdában!

– Akkor spórolj haver. Marha drága ez a hely.

– Csak nem akar vacsorázni?

– És ha igen?

– Akkor én szódát iszom. A többi lóvét meg ráköltöm.

– Fűtened kell. Állandóan. Nelli mesélt róla. Nem tőlem tudod, de vőlegénye van.

– Hogy abba a bánatos, peches, kisfiús nénikémet!

– Nyugi, mert megüt a guta és akkor hiába vár a csárdában. A krapek katona. Hét hete van hátra. Addig ki sem engedik. Első lépcsős. Harcoló alakulat. Addig viszont... szóval hajts rá. És el ne basszad. Ez nem olyan csaj. Kettőt már fölpróbáltál. Ez annál több!

Ezt én is éreztem. A többiek? Mit többiek! Az a kettő. Huszonegy évesen. Hát nem a világ nyolcadik csodája! Vera. Vera. És még egyszer Vera. A hiányába voltam szerelmes. Szerelmes voltam? Nem tudtam akkor még, mi is a szerelem. De éreztem, tudtam, bizsergett bennem, hogy itt valami más történik. A két éjszakát félálomban fetrengtem végig. A szerdára vártam. A melóhelyen ímmel-ámmal, a szokásosnál is lazábban hagytam a munkát, hogy más is hozzáférjen. Hiába minden. Gondolataimat próbáltam elterelni. Subrival dumáltam. Hogy mi lesz nyáron. Mi van a csajával. De minden mondat, minden gondolat mögött Vera nevető szempárja tündökölt. Befészkelte magát a kisagyba, a gerincvelőbe, a zsigerekbe, a szívbe, a szívcsúcsba, stimulálta a sinuscsomót, a hajam tövében is ő volt, csiklandozta a fejbőrömet, pedig még nem ért hozzám, nem tudhattam milyen a simogatása, ujjai miként futkároznak a bőrömön, nem tudtam semmit, mégis ő már én voltam, belém sült, belém olvadt, kismama lettem, aki a szíve alatt hord egy felnőtt nőt, de meg nem szüli soha. Bunkó szokás volt akkoriban, hogy szívtunk a csajok után. Volt, aki vette az adást, legtöbben oda se néztek. Hétfő reggeltől nem szívtam többé. Jobbnál jobb nők mentek a zuhany

alá a műszak végeztével, de még csak rájuk sem néztem, nemhogy szívtam volna. Fejem folyton pörgött, mert hátulról is végig kellett mérni a nőt, sajnáltam, hogy ilyen az emberi csontváz, mert egyszer csak kattan a nyak és nincs tovább, jó lett volna valahogy úgy, mint a bagoly. De nem lehetett. Így hát meg kellett fordulni teljes testtel, ami már feltűnő volt. Most meg? Eszembe se jutott. Furcsa volt az is, hogy egyik nőben sem láttam Verát. Mert még ha hasonlított is valamelyik, Vera nem lehetett. Boldog voltam. Bár nem tudtam, mi az a boldogság, de ez a megmagyarázhatatlan, nyugtalan bizsergés, talán a boldogság. Józan szalonspicc. Mely állandósult. Nem tudni. Szerelmes voltam. Ezt viszont bizton állíthatom.

Heves szívverés a Székelycsárda előtt. Este hat. Március utolsó hete. Május végén jön a katona. És elveszi Verát. De addig is... Nem voltam olvasott ember. Hacsak nem számítjuk olvasmánynak az összes sci-fit, ami akkortájt megjelent, meg valamennyi Vernét, és az indiánregények tömkelegét. És erre a tudatlanságra jött, mint a váratlan nyári zápor a nőgyűlölő nagy filozófus, Schopenhauer. A Munkásotthon könyvtárából szerettem volna kikölcsönözni, de nem lehetett. Régi, század eleji fordítás. Csak helyben olvasható, de nem ajánlatos. Miért? Szocializmust építettünk, és hát egy ilyen dekadens... Idős hölgy volt a könyvtáros, megesett rajtam a szíve és kezembe nyomta a filozófus metafizikai írásait. És én, a műveletlen, azonnal értettem mindent. Ami megfogott, azt azonnal megtanultam és fújtam kívülről, nőknek persze nem mertem mondani soha, de most eszembe jutott Verára várva. „Minden szerelmetesség bármily légies is egyébként, csakis a nemi ösztönökben gyökerezik, sőt egyáltalán nem is más, mint közelebbről meghatározott, specializált, mondhatnánk a legridegebb értelemben individualizált nemi ösztön.” Ridegség? Nem értettem. Most nem. Olyan forró voltam, mint a kályha. Amikor túlzottan megpakoljuk és narancssárgára izzik. Nemi ösztön? De kinek a részéről? A nőé ez az ösztön? Vagy a férfié? Kié az erősebb? Rágtam magam és nem mertem benyitni a Székelycsárdába. Fiatal pár nyitott be, én meg a takarásukban. Vera sehol. Így aztán összesen hárman voltunk a csárdában. Rusztikus bútorok, piros abrosz. Ahová én ültem, folt terebélyesedett, ahogy sokáig néztem, kirajzolódott Franciaország vaktérképe. Nem baj. Most már nem mozdulok. Jönnie kell. Subri megmondta. Nem olyan, mint a többi. Én sem. Bár én tudom magamról. Meg a visszajelzések. De mit tudok Varáról? Honnan veszem én, hogy különb? Benyitott. Azonnal észrevett, úgy mosolygott, hogy leghátsó fogait is látni véltem. Nekem már akkor hiányzott három fogam, még jó, hogy hátulról, de a „kirakat” sem volt makulátlan, két tömés is fogaim közt. Ha valaki nagyon megnézte, bizony látszott. Fölálltam. Vera szájon puszilt. – Szia. Bocs, hogy késtem. De hazarohantam

átöltözni, anyám meg kis híján odakötött a gyúródeszkához. Elront minden tésztát. Amúgy olyan szakács, hogy a Hiltonba is elmehetne.

– És te, ezekkel a szép kezeiddel tésztát gyúrtál?

– Szép kezek? Egy varrónő kezei. Nő vagyok. Ha egyszer családom lesz, muszáj. Mindent meg kell tanulnom.

Nem szóltam. Csak néztem. Szúrósan. Behatoltam a tudatába. El is kapta a fejét. Átnyúlt a másik asztalhoz az étlapért. Istenem! Ebből vacsora lesz. Mennyi is van nálam? Belelapozott. És intett a pincérnek. Sertéspörköltet kérnék nokedlival. Te? – Fejemet ráztam. – Én már jóllaktam otthon. Csak kólát kérnék. De nem túl hideget... – mondtam kissé zavarodottan. Már nem a pénz miatt! Hanem ez a pörkölt... Nem is értettem. A nő nekem nem volt ember. Sokkal több annál. Hamar jött is az étel, Vera kanalat kért, és a nagy merítések után kenyeret tört és küldte le a torkán az étel után.

– Olyan furcsán nézel. Ja! Még nem láttál enni. Zavar?

– Miért zavarna? Jó étvágyat... – dehogynem zavart. Az angyalok nem esznek. Noha a természettudományokban nem jeleskedtem tizenkét évnyi tanulási időszakomban, olyannyira, hogy a bukás határán egyensúlyoztam évről évre, annyit azért tudtam, hogy az anyag nem vész el, csak átalakul. Ez a förtelmes étel, melynek még a látványa is megforgatta finnyás gyomromat, valahol távozni fog. És ezt nem bírtam fölfogni. Vera, ahogy ül a vécén. Ez a csupa illat, csupa melegség, csupa varázslat. A normális, egyszerű agyféltekén tudta a következményeket, a másik azonban elringatott, és belezavart az illúzióba. Az illúzió veszélyes. Mi lesz, ha viszont szeret? És odaköltözik hozzánk, ha anyámék engedik. És együtt kelünk? Akkor rá kell majd jönnöm, hogy nincsenek illúziók. Még magamtól is undorodom fölkelésnél. Hát még ha hozzám is jön! Elcsavarja a fejemet!

– Bocs... látom, elkalandoztál. De most valami más. Ne sértődj meg.

– Nem fogok. Mondjad csak.

– Nem tudhattad, de nekem vőlegényem van. Tavaly télen volt az eljegyzésünk. – Rá se néztem. – Meg sem lepődsz?

– Hogy mi...? Ja, értem. Eljegyzésed volt. De hol a gyűrű?

– Bevágtam a zaciba. Mind a kettőnkét. Április végén lejár.

– Ennyire nincs pénzed?

– Ennyire. Anyámmal élünk ketten. Apám meghalt gyerekkoromban. Anyám meg rokkantnyugdíjas. Amit a gyárban keresek... de neked meséljem?

– Hideg vízre. Tudom. Azért igyekezz. Ne hagyd ott a gyűrűket. Ő? Tud róla?

– A vőlegényem? Nem. Katona. Nem mondtam?

– Nem... – majdnem elszóltam magam, hogy tudok mindent, de gyorsan belekortyoltam a kólába.

– Már csak hat és fél hét. És újra itthon. Ha nem csukják be. Mert folyton balhézik. Verekedős a szentem. – Na, csak ez hiányzott! Akkor nem lehet nyüzüge az ürge. Nincs remény. A nőknek nem kell a magamfajta. Hatvanöt kiló voltam és hozzá majdnem száznyolcvan.

– Én érzem, hogy időben a karjába vesz.

– Honnan az érzés?

– Nem tudom. Istennel vagyok bensőséges viszonyban.

– Hiszel. Ez szép! – Azzal kitörölte a tányért a maradék két körömnyi serclivel. – Jó volt. Én is innék valamit. Szeretem a vörösborot. – Na, még ez is! Pörkölt és bor. Ha még az is kiderül, hogy zsugázni is szeret, meg néha kiugrik a lovira, olykor köpköd is, akkor énbennem, mint bőr alatt vérömleny, fölszívódik a szerelem.

– Fizetni! – Intettem a pincérnek és a zsebemben kotorásztam.

– Szó sem lehet róla. Mindenki a magáét.

– Amikor az eljegyzési gyűrűtök a zaciban pihen? Nem. Hagyd csak rám. Én alig költök valamit a fizuból. És... ne neved ki, de igyekszem magam meghívadni a haverokkal. Kitalálok valami megrendítő mesét. Eddig még mindig bejött. Néha meg én fizetek. Az egyenleg felém pozitív.

– Vera nagyot nevetett és beleegyezett, hogy én fizessek. Öt nap volt még a fizetésig és megvallom, fillérem nem maradt. Majd ad Subri kölcsönt. Adott mindig. Én meg olyan fajta voltam, hogy üldöztem a kölcsönadót. Hogy visszafizethessem. Megbízhatóság mindenek felett. Így aztán más kollégák is adtak pénzt, ha megszorultam. A zaciban folyamatosan vendég volt a Corvina karórám. Egyszer apám észrevette a cédulát és kaptam a fejemre. Miért nem szólok? Hová süllyed az ő fia? Én meg magyarázkodtam. Felnőtt vagyok, megállni a saját lábamon, ez az igazi férfiasság. – De nem tudsz lábra állni! – Ez volt apám véleménye, és igaza volt. De engem akkor tényleg nem érdekelt semmi. Néztem ezt a nőt és úgy éreztem, ilyen lehet az örület. Ez a szerelem nevű izé, ez komoly betegség. Vera megfogta a kezem az asztal tetején. – Tehát mint említettem, férjhez megyek, ahogy leszerel a vőlegényem. De addig járhatunk. Ha ez így megfelel neked...

– Két hónapig? Megfelel. Életem végéig is szívesen. De ha így döntöttél, akkor azt tiszteletben tartom. És...

– És?

– Nehéz ezt kimondani. Vera... én még ilyen nővel, mint te, nem találkoztam. Teljesen megzavarodtam. Azt hiszem, nem hiszem, tudom, beléd szerettem.

– Marhaság. Csak úgy érzed. Én inkább azt hiszem, pusztán szexuális vágy van benned. Óriási éhség.

– Az is. Volt már csaj az életemben. Vágy is. De ez, veled, ez valami más. Nem vagyok hülye. Csak azért mert lakatoskodom a Posztóban. Ne nézz le légy szíves. Komoly filozófiákon rágom át magam. És fölfogok minden szót, gondolatot, gesztust. Hidd el. És nem várok viszonzást. A dolog úgyis egyoldalú. azt azért elárulhatnád, hogy vajon te, szerelmes vagy-e a vőlegényedbe? És ő beléd?

– Folyamatosan levelezünk. Néha fölhívom.

– Nem ezt kérdeztem.

– Hagyjál engem békén! Mit tudom én, hogy szerelmes vagyok vagy sem... Te vagy az első, aki ilyenekkel traktál. Hogy ő, ott a seregben mire gondol, honnét tudjam. Ő sem mondott nekem még ilyeneket. De jól vagyunk egymással. És különben is. A szerelem állítólag elmúlik. És akkor mi van? Szétválunk? Vége? Ugyan már. Szeretjük egymást, jó apja lesz a gyerekeknek. Ezt én érzem. Minden nő érzi, kihez kell hozzámenni.

–Na. Pontosan ezt mondtam volna én is. Helyetted. Mert tudom, hogy így van. És köszi, hogy két hónapig szerethetlek. Ha nem zavar. Mert az már mégiscsak borzasztó volna, ha zavarna a szerelem. Ne zavarjon. Körtöld. Idd ki minden cseppjét, mert május végére véget ér.

– Jó, rendben, szeress, ha neked ez a dilid.

– Vigyázz, mert az bőrérítkezéssel jár. Állandó zrika. Mások előtt is.

– Bőrérítkezés?

– Igen! Simogatni foglak. Átölellek. Érezni szeretnék. Nem úgy, ahogy az utcán látod. Megy a krapek elől, a nője meg ballag utána. Az ember nem is tudja megállapítani, hogy közük van-e egymáshoz. Ezt én nem bírom idegileg. Ha valaki velem van, az velem van. Testben és lélekben egyaránt. Szereted az állatokat?

– Van macskánk.

– Az kevés, hogy van. De szereted-e?

– Nem gondolkodtam rajta. Kint van az udvaron. Én etetem.

– Vedd néha ölbe. És dorombolni fog. Simogasd. És szeretni fog. Minden érdek nélkül. Én is ilyen állatka vagyok. Nincsenek érdekeim. Csak a tiszta szeretet. Az önzetlen kitárulkozás.

– Fura egy srác vagy te, hallod-e!

– Miért fura, ha valaki ember? Nem több és nem kevesebb?

– Hát én mi vagyok? Nem vagyok ember?

– Te... és általában a nők nálam nem emberek. Többek. Tündérek? Angyalok? Nem is tudom. De szálljunk vissza a földre. Ember vagy. De lehetnél sokkal jobb ember. Nietzschei értelemben: emberibb ember.

– Milyen értelemben?

– A vőlegényem? Nem, Katona. Nem, mert ő nem ember.

– Ja, Nietzsche. Német filozófus. Nem bonyolult ez a tétele. Azt írta, hogy Isten halott. Mert megöltük őt, mi, emberek. És ha így van, kell valami más helyette. Az übermensch. Az emberibb ember. Én ezt marhaságnak tartom, mert nincs ember, aki fölérne Istenhez.

– Hogy miket tudsz te? Lakatos létedre!

– Kamu lakatos vagyok. Gimibe nem vettek föl a hármas átlagommal. Maradt a szakközép. Mert érettségi kellett. Apám agyoncsapott volna, ha a fia nem érettségizik. És muszáj melózni, mert ha káemkás lennék, bevágnának a síttre.

– Gondolnád, hogy én még csak nem is érettségiztem?

– Nem. A szemed nemcsak szép, de értelmet is sugárzik. Az érzelmeid azonban...

– Szóval csak az ipari sulit jártam. Varrónő. Nem nagy kaland. De ősztől a dolgozók esti iskoláján folytatom a tanulást, mert én is leérettségizek. Az az álmom, hogy divattervező leszek. A lányok az én gyönyörű ruháimban billegnek majd a kifutókon.

– Miért is ne! Kellenek az álmok.

– És te? Nem akarsz továbbtanulni?

– Nem. De kellene. Csakhogy felvételi van. Tesztlapok. Én meg nem adatokat tárolok a fejemben, hanem gondolatokat. Az ott meg kevés. Aztán nem nagyon csípi, ha valaki szakközépből próbálkozik a Bölcsészkaron. A gimisek előnyben. Legföljebb estin. Meló mellett. Ahogy én elnézem magam, hát nincs sok kanalam hozzá!

– Nehéz. Tudom. Jól van, na! Ne lógasd az orrod. És szeress nyugodtan.

– Nevetett Vera és hátrasimította dús, fekete haját.

– Ígérd meg, hogy a macskádat jobban fogod szeretni...

– Megígérem.

– Állatot öltél-e már?

– Agyonnyomtam egy pókot.

– Nem ilyenre gondoltam. A háziasszonyok...

– Tyúkot vágni? Nem! Pedig nem félek a vértől. Csak az a nyiszálás, vergődés... eleget láttam anyám kezében. Néha le kellett fognom a lábát. Az is elég volt. Amúgy közömbös. Mert enni kell.

Kiléptünk a székelycsárdából. Csak ott volt fény, ahol a kirakatokból kizuhant a járdára. Aztán hosszan sötétség. Magamhoz húztam Verát. – Megcsókolhatlak?

– Pörköltös a szám.

– Leöblítetted borral.

– De akkor is. Olyan ciki. Most ne. Legközelebb nem eszem semmit és hozok rágót. Jó? Fogadj szót... most az egyszer. Kárpótollak.

Legközelebb szombaton volt a randi. Akkoriban kéthetente volt szabad szombat. Én épp nem melóztam, Vera pedig délutános volt. Kettőre kellett beérnie a gyárba. A Nagyvárad téren találkoztunk, annak a hatalmas, Londonra emlékeztető klinkertéglás palotának a tövében, ahol étterem kínálta magát intim bokszáival. Leghátulra ültünk. Dél volt, alig lézengett néhány vendég. Több volt a pincér, mint a kuncaft. Vera szép volt, most láttam sminkben, száján halvány rúzs, szemhéján kékes árnyalat, mely feketeségét még jobban kiemelte. Farmernadrágban volt, mely feszesen tapadt izgató domborulataira. Eddig még nem láttam szoknyában. Meg nem kérdezem tőle, hogy miért. Nem merem. Valamit titkol a testéből? Pedig a szoknya az nagyon izgatott mindig. Valami látszik is, meg nem is. Rejti a lényegét, tudjuk nagyon jól, hogy mit, mégis leskelődünk. És hát a kéz, mennyivel könnyebben siklik a harisnyátlan, szőrtelen combokon, oda, ahová... és eszembe jutott Subri, aki mindig azt mondta, neked haver ott jár az eszed, ahol másnak a keze. Nem mintha neki nem ugyanaz lett volna a sorsa, mint az enyém. Pedig ő két lábbal állt a földön, igazi lakatos volt, nem álmodott nappal, és mégis. Szükszavúsága már a némasághoz közelített. Mert ugye a nők nem szeretik a sok dumát. Térjünk a lényegre. Ha ezt tettem, akkor meg az volt a baj, hogy túlságosan gyors vagyok, nem hagyom, hogy a dolgok kifussák magukat. Nem értettem én a nőkhöz, de Vera most az enyém, két hónapom van rá, hogy talán még ágyba is bújhassak vele. Ha ez nem jönne össze, akkor is!

A leghátsó bokszba ültünk, egymás mellé, én az ablak felé, de mindketten háttal a bejáratnak. – Eddig rágóztam. Semmi pörkölt. És én is kólázom veled. Jó?

– Nagyon. És nem érdekel a vőlegényed. Szeretlek, Vera.

– Minden lánynak ezt mondjátok.

– Mások... lehet. Én még nem mondtam. Legföljebb olyanokat, hogy szimpatikus, kedvelem, de ilyet, szeretlek!, soha. Igaz, ilyen nővel, mint te vagy, nem volt még dolgom.

– Miért? Milyen nő vagyok?

– Eszméletlen.

– Bővebben.

– Csodálatos. Szép. Okos. Csinos. Kedves. Bájos. Mit mondjak még? De kérdek én tőled valamit. A te híres vőlegényed mondott-e neked ilyesmiket?

– Nem. Harapófogóval kell kihúzni belőle mindent. A maga módján szeret, de nem képes kimutatni az érzelmeit.

– Hát persze, hogy nem! Mert nincsenek neki!

– Nem is ismered! Hogy mondhatasz ilyeneket?

– Őt nem. De hasonlókat ismerek. A nő pusztá tárgy nekik. Aki azért van, hogy fogja a fakanalat. Meg a gyereket nevelje. De tovább megyek. A nő mint tárgy, tárgy a szexualitásban is. Érted? És ez az én legnagyobb bajom.

– Mert te is tárgynak veszed a nőket?

– Ellenkezőleg! Embernek. És mint említettem a múltkor, emberen túlnak. Akit dédelgetni kell, simogatni, szeretgetni, elmenni mellette és hozzáérni, becézni és sok-sok puszi. Jártam pár csajjal, valósággal megbotránkoztatónak tartották ezt a viselkedést. Hogy ők már nem kislányok. A nővel nem így kell bánni. Kérem én, miért? Mert bevésve ott van az agyamban, hogy pénz számolva, asszony verve jó? Micsoda képtelen és aljas beidagzódások ezek? – Vera közelebb húzódott. Megfogta mindkét kezem és a szemembe nézett. Éreztem, hogy belepirulok.

– Engem csak nyugodtan kényeztess. Simogass és becézz. Mert soha nem tették velem. Nyugodj meg. Én nem vagyok olyan, mint a többi. Legalábbis is, ami az igazi nőiességet illeti. – Meg sem várta, hogy reagáljak, lecsukta szemét és száját csókra kínálta föl. Megcsókoltam. Nem tartott soká. Vera elkapta a fejét és kinézett az ablakon. – Most meg mi a baj?

– Semmi különös. Tele vagy elmélettel, de a gyakorlat... te nem tudsz csókolózni. – Erre már fölkaptam a vizet. Csak semmi hiszti, próbáltam nyugtatni magam, elszámolni tízig, húszig, bár ezek a módszerek mit sem értek nálam, én csak üvöltözni tudtam, szidni minden rokont, oldalágiakat is, de most vigyázat, nem tehetsz semmit, mert ez a nő lelép, ez tényleg nem olyan, illetve mégis, mert ezt már más is mondta, én meg gyakoroltam szorgalmasan, csak azt nem említette senki, hogy miért is nem tudok én csókolózni, amihez, gondoltam én, nem kell felsőoktatási végzettség.

– Mondjad. Mi az, ami nem stimmel.

– Nyelvemmel éreztem a fogaidat.

– Egál. Te sem tudsz csókolózni. Mert én meg a te fogaidat éreztem. Nyissuk nagyobbra a szánkat? Vagy mi?

Vera hallgatott, látszott, hogy szétveti a düh, erre nem számított. – A vőlegényed a csókkirály? – Vera nem válaszolt. Talán még nem is csókolózott azzal a bakával. – Nem tudod, mi? Majd az esküvő után adjuk oda egymásnak, amink van? Igaz-e? A hagyomány. Hagyjuk. Idd a kólát, mert nagyon meleg lesz. – Ittunk. Vera lassan lecsillapodott, érezhette, hogy velem nem is olyan könnyű. Ekkor valami olyat éreztem, amit eddig soha. Így nő még nem nyúlt hozzám. Benyúlt a lábam közé és mintha gyúrná a téstát. Elakadt a lélegzetem. Közben csókolta a nyakamat, az arcomat, a számat pedig megnyalta, és megint csókolóztunk. Most már nem éreztem fogakat, s én is igyekeztem elrejtetni az sajátomat. Hosszan tartott a csók. Meg a fogdosás. Én miért nem kezdtem simogatni a mellét? Nem tudom. Lebénultam. Bábuvá merevedtem. Vera csillogó szemmel nézett rám. – Most jobb volt, vadd be!

– Mindjárt elájulok!

Úgy nevetett ez a gyönyörűség, hogy kihallatszott az utcáig.
– Lassan mennem kell. Kettőkor már a varrógép fölött görnyedek.
– Szegénykém. És köszí. Ilyen élményben még nem volt részem.
– Sejtettem. – Na, most ki fog fizetni? – Hagyd, hogy most én fizessek.
– Nőnek nem illik. Én vagyok a fér... illetve mit tudom én, mi vagyok. Éretlen, de lassan érő férfi! – Vágtam ki magam. Vera nem figyelt, pénztárcájából bányászta ki az aprópénzt.

Odakint, az Üllői út forгатagában, a halványan fénylő napsütésben megéreztem, hogy nedvesedik az alsóm. Vastag, sötét, mert új volt a farmerom. – Valamit otthagytam – mondtam hirtelen. – Várj meg, mert elkísérlek az Elnök utcáig. Egy perc az egész. – Beléptem az étterembe, fölkapkodtam az asztalokról vagy négy szalvétát és bezárkóztam a vécébe. A mostanra már kipiszkálhatatlanná zsugorodó hím vesszőmet a herezacskóval együtt alaposan becsomagoltam. Csak folt ne legyen, mert nincs mivel eltakarnom. Vera mozdulatlanul állt, arcát a fénybe mártva. Néztem. Mint Tiziano Bűnbánó Magdolnája. Csak a koponya nem világított a keze alatt. Én magam voltam a koponya, lerágva rólam minden hús, ér, ideg. – Itt vagyok. Mehetünk. Megfoghatom a kezéd? – Vera bólintott. Így mentünk végig az utcán. Befordulva az Elnök utcába kivette kezét a kezemből. – Pletykásak a népek. Megérted, ugye? Nem szeretném, ha híre menne, hogy együtt járunk, miközben...

– ...miközben gyűrűs menyasszony a kisasszony – nevettem.
– Valahogy így. Egyetlen barátnőm van, a Nelli. Őt nem érdekli, benne megbízom. De a többiek! Inkább férfiak közt dolgoznék. Borzalmasak a nők, így tömegben.
– El tudom képzelni. Vigyázz magadra. És semmi túltermelési örület. A sztahanovizmusnak vége.
– Te könnyen beszélsz, mert órabéres vagy.
– És?
– Mi teljesítménybérben vagyunk. Amennyit varrok annyi a pénz. És a normát hónapról hónapra emelik. Mert tudják, hogy megtermeljük azt is. A fizetés persze nincs arányban a teljesítménnyel. Maszek leszek, ha minden összejön. Otthon fogok varrni, és dupla ennyit keresni.
– Mire vársz?
– Lábbal hajtós Singerrel nem sokra megyek. Elektromos gépre gyűjtök. Kelet-német. De jó cucc, azt mondják. Tele vagyok szabásmintákkal, akár a legújabb párizsi divat szerint is tudok dolgozni. Anyám gyűjti a külföldi divatlapokat. Ellopja őket, na! Fodrásznál, orvosi rendelő várójából, onnan, ahol ki van téve ilyesmi, hogy a várakozók ne unatkozzanak. Igaz, régebbi számok, de a divat nem változik percről-percre. Na, pusztika neked, hívjál a

jövő héten. Délelőttös vagyok, nálunk még nincs szabad szombat. – Papírt vett elő retiküljéből és szemceruzát. – Fölírom a számomat. Két szót válthatunk, azt is stikában. – Még akkor is ha téged hívnak?

– Akkor is. Sőt. Én nem is hívhatok senkit. Telefon közelébe sem engednek az irodisták. Jelentik a főnöknek. Tiszta kapitalizmus.

– Korai. A vad. Ami ellen az a nyomorult Marx tiltakozott. És joggal. Ezek meg, ott az üzemekben mind marxisták. Azt se tudják, isszák, vagy eszik. A mi papunk többet tud róla! Legszívesebben bemennék és belemásznék a fejükbe!

– Na, még csak az hiányozna! Szia! – És már futott is, a portánál fölmutatta a belépőjét és én nem láttam többé. Egy hétig legalább is.

Egy hét önelküle puszta kóválygás. Nem mentem sehová, semmi buli, Subri már könyörgött, hogy menjek vele koncertre, de én mozdulni sem bírtam. A hiánya, az volt ennek a szerelemnek a csúcsfoka. Pedig vágytam rá nagyon. Szexre is gondoltam. Volt mivel, volt kivel, de nem volt hol. Most ezt az időt értük. Mert tényleg. Hol vigyem ágyba?

Újra szombat, most mindketten délelőttösök voltunk, én előbb leléptem, szálltam a villamossal, az Elnök utcáig meg úgy futottam, hogy arra még maga Jessie Owens is csettintett volna. A szerelemben nincsen fáradtság, olyan, mint a mániás-depressziós betegnél a mániás szak. Nem enni, nem inni, csak hajtani, élvezni az életet, az alvás is szükségtelen, de a vége az összeroppanás, s ha az egész nem csúszik át depresszióba, egyszerűen elég az ember. Én nem égtem, én lángoltam, fáklyaként a napsütésben, benne a tavasz közepében, áprilisi tébolyban, ahogy mondani szokás, annyi fűszál, ahány faszál. Jó, itt beszúrhatnánk még egy I betűt, de ne legyünk gusztustalanok, mert a szerelem mégiscsak komoly dolog, izzás és szenvedély, mely életben tart, reményt kínál, akkor is, hogyha nagyon jól tudjuk, hogy reménytelen és egyoldalú. Ott toporogtam a gyárkapuban, majd ömlöttek a dolgozók a sötétségből a fénybe, akkor én behúzódtam a kerítés kiszögellése mögé. Lestem Verát. Jött. Nellivel, kart karba öltve. Akkor Subri is itt lehet valahol. De nem. Nellivel összepuszilkodtak, Vera megállt a járdán. Körülnézett, órájára pillantott, fejét rázta. Én meg előbújtam.

– Nem késtem! Itt várlak már negyed órája.

– Na azért! Férfi ne késsen! Az a nők dolga... – Vera mosolygott és már csókolóztunk is, pedig mögöttünk még szivárgott az emberár, de nem érdekelt, Vera, meg úgy látszik mégsem fél a pletykáktól, az a nagy marha vőlegénye úgysem fog elé jönni soha. Vagy már nyárra maszek lesz ebből a lányból. Édes volt a csók, hosszú, már a fulladás határán hagytuk abba. – Gyere, és menjünk el hozzánk... na, most mit bámulsz?

– Tésztát gyúrni? – Kérdeztem bamba arccal, mire Vera annyira elkezdett nevetni, hogy aki messziről nézi, biztos hihette volna, hogy részeg. Meg is tántorodott, fogtam a derekát, el ne essen.

– Mást fogunk gyúrni – nevetett tovább. – Érted már?

– Mégis, mit?

– Egymást, te naiv fiúcska!

A külváros külterületén laktak. Fölismertem az utcát, gyerekkoromban innen hurcoltam haza a cserepalackot a gáztűzhelyhez. Magam gyártottam a kocsit, mely két keréken gurult, másfél méteres vasbetonszál kúszott föl a tengely közepéből, melyre keresztbe hegesztettem a fogantyút. De nem ez volt az igazi találmány. Hanem hát középtájon az U alakú öt centi széles fémszalag, melynek mindkét végéhez bőrszíjat szegecseltem, ebbe jött a gázpalack, melyen átvetettem mindkét szíjat, s mint a nadrágnál a derékszíjat, a megfelelő lyukig húztam, melybe belefűródött a csat, s már rögzült is a súly. Idős asszony szólított meg, hogy ezt meg hol vettem? – Magam csináltam – Húztam ki már akkor púposodó hátamat. – Nem csinálna nekem is? Megfizetném. – Igent mondtam, fölírta a címét egy cetlire, aztán a dologból nem lett semmi, pedig, mint Vera, már én is a sorozatgyártásról álmodoztam, négyszáz forintot kaptam volna darabjáért. De lusta voltam és nem mentem el a zsibajra, hogy vegyek kereket, csapágyat, apám ívhegesztője zárlatos lett, úgyhogy ellentétben a T-modell fölülmúlhatatlan sikerével, nem lettem gyártó. És most ebben az utcában ballagtunk, persze földút, a járdán is csak a por, és közeledtünk a ház felé. Vera maga mögé tessékelt. – Halkan. Ez nem lehet igaz!

– Mi? – Suttogtam.

– Anyám azt mondta, elutazik apám nővéréhez. Három napra. Nagyon kárálnak a tyúkok.

– Hápogni nem tudnak – kuncogtam.

– Ne hülyéskedj. Akkor van ilyen vircsaft, ha vágni viszi anyám a csirkét és a többiek ordibálnak, vagy ha eteti őket. Gyerünk közelebb. Belesek a kerítésen. – Hézagos fakerítés volt, éktelen csomókkal, alját már megette a nedvesség. Vera meg kukucskált. Kicsit szégyelltem magam, mert eszembe jutott, hogy én is ezt csináltam folyton, amikor a szomszédom lányát lestem, mikor bikini alsóban, félmeztelenül napozott.

– Vág?

– Nem. Etet. Nem utazott sehová. Húzzunk innen, mert ha meglát...

– Elmondja a vőlegényednek. Igaz?

– Már ma megírná levélben. Na, most mit csináljunk?

– Ne bánkódj, ez így is teljes, én így is boldog vagyok, el sem tudom mondani mennyire. Bár meg tudnám fogalmazni! Nagy író lennék... –

Gyorsan elhallgattam, nehogy eláruljam magam, hogy olykor verseket fabrikálok, más nagy költők műveit írom át, betartva a szótagszámot, a rímet, de ebbe csak belebukni lehet, mert ez olyan kisfiús, hogy az már gyomorforgató. Mert ha nem költő az ember, akkor ne írjon. Még magának se! Ez volt az elvem. És olvastam a nagy költők életrajzait, akik komoly és nagy szerelmes verseket írtak, halhatatlanokat, és a nők annyira értékelték, hogy több költő belehalt a nagy érdektelenségbe. Verának sem beszéltem semmi ilyesmiről, mert úgysem értette volna, plusz elárulni a gyöngeségemet, hogy vannak érzelmeim, melyek túlcseresznyésülnek, mert nincs akkora edény melybe, ha beleönteném, színültig meg ne telne, s akkor elég egy bármily puhán is elvégzett, de rossz mozdulat.

– Mit tegyünk most? – Meredt rám kérdően Vera.

– Tudod mit? Sétáljuk el a Májuskertbe!

És már mentünk is. Nem volt messze. Vera szomorúbb volt, mint én, és ez legyezgette magzati állapotában leledző hiúságomat. A Májuskert volt a legelőkelőbb hely. Este bárként fungált, amúgy cukrászdaszerű volt, sütemény és üdítőitalok, de rövidet is föl lehetett hajtani, és még csak nem is vizezték. Beültünk. Halk zene szólt a gépből.

– Bedobok egy kettést. Mi a kedvenc számod?

Vera gondolkodott. Mit válasszon? Ahogy így elnéztem, Kordát vártam volna, vagy valami még nyálasabb nótát, de meglepetésemre Vera, mint aki fölhalálta a kanálban a mélyedést, halkan szólt.

– Mindig az a perc, a legszebb... – Fényes Szabolcsot kér? Bedobtam a kettést. Cserhádi Zsuzsa tiszta, csengő hangja uralta a teret. – Szabad egy táncra? – Vera elcsodálkozott, de amikor meglátta, hogy egy másik pár is elkezd lassúzni, odabújt hozzám. „Az a perc a legszebb perc, mit meg nem ad az élet” – lebegett a dal én meg a mennyekben jártam. Éreztem Krisztus közelségét. Éreztem már máskor is, hittanórán, gyónás után, áldozáskor, de most, mintha bőrét is érintettem volna. Az ő ajándéka volt ez a démoni nő. De tudtam, kölcsönbe kaptam, és vissza kell adnom, mikor lejárt az idő. Kattant a gép. Visszaültünk a helyünkre. Megköszöntem és megcsókoltam a kezét. – Na, édes Verám, ma kirúgunk a hámból. Maradt némi pénzmagom a fizetésemből, azt most elverjük. Rendelj valami finom sütit.

– Somlói galuskát ennék... ha nem kerül túl sokba. – Sokba került, de nem ez volt az érdekes. Én olyan buta voltam süteményfronton, hogy nem értettem. Hát ez a lány már sohasem tud leszokni arról a gusztustalan nokedliről? Galuskát kérnie egy ilyen helyen? De ott volt a lapon, úgy látszik étteremmé nőtte ki magát a Májuskert. Egye. Én csoki tortát kértem, egy szeletet. Na, még kóla is belefér. Nekem hozták ki először a tortát. Száraz volt, krém benne alig. És amikor megláttam Vera előtt a csokival és tejszínhabbal leöntött

piskótás csodát, már szerettem volna a falba verni a fejemet. Csak ki ne mondjam. Csak el ne áruljam, mekkora tahó vagyok. Most már késő volt, hogy én is rendeljek egy ilyen, mert azt már nem tudtam volna kifizetni. Mindenesetre egy életre megtanultam, hogy a szavaknak többféle jelentésük van, a magyar nyelv már csak ilyen színes és gyönyörű.

– Te, mondd csak – kérdezte váratlanul Vera. – Lefeküdnél velem?

Kiesett a kisvilla a kezemből. Most mit mondjak? Hogy hát persze, ez minden vágyam? Vagy azt, hogy Isten őrizzen? Nem érdekel, jó így is, járjunk csak, a szex másodlagos? Csak néztem. Ő meg a száját törölgette a szalvétával. – Na? Mondj már valamit!

– Hát... hogy... én. Hogyan is mondjam. Nem is tudom... – ennyi telt tőlem, ennyi volt, amit ki tudtam nyögni, éreztem még a fejem búbján is, hogy alkalmatlan vagyok, egy kis senki, aki ilyen lányt nem érdemel meg, örüljön, hogy él igenis a katona vőlegény az igazi férfi, attól még meg sem kérdezik a nők, hogy kellene-e, mert mire kimondanák, már régen gerincen volnának.

Hétfőn mindent elmeséltem Subrinak. Fejét csóválta. Subri rém buta volt, de a napi realitásokat jobban vágta, mint én. – Mit mondhattam volna?

– Semmit. Visszakérdezni!

– De mit?

– Például. És te? Mármint te, kedves Vera, lefeküdnél velem? – Igaza volt. Erre aztán Vera nem tudott volna mit mondani. Ebben maradtunk. A munka nem ment, mint rendesen. Álmodoztam, vártam a semmire, hogy talán. Még belefér.

– Jössz-e felvonulni május elsején? Tudod! Nem kötelező, de ajánlatos...

– Nem én. Inkább másodikán. Akkor már nincs az a nagy tömeg.

Subrinak egy szál humorérzéke nem volt, így nem is nevetett, én meg harsányan röhögtem, már láttam is magam, ahogy másodikán kószálok a felvonulási téren, kezemben hatalmas tábla, rajta nagybetűkkel: ÉLJEN A POSZTÓGYÁR! – Hülye vagy te. Kezelní kéne. Csak elbaszol mindent. – Subri mérges volt, még a fürdőben sem szólt hozzám. Én meg tényleg nem mentem ki felvonulni.

Aztán elszállt a május is, mint a fölöröptetett galamb idegen dúcból, így aztán soha nem tért vissza. Ez a május. A szalmaszál május. Mert nem lett a kapcsolatunkból semmi. Csak ismétlődött minden, lefekvésről többé szó sem esett, csak a rideg közlés. Vége. Mert leszerelt a katona. Nem bírtam belenyugodni. Vártam Verát a gyárnál. Rám se nézett. Nellibe karolt és még két középkorú asszonyba. Messziről kiabáltam. Szeretlek! Másnap a villamosmegállóban. Szemerakélt az eső. Az esernyő takarásából lestem. Vidám volt. Nellivel kacarásztak. Házukhoz is odasettenkedtem. Láttam,

hogy magot szór a tyúkoknak. De sehol a pasas. Pucolnom kellett, mert anyja jött a kapu felé. Idős asszony volt, vagy legalább is annak látszott. Nem hasonlított a lányára. Így ment ez napokig. A strandon aztán. Subrival heverésztünk, amikor megbökött. – Odass! – Vera volt az egyrészes fürdőruhában, mellette nálam fejjel magasabb, sörtésre nyírt, kerek fejű férfi, minimum nyolcvan kiló. Most jöttem rá, Vera miért nem hord soha szoknyát. Nő számára tragikus. Vastag volt a bokája.

Leültek a nagymedence partjára, pokróc, törülköző. Heverészás. Itt a strandon minden nap összetrombitáltak kis házi úszóversenyt. Ha sóherek voltunk, mindig beneveztem, mert nagyon ment a mellúszás, százon, két-százon, ha korábban kezdem, kisebb bajnok is lehetett volna belőlem. Mindig jutott a nyereményből pár üveg sör, koponyánként két-két lángos. Már csalták a népet a kövekre. – Indulok – mondtam Subrinak, mert megláttam, hogy a fickó is készülődik. – Megverem, itt, a Vera előtt. A surranó pályán. – Föl is álltam a nyolcas kőre. Nem telt be a pálya, öten indultunk összesen. Az úszásnem magánügy volt. Háton is indult valaki, már a medencében volt, a nagydarab fegyelmezetten várt a rajtra. Elindult a verseny. Én féltem a szívgörcstől, ezért belemásztam a vízbe, szoktattam testemet, így a többiek húsz méter előnyt szereztek. Megkezdtem a vágót mellen. A sörtéshajú gyorsan tempózott, mégis én fordultam elsőként, s már jöttem is visszafelé és elsőként nyúltam a falra. Kimásztam a medencéből és rávigyorogtam Verára. Vőlegénye a harmadik lett, én már majdnem megszáradtam, mire a többek kikászálódtak. – Három és fél testhossz a javadra, haver – lelkendezett Subri. – Megvan a napi sörünk.

– Oké. Két üveggel küldessél oda, nekik – mutattam Veráék felé. – Subri sajnálta a sört, de én nyertem, nem mert ellenkezni. Vera szívét persze ez a győzelem sem lágyította meg, bekódolta abba ezt az ormótlan fickót; hagytam. Legyenek boldogok. Ha lesznek.

Otthon aztán bújtam a könyveket, hogy lehet kigyógyulni ebből a szerelemnek nevezett betegségből. Mikor hagyják abba a hormonok a viháncolást. De semmi. Nézzük Schopenhauert. Ő még sohasem hagyott cserben. És megtaláltam. Kijegyzeteltem mindent tőle: „...ha szemügyre vesszük azt a fontos szerepet, amelyet a szerelem játszik minden fokozatában, nem csak a színdarabokban és regényekben, hanem valóban az életben is, ahol az élet szeretetével együtt a legerősebb és legtevékenyebb ösztönnek bizonyul, az emberiség ifjabb részének minden erejét és gondolatát félig szakadatlanul lefoglalja, csaknem minden emberi cselekvésnek végső célja, a legfontosabb ügyeket károsan befolyásolja, a legkomolyabb elfoglaltságokat bármikor félbeszakítja, nem egyszer megzavarja a legnagyobb elméket is, nem ártall zavaróan betolakodni az államférfiak tárgyalásába, és a tudósok kutatásába

sem.” Hú. Ezt egy szuszra! De mi vagyok én? Ifjú, igen. Megzavar a reszelésben. Ott egye meg a fene. Államférfi, tudós nem vagyok. Nagy elme sem. És mégis, igaz. Minden igaz. Megváltoztatta az életemet ez a negyedrészt beteljesült intermezzo. Szünni nem akart az érzelem. Hány nap, hány hét, hónap, mire kiheverem?

Azon a nyáron voltam a legkevesebbet a strandon. Ami az életem volt. Legtöbbit a sötét szobában gubbasztottam. Subri se jött, Nellivel utaztak a Balcsira. Kosztolányi egyik szonettjét írtam át, verset Verának. Csak a szótagszámra figyeltem, meg a rímekre, bár nem tudtam mi is a tiszta rím, de a kész „művet” elfogadhatónak találtam.

Szeptemberben aztán félrevontam Subrit. – Meg kell tenned egy szíveséget. A Vera emlékszik még rád?

– Nem hinném. Akkor látott utoljára, mikor kijöttünk a Martosból.

– Akkor jó. Hívtam a gyárban, már kilépett. Maszek lett. Otthon varr. El kéne menni hozzá. Kamuból. Fölvarratod mondjuk a nadrágodat.

– Kell a fenének fölvarratni!

– Nem érted! Ezzel a dumával tudsz bejutni. És akkor átadnád neki ezt a verset, itt van a borítékban. Én eszkábáltam össze. Talán megérinti a szívét.

– Te még mindig szerelmes vagy, haver. Hol lakik? – Elmagyaráztam. Megmutattam a verset is. Nem értette, mi az a szonett. – Én sem tudom, csak azt, hogy kétszer négy sor, kétszer meg három. De fordítsuk meg. Nett-szo. Így rövid o-val nem sok értelme, de lám, olyan nett az egész. Biztosan innen ered. Vagy nem is tudom. Mindegy. Vidd el neki, könyörgöm! Három üveg sör.

– Négy korsó, haver. Veszélyes ez a meló. Mert teszem azt, otthon van a durung. És annyi. – Egymás tenyerébe csaptunk. Subri kinyitotta a borítékot és csak úgy, magának fölolvasta a verset.

De én utánad vágyon ritka márvány,
sötét hajad s rég, csókjaid után;
íme, botlakozva, költő-sután
hívogatlak én, vadgalamb a párját.

Bensőmben úgy mar élted mint a májrák,
bujkálsz bennem, te győztes partizán,
legyőzől, valahányszor ha bután
rád gondolok, kolostorban királylány.

Csókolóztunk az Elnök utca sarkán,
emlékszem, arcod hosszan eltakarván
tartott a csók. Ott álltunk boldogan.

Egymás karjába, vagy kardjába? dőlve
álltunk: ördög az, tudtam én előre,
kiben naponta egy isten fogan.

– Én nem értek hozzá, de elég szép. A húgom értené. Szegedre ment
koleszba, ott fog járni az egyetemre.

– És Nellit odahurcoltad, mi?

– Naná! Együtt élünk. Csak anyám belepofázik mindenbe. Akkor elhú-
zunk valahová. Na jó, haver. Még ma elviszem ehhez a nőhöz. Ha megsé-
rülök, te fizeted a kórházi költségeimet!

Azon az éjszakán szemhunyaszt sem aludtam. Mit mond majd Subri? Jó
hírrrel jön? Szeret ez a nő? Csak forgolódtam az ágyban. Alig vártam azt,
amitől a víz kivert, hogy csörrenjen a vekker.

– Hát, haver, nem jártam szerencsével – kezdte Subri másnap a műhely-
ben. – Azt tudod, hogy összeházasodtak? – Idegesen legyintettem. – No,
mindegy is. Az a krapek légpuskával lövöldözte a verebeket az udvaron.
Én meg bekopogtam Verához. Mondtam a nadrágot, lemérte, nincs itt mit
fölhajtani, de én megsúgtam, ez csak ürügy, tőled hoztam hírt és átadtam a
verset. Elolvasta, összehajtogatta és elrakta a köpenye zsebébe. És tudod
mit mondott?

– Mondd már!

– Hogy te is huligán lettél?

– Micsoda? Huligán? A vers huligánság?

– Én sem értem, haver. Meg azt is mondta, ha nem szállsz le róla, a fér-
jével fog agyonveretni. Így mondta, szó szerint.

Azonnal kigyógyultam a szerelemből. Föltaláltam a gyógyszert.

– Hét hete nem verem répát. Tudod ez nálam mekkora teljesítmény? –
Subri bólintott. – Hét hete nem néztem nőre, csak őt bámultam, még akkor
is, amikor nem volt velem. És én vagyok huligán? A verébre lövöldöző fasz
akkor micsoda? Úrigyerek?

– Gyerünk haver, mert szét kell kapnunk azt a böhöm nagy gépet a má-
sik üzemben. Áll a gyártás.

Egyszerre fogtuk meg a szerszámosládákat és megindultunk a gyárudva-
ron, lassan, hogy teljen az idő. Subri se hajtott már annyira. Neki ott volt Nelli.

Fráter Zoltán

UTOLSÓ LITER

(Krúdy Gyula emléknapiján)

Az 1890-es évek magyar irodalmának modern törekvései, az impresszionizmus, a szimbolizmus, a szecesszió olyan természetességgel tűnnek fel Krúdy Gyula írásaiban, mintha ő találta volna ki ezeket az irányzatokat. Pályakezdése idején még él Jókai, sőt javában alkot, virágjában van Mikszáth Kálmán, az anekdota nagymestere, de szakadozó meseszövésével, nagyvárosi, új érzékenységgel új hangon szól már Ambrus Zoltán, Gárdonyi Géza, Herczeg Ferenc és Bródy Sándor. Krúdy nagyon sokat tanul tőlük – Jókai romantikája után legtöbbször talán Bródytól –, ugyanakkor túl is lép ezeken a szerzőkön, hogy életkor szerinti kortársa, Ady Endre mellett találja meg helyét. Amit Krúdy a prózában megvalósít – az anekdota felbontását, a történet széttörését, a felemás érzések ötvözését, az ellentétes minőségek együttes szemléletét, az élet és étel misztikáját, a szerelem és halál közelségét –, azt Ady írja meg verseiben. Krúdy hőseinek az élet teljessége helyett kalandok, félbehagyott kísérletek, sorstörések jutnak, törmelékek, de ezek a törmelékek magukban őrzik még egy hajdanvolt egység emlékét, ízét, hangulatát. Talán ettől olyan édesek, fájóak, búsak és – némelykor – cinikusak. Ady híres verssora, a sokat emlegetett „minden egész eltörött”, a Krúdy-művek alapérzését is jellemzi, hiszen az ifjúkori elbeszélésektől kezdve, a Szindbád-novellákon át, *A vörös postakocsi* és számos más regény meséjében *minden láng csak részekben lobban, minden szerelem darabokban, mivel minden egész eltörött.*

Eltörött az az élet is, melyet Krúdy élt és amely Óbudán, méltatlan körülmények között fejeződött be. Utolsó éveiben egyetlen méltó környezete, különösen a végső hetek kihűlt, elsötétült dolgozószobájával szemben a Kéhli vendéglő, mely otthont nyújtott az egyre magányosabb, egyre betegbb írónak. Gondolhatott-e, akár egy pillanatra is életének summázatára 1933 borongós tavaszán, kivált május első napjaiban, visszavonhatatlanul közeledve 12-ike halálos hajnalához?

Magyar író emlékét idézni mindig többet jelent, mint életművét mérlegre tenni, jelentőségét felmérni, helyét meghatározni az irodalmi folyamatban. Magyar írónak lenni kényszerűen több volt, mint jó dolgokat írni és

szép eszméken merengeni. A magyar író sors, történelem, feladat. Sors, mert egy nagyon tehetséges, de nagyon elszigetelt nyelvű – magyar nyelvű – közösség tagja, történelem, mert lélekszámában sokszor veszélyeztetett, de nemzeti öntudatában megingathatatlan nép küszködésének örököse, és feladat, mert az egy anyanyelvet beszélők létfeltételeit, szabadság-állapotát, vagy szabadság-hiányát mindig beleszerkeszti a magyar író alkotásaiba az élet.

1933-ban ez a nagy magyar író, aki mellesleg egyik európai léptékkal mérhető írónk is, már véglegessé váló óbudai magányában él, és kétségbeesett kísérleteket tesz írásai elhelyezésére, de egyre nyilvánvalóbb, hogy a lapok valójában alig tartanak igényt műveire, a szerkesztők kelletlenül, késleltetve, mintegy kegyeletből közlik tárcáit, novelláit. A „jobb körökből” kikopott, s láthatóan megöregedett. Szárnyaszegetten, a szívbaj szorításaitól fuldokolva, a halál közelében él. A hajdani híres ínyenc lesoványodva, étvágytalanul írja gasztronómiai szertartásokban bővelkedő novelláit, a „gyomor örömeit”. Tartozásai miatt a villanyhálózatból kiiktatja a hivatal, súlyos lakbérhátralékai miatt kilakoltatás elé néz. Ezt a nyilvánvalóan beteg, nyomorgástól és munkától elgyötört embert az utolsó bánatalom a politika részéről éri, annak ellenére, hogy sohasem politizált párthoz igazodva. A halála előtti napon a kormány sajtófőnöke számon kéri tőle magyarságát, mert egy „rendbontó” felvidéki magyar újságban közölte írásait. A kisnemesi ösökkkel büszkélkedő Krúdy, a negyvennyolcas honvédkapitány unokája, a családi hagyományt nagy becsben tartó nyíregyházi ügyvéd fia, a nemzetével mindenkor közösséget vállaló magyar író ezt a felelősségre vonó, megalázó vádaskodást és magyarsága firtatását kapja érdemrendül négy évtizedes munkálkodásáért.

A körúti Kőműves vendéglő után este a mindig menedéket nyújtó Kéhlibe tér, kedves kikötőjébe. Itt még záróra után is maradhatott, ez külön kiváltsága volt. Amíg a pincérek rakodtak, standoltak, még iszogathatott kicsit. Min töprenghetett akkor, ott a magányos asztalnál, ahonnan sehogy sem akaródzott hazafelé indulni? Sejtette-e, hogy a Templom utcai lakáshoz vezető útja, mely az ő öles lépteivel száz lépés sem, utolsó gyalogútja lesz? Mit is vihetett volna erre a nagy útra mást, mint palackba zárva Kéhli szellemét? „Édes szívecském, Józsikám – dörmögte halkán a főpincérnek –, én elvinnék magammal egy liter bort, betöltene nekem egy literes zöldszilvánit...” Éjjeli fél kettőkor történik ez és a magyar írónak három-négy órája van még az életből. Boros fejjel, hazafelé botorkálva, mire gondolhatott utolsó útján a kalandok és mesék fejedelme? Elkísérte-e utolsó útjára Szindbád, vele volt-e Alvinczi Eduárd, Rezeda Kázmér és megannyi hőse, száz és ezer alakban? Végiggondolt-e életén, a dicsőséges és nyomorúságos ötvenöt éven, eszébe jutott-e édesapja, akit máris öt évvel túlélte, de akitől

szívuját is örökségbe kapta? Bizony, a szív többször rendetlenkedett az utóbbi időkben.

Milyen lehetett ama éjszakai hazadöcögés az óbudai májusban, a fagyos ágy és a búcsúzó sóhajlás a reggeli derengésben? Szeretném hinni, hogy a hazafelé baktató Krúdy – a modern magyar író és konzervatív magyar úr – valahol mélyen, őseitől örökölt idegrendszeré mélyén érezte, tudta már a közeli halált. Nem izgatták már a tartozások. Elviselte az áramszünetet, készülvén egy sokkal hosszabb, végleges sötétségre. Az utolsó száz lépés közben nem érdekelte hátralék, kiköltöztetés, mert érezte, tudta, hogy hajnalban végleg máshová költözik. Felvillant-e vajon emlékezetében fiatalkori írása, a *Szindbád álma*, melyben jó előre megírta saját halálát is? „A szív-görcsök ismét kopogtattak Szindbád úrnál, és ugyanezért elhatározta, hogy megteszi végső előkészületeit a bekövetkezendő halálhoz” – írta ebben a novellában, mint ahogy azt is: „Mire reggel lesz, elmegyek.” Szindbád a kopott szőnyegen fekve, mereven bámulta a felfüggesztett lámpás két villanyégőjét – „Amíg azt a két villanykörtét látja, addig nincs baj” –, az áramtalanított lakásban Krúdy legfeljebb a pislákoló gyertya fényét figyelhette a végső roham előtt. Még megitta a Kéhlből hozott bort, szemtanúk állítása szerint reggelre az üveg üresen állt az ágy lábánál. Aztán elaludt és álmában megérkezett Majmunka, aki kezével egykor gondosan lenyomta Szindbád szempilláit is. De a hideg ágyban hánykolódó magyar íróban a nagy rádöbbenés előtt – igen, most valóban eljött az idő –, átsuhan még egy gondolat, a vég közvetlen közelében. Szája mosolyra húzódik, kezét ökölbe szorítja, de oly furcsán, hogy utolsó erejéből ujjaival fügét mutat. Ezt nektek, uzsorások, ezt nektek, itt maradók. Meghalt, mert meg akart halni, mert élni az *egészen eltörött világban* már nem volt érdemes.

Boldogan halt meg, mert a halál árnyékában a felismerés boldogsága töltötte el. Boldognak képzelem Krúdyt, mert a mélybe zuhanás előtt rájött valamire, olyan igazságra, mely azon az éjszakán vakító fénnel lobbant fel előtte. A szívek hajósa meghitt, mondhatni baráti viszonyban volt a halállal, de arról, hogy voltaképpen milyen is lehet, csak az utolsó pillanatban tudott meg valamit, éppen annyit, amennyi a nagy átkeléshez elegendő. Még hirtelen halál esetén is van egy pillanat, vagy annak törtrésze, amikor az élőben már tudatosul, hogy mindjárt meghal. Ekkor pereg le életünk filmje, hihetetlenül rövid idő alatt és a boldogan halók ekkor jutnak el valamiféle tudás birtokába, mellyel mint Kháron ladikján átkelnek a végtelenbe. Az a liter bor lényegesen megkönnyítette Krúdy Gyula utolsó perceit és olyan tapasztalathoz juttatta, mellyel boldogan, mint a tudás birtokosa léphetett a halál birodalmába.

Ez a felismerés pedig nem valamiféle nagyszabású, örökérvényű bölcsesség, nem valamiféle mindent megoldó, mindenre orvosságot nyújtó

recept volt, hanem egy aprócska, ám igencsak lényeges megfigyelés. Az élet – ötlött fel a haldoklóban – végtelenül kicsinyes, nevetséges, hitvány és komisz dolog, *de van benne zöldszilváni*. A halál, bármilyen legyen is, nem tud olyan lenni, mint a zöldszilváni. És ennyi az egész. Lehet-e ennél többet mondani?

Prikler Mátyás fotója (2002)

Zalányi Kinga

MÁRAI KRÚDY ÉLMÉNYE

„Márai számára Krúdy jelkép volt.”¹ Mégpedig annak a jelképe, hogy az író megőrizheti lelkében a letűnt világot. Krúdy személyében és életművében – mely oly különösen egygyé olvadt Márai szemében – megtestesülni látta mindazt, amit fontosnak tartott az életben, alkotásban.

Márait hódolata, személyes kötődése számos vallomásra készítette. A *Pesti Hírlap* hasábjairól való a következő: „...mikor láttam, mindig megdobbant a szívem mintha ő lenne az utolsó magyar egy másfajta, csodálatos és elpusztult Magyarországból.”² Krúdy alakja, (mely „életnek is, testnek is rendkívüli volt”) mozdulata, hangja, pillantása, kézírása, minden tulajdonsága lenyűgözte Márait.³ – vallja nekrológiájában. Csupán Krúdy írásának látványa is olyannyira meghatározó élmény maradt Márai számára, hogy Krúdy apró, lila tintás betűit, melyek oldalvást dőltek, számtalan írásában felidézte. Olyan értéke volt számára Krúdy kézírásának, mint ahogy regényében az írók tekintélyével kapcsolatban lejegyezte: a régi világban „a vagyon és a készpénz sem számított annyit a városban, mint Ady Endre egyik verses kézírata...”⁴ Mikor a *Föld, föld!*... emlékezéseiben Krúdyról ír, a felidézett történeteket is e szavakkal zárja: „És akkor láttam utoljára Krúdy kézírását.”⁵

Márai szemében Krúdy „felfoghatatlan írói jelenség” volt, akinek „varázs volt személye körül, s a nagy író titka éppen az, hogy e személyes varázs azonosul írásainak varázsával: cselekedetben és szóban, írásban és magatartásban mindig ugyanaz a rejtélyes összhang szólal meg.”⁶ Márait izgatta „ez a csoda, ez a megfejthetetlen írói titok”. A gyászbeszéd tanulsága szerint, még Krúdy életében megpróbálta kifürkészni e rejtélyes életet: pincéreket, kártyásokat, kritikusokat faggatott ki felőle.⁷ Emellett Krúdy minden írását ismerte, melyek – a naplók alapján elmondható – élete végéig hatással voltak rá.

Márai szövegek között élt, s nagyon erősen érzékelte e verbális világ működését. Naplóiban rendszeresen lejegyezte az olvasmányokkal kapcsolatos tapasztalatait, így például azt a jelenséget, ahogyan az olvasott művek egy-egy sora, mondata egy kis idő elteltével visszacsengett emlékezetében.⁸ Krúdyval kapcsolatban pedig azt az élményét is megfogalmazta, hogy Krúdy szövegei kép- és gondolatasszociációkat indítanak olvasóiban,

így azokat minden nehézség nélkül folytatni lehet.⁹ Ezek a tapasztalatok, valamint Márainak a „titok” megfejtésével, a „Krúdy-varázsba” való belehelyezkedésének vágya, mind-mind abba az irányba mutatnak, hogy íróként ennek az erős élménynek az egyetlen lehetséges feldolgozása, a szöveg újraírása.¹⁰ Ennek lett könyvvé vált alakja 1940-ben a *Szindbád hazamegy* című regény, melynek szándékát egy évvel később Márai így fogalmazta meg: „Néhány könyvoldalon át továbbszóni azt az álmod, melyet Szindbád álmodott utoljára, mikor az óbudai földszintes házban örökre becsukta fáradt szemeit.”¹¹

Krúdyról már életében legendák keringtek, s talán nincs még egy író, aki ilyen szorosán és elválaszthatatlanul eggyé olvadt volna teremtett hőisével, mint Krúdy. Olvasói, kritikusai irodalmi alteregónak, önarcképvalomásnak tekintették e jellegzetes hőst, Szindbádot. Márai is Szindbád néven emlegeti. Egy visszaemlékezésében – még a regény megjelenése előtt – így ír: „Hat éve, hogy meghalt Szindbád, a hajós, író és úriember, polgári nevén Krúdy Gyula”.¹² Egy későbbi cikkben pedig: „Eszendő előtt egy folyóirat részére elbeszélést készültem írni, melynek hőse egy magyar író lett volna, aki néha *Szindbád* álnéven mondta el a világnak csodálatos és varázslatos történeteit”.¹³ A regény felütése pedig e két mondat szintézise: „Szindbád, a hajós, író és úriember – fiatalabb éveiben szeretett ez álnév mögött rejtőzködni...” Természetes tehát, hogy Márai Krúdyt Szindbáddal azonosítja.¹⁴

Márai, már 1933-ban, Krúdy halálakor említést tesz arról, hogy szándékában áll regényt írni Krúdyról. A nekrológból kiderül, hogy ebben meg is állapodott Krúdyval, aki szavát vette.¹⁵ Ezután hét évre volt szüksége ahhoz, hogy a regény elkészüljön. Hosszasan készülődött a megírásra. Felkereste azokat a helyeket, ahol Krúdy valaha megfordult, pincérekkel, ismerősökkel, kritikusokkal találkozott.¹⁶ Meg akart tudni róla mindent. „Élete éppen úgy érdekelt, izgat, mint művészete.” – mondta a gyászbeszédben. És regényében arra törekedett, hogy minél érzékletesebben kifejezze azt, amit összefoglalóan „varázskörnek” nevezett. Olyan regényt akart írni, mely Krúdy „személye és műve titkát magába zárja”.¹⁷

Márai még ismerte azt az életformát, mely Krúdy-világát jellemezte, ám mikor a regényt írta, rá kellett döbbsennie, hogy Krúdy halálával egy időben mindez teljesen elpusztult. Ahogyan Krúdy környezetét kutatta, fel kellett ismernie, hogy számára Szindbád „több, mint egy beszély hőse: történelmi alak ő, egy lezárult történelmi korszak egyik nagy tüneménye”.¹⁸ Innen adódik, hogy a letűnt életformát Márai számára Krúdy képviseli, ezért kap nyomatékot a regénybeli mondat, miszerint Szindbád „tudta, hogy idejében kell elmenni egy világból, melyhez nincs már igazi közünk”,¹⁹ és ezért

lengi át az egész regényt a búcsúzás. Ez Márai szemszöge. Szindbád, ha valóban Krúdy Szindbádja lenne, nem búcsúzna az élettől, hisz kortalan hős, neki nincs oka félni az idő végességétől, halála után is életre kel, több száz évesen is ugyanaz a hős. Márai viszont egy későbbi időpontból – a történelmi változásokat követően – közelítette meg hősét és világát. Így ezek a fájó tapasztalatok is beleíródnak a regénybe, ami által Márai hangja is hangsúlyosabbá válik.

A regény megjelenését követő cikkben, a történelmi helyzet következményeit így rögzíti: „Munka közben a legnagyobb meglepetésekkel találkoztam. A történelem, az idő és a kőművesek csákánya egyforma buzgalommal dolgozott azon, hogy néhány rövid esztendő alatt tökéletesen és csaknem maradéktalanul lebontsák. Úgy terveztem, hősöm bejön egy tavaszi napon Óbudáról Pestre, pénzt keresni s megnézni még egyszer, halála előtt, ifjúsága és férfikora kedves helyeit. De észre kellettennem, hogy már nem állnak a házak a helyükön, melyeket hősöm fel akar keresni. Úgy képzeltem, hogy a London-szállodában ebédel majd, de már nincsen London-szálloda. Természetesen elsétált volna a Tabánba is, ahol jó bort mérnek a vendéglősök, de a Tabán eltűnt a föld színéről. Este a Budai Színkörben akart tisztelegni; hol van már a Budai Színkör!... A lapok, melyek számára beszélyt akart átnyújtani, nem jelennek meg többé. Az emberek, kiknek társaságát kereste volna, már a Kerepesi-temetőben társalognak Szindbáddal. Az életforma, a nyelv, a szemlélet, a magatartás, a lakások, öltözködés, szórakozás, ízlés, becsvágy, minden eltűnt, kihűlt, és kihalt, megváltozott e világban. Hat, nyolc esztendő alatt következett be ez a földrengésszerű változás. Ami tegnap még egy nemzedék életének meghitt életkerete volt, ma történelmi emlék.”²⁰

Krúdy Szindbádjára – aki mindig útra kel, régi emlékeit, örömeit, bánatait kutatva – a visszatekintés helyzetéből adódó csendes melankólia és nosztalgia hangja eredendően jellemző. A fájdalmas lemondás Márai Szindbádjának lesz sajátja.

Márai mikor tervezete a regényt, így fogalmazta meg szándékát: „Egyszer meg akarom írni, amit tudok és sejtek felőle.”²¹ Fontos ez a mondat, mert jelzi azt, hogy a Krúdy életéből vett konkrét élettények mellett megjelenik a műben mindaz a legendás adalék, mely egyrészt Krúdyt már életében is körülvette, másrészt, ami Márai képzeletében alakult, a művek ismerete és a személyes kötődés alapján. Ilyen értelemben Márai nemcsak Szindbád álmait szövi tovább, hanem a legendát is.

Az a tény, hogy hosszú ideig dolgozott a regényen, eredményezi a környezet alapos rajzát, a különféle helyszínek jellemző világának bemutatását. Krúdy kedves vendéglősei sorra felbukkannak a regény lapjain: Khéli, Bródy, a „vörösbauszú főpincér”, Poldi, a tabáni Mélypince tulajdonosa...

Életrajzi adalékok, utalások szövik át az egész regényt. Atyja, a „szótlan nyírsági úriember” és tanárai (22.) is felidéződnek. „Szindbád”, aki a Nyírségből érkezett a fővárosba (45.) és a „szigeti ház egykori lakosa” is volt, az utolsó időben Óbudán, a Templom utcában élt (20.), tudjuk meg a regényből. Életkora (ötvenöt évesen halt meg [14.]), termete, oldalt hajtott feje, járása, mozdulatai, kézírása, szokásai mind-mind élettényekhez köthetők.

Márai az 1938-ban megjelent kötetében, *A négy évszakban* emlékképben idézi fel Krúdyt, és egy napját: „Amint távolodunk testi emlékétől az időben, mind rejtélyesebb, mivel töltötte napjait, pontosabban az órákat, mikor nem írt. Természetesen kocsmázott, aztán a szerkesztőségeket látogatta, mint egy száműzött angol úr, oldalt hajtott fejjel, őszén és elegánsan, szótlánul üldögélt titkárok asztala előtt, szerkesztőségi nagyurak előszobáiban. Aztán elment külvárosi kávéházakba, zsokék között ült, sört, pálinkát és mérges feketét ivott. A nőkre nem sok időt áldozott.”²² A *Szindbád hazamegy* lapjain is ez a Krúdy alak idéződik meg.

Krúdy Péternek a *Krúdy Gyula élettörténete* című könyve szintén 1938-ban jelent meg. Fried István utalt rá, hogy e könyv a regény egyik forrása lehetett.²³ Elképzelhető, hogy Márai ismerte, s ha nem is forrásként használta – hiszen jól ismerte enélkül is Krúdyt, számos egyéb helyről érdeklődött felőle –, több jellemző jegyet meríthetett belőle. Ez a könyv is beszámol Krúdy szokásairól, arról, hogy szeretett kényelmesen utazni, ezért rendszerint kocsin járt, a pénzzel nem tudott bánni, megvetette a modern sportokat, szívesen járt gőzfürdőbe, kedvenc kocsmáiba... Krúdy Péter ezzel tovább színesíti testvérének regényes alakját, szeretetének elfogultsága érződik az íráson. A legszembetűnőbb közös jegy Krúdy utolsó napjának leírása: „Az ébredő tavasz egy májusi délutánján vette még egyszer kalapját és utólszor elindult hazulról, körülnézni talán, vajjon rendben marad-e utána a bús magyar világ. És betért ide is, oda is. Elhallgatta utólszor halk hattyúszavát, kihörpintette búcsú poharát és visszatért egyszerű, szegényes otthonába.

Meggyújtá a gyertyát. Ledőlt ágyára. Elbúcsúzott gondolatban a földi világtól, mindenkinek, kit szeretett és aki valaha szerette, egy Isten Hozzádot küldött. Aztán szent, végső imát susogva ajkai között, a mécsset elfújva, örök álmra hajtá le babérövezte, glóriás fejét... Reggelre halva találták ágyában...” (31.)

Szintén érdekes adaléknak tűnik, amit Endrődi Béla jegyzett le Krúdyról és a mesemondóról: „az »öreg« Krúdy egy átmulatott éjszaka után, kis kávéházban sör mellett üldögélt, és a Rudas fürdőbe készült. A kávéházi ablakból meglátta a gyermekek mesedélutánjának rendezőjét, beintette magához. Megfizette neki a húsz koronát, amit kapni szokott, és egész délelőtt

beszéltette, sőt még a gőzfürdőbe is elvitte magával, s amíg a mesemondó rendületlenül mesélt neki, Krúdy elnyújtózott a vízben, fejét a lépcsőnek támasztotta, és addig hallgatta amíg egyszerre a csendes mesemondás, a fáradtság és a meleg elálmosította, elaludt.”²⁴ Ez az epizód a *Szindbád hazamegy* oldalain is olvasható, hiszen Szindbádnak „gyöngéje volt, hogy a fürdővízben meséljenek neki”. (27.)

Krúdyra való egyértelmű utalásként jelennek meg továbbá a regényben Szindbád művei, hősei. Így kerül szóba „barátja és regényhőse, a bolond Felvéghy”(111.), valamint Rezeda Kázmér, „Szindbád beszélyeinek örök hőse”(63.); Kronprintz Irma, Evelin is utalások Krúdy szereplőire. Egy kötetének címe is elhangzik: „Egyetlen sikerem volt csak ebben a világban... Tudod-e, melyik könyvemnek volt igazán sikere? Az *Álmoskönyvnek*, Várdali.”(15.) Ehhez kapcsolódóan Szindbád egyéb babonás szokásai, sőt álmofejtése is megjelennek. Mikor reggel elindult otthonról, feleségének kitérően megjegyezte: „Kulcsokkal álmodtam... Hideg időt jelent”(16.) Szeretném hozzátenni, hogy Krúdy *Álmoskönyvének* szócikke szerint ez csupán az egyik jelentés, a másik, ami sokkal inkább előrevetíti a regénybeli történéseket az, hogy „megszabadulsz egy szorongatott helyzetből”.

Azt hiszem, felesleges vállalkozás volna mindazt összeszedni, ami Krúdyra jellemző volt, és amit Márai ebből beleírt regényébe. Csupán érzékeltetni kívántam azt a szándékot, miszerint Márai emléket kívánt állítani kedves írójának, és természetes, hogy mindazt leírta, amit tudott felőle. Ennél azonban sokkal bonyolultabb, összetettebb a regényben megteremtett Krúdy-világ. Márai nemcsak Krúdy alakját idézi fel, hanem hősében Szindbádra és más regényalakokra is rájátszik. Emellett Krúdy epikus világának jellemző atmoszféráját, tematikus jegyeit is megteremti, és ami a legfontosabb, tökéletesen rátalál a sajátos Krúdy-hangra, stílusra, már-már valószínűtlenül tökéletes stílusimitációt alkotva ezzel. Úgy idézi meg Krúdy világát, hogy egyben folytatja is az örökséget.

Márai Krúdyval kapcsolatban jegyezte le: „Az irodalom lehetőség, megmutatni az embert mint valóságot. Aztán van a többlet: amikor az irodalom megmutatja az embert mint látomást. Az író, aki átlép mondanivalójával ebbe a térfogatba, értelmén túli energiát ad az irodalomnak.”²⁵ Márai ezt a többletet próbálta megalkotni, regényében bemutatni Krúdyt mint látomást.

JEGYZETEK

1. RÓNAI László: *Márai Sándor*, Bp., Magvető Könyvkiadó, 1990, 268.
2. MÁRAI Sándor, *Szindbád* = *Pesti Hírlap*, 1939. május 14.
3. vö., MÁRAI Sándor, *Krúdy Gyula* = *Az Újság*, 1933. május 13.
4. MÁRAI Sándor: *Krúdy Gyula*, i. m.
5. MÁRAI Sándor: *Szindbád hazamegy*, Bp., Helikon Kiadó, 2002, 45. A további idézetknél a megjelölt oldalszám erre a kiadásra vonatkozik.
6. MÁRAI Sándor: *Föld, föld!...*, Bp., Helikon Kiadó, 2002, 293.
7. MÁRAI Sándor: *Szindbád*, i. m.
8. vö., MÁRAI Sándor: *Krúdy Gyula*, i. m.
9. vö., MÁRAI Sándor: *Napló 1968–1975*, Bp., Helikon Kiadó, 2001, 69.
10. vö., MÁRAI Sándor: *Napló 1945–1957*, Bp., Akadémiai, Helikon Kiadó, 1990, 78.
11. Hasonló indíttatású gesztusnak tartom Esterházy esetében az Ottlik-regény újraírását.
12. *Márai Sándor regénye a Magyar Nemzetben* = *Magyar Nemzet*, 1940. 87. sz., április 21.
13. MÁRAI Sándor: *Szindbád*, i. m.
14. *Márai Sándor új regénye a „Magyar Nemzet”-ben*, i. m.
15. Nem érdemes tehát „ősregi félreértéseket” keresni abban, ha ez tanulmányíró Márai regényéről azt állítja, hogy Krúdyról is szól. Ettől még a regény fikció voltát senki nem vonja kétségbe. (vö.: SZEGEDI-MASZÁK Mihály: *Márai Sándor*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1991, 75–78.)
16. vö., MÁRAI Sándor: *Krúdy Gyula*, i. m.
17. vö., *Márai Sándor új regénye a „Magyar Nemzet”-ben*, i. h.; MÁRAI Sándor, *Krúdy Gyula*, i. h.
18. *Márai Sándor új regénye a „Magyar Nemzet”-ben*, i. m.
19. *Márai Sándor új regénye a „Magyar Nemzet”-ben*, i. m.
20. MÁRAI Sándor: *Szindbád hazamegy*, Bp., Helikon Kiadó, 2002, 125.
21. *Márai Sándor új regénye a „Magyar Nemzet”-ben*, i. m.
22. MÁRAI Sándor: *Krúdy Gyula*, i. m.
23. MÁRAI Sándor: *Krúdy* = M. S., *A négy évszak*, Bp., Helikon Kiadó, 2003, 123.
24. FRIED István: *Író, irodalom a Szindbád hazamegy című regényben* = F. I., „...egyszer mindenkinek el kell menni Canudosba” (Tanulmányok az ismeretlen Márai Sándorról), Bp., Enciklopédia Kiadó, 1998, 57–74.
25. KRÚDY Gyula: *Szindbád*, szerk.: Kozocsa Sándor, Bp., Magyar Helikon Kiadó, 1973, 832.
26. MÁRAI Sándor: *Napló 1976–1983*, Bp., Akadémiai, Helikon Kiadó, é.n., 98.

Michael Castro

BOLOND VERS

(költőknek)

Megint egy újabb
ülés
sajtoljuk a kulcsokat, újraformáljuk
őket, hogy beillesszük
hajlékony lakatokba és kinyissunk

makacs ajtókat.
Oh isten!
sekélyes és hívságos
kísérlet fel-
ismeréskor!

Elbotlunk
saját árnyékunkon
próbáljuk kisajtolni
még a hangból is
a szikla vérét.

Mindig a Bolond képe
ahogy arra táncol
a pokol kutyája
csahol lábainál
a Canyon

ásít

SATORI BUDAPESTEN

A pesti síkon,
beléptem a
Dohány utcai zsinagógába.
Európa egyik legnagyobbja.
Figyelmeztettek,
tartsam fejemen kalapom.

Budán,
a vár dombon,
a Mátyás templomban
az ország legnépszerűbb királyáról elnevezettben,
rám szóltak,
vegyem le kalapom.

Megzavarodva
Gábor barátomhoz léptem tanácsért.
Ugyanaz az isten, nem?,
kérdeztem,
Ki hazudik?
Mindkettő,
mondta.

Rám nézett,
elmosolyodott,
és megértettem,
a költők pogányok.

Gyukics Gábor fordításai

(Michael Castro amerikai dzsessz- és performance-költő, műfordító. Saint Louisban él. Az 1975-ben létrehozott River Styx című irodalmi folyóirat alapító szerkesztője, a hetenként jelentkező Poetry Beat költészeti rádióadás szellemi atyja, műsorvezetője. 1945-ben született New Yorkban. Az 1970-es évek elején költözött a Missouri állambeli Saint Louisba. Hét verses- és egy esszékötet szerzője, valamint társfordítója a Saint Louis-i Neshui kiadó gondozásában 2002-ben megjelent Swimming in the Ground című kortárs magyar versantológiának. Mióta felesküdött a költészetre, megbízhatóan követi a beat hagyományokat, kiszélesítve azt saját énjével és bensőjéből fakadó egyedi zenével. Verseivel visszanyúl az amerikai indián költészetig, az ősi ritmust modern hangzással elegyíti, aminek következtében az elbeszélő verselés újszerű formát nyer. Kitekint a kortárs amerikai költészet határain túlra, megmártózik a Buddhizmus szelídségében, bátran merít az európai költészet nagyjaitól, de nem idegen számára a klasszikus verselés, és azt az angol nyelv lehetőségei szerint használja is. Gyakran lép fel jazzkísérettel, amely zenei kíséret számos kortárs amerikai költő számára meghatározó és nélkülözhetetlen. Michael Castro általában zenei alapra helyezi verseit, s ehhez az alaphoz köti mondanivalóját. – a fordító.)

NYÁRI TEMETÉS

illett volna bár
s talán el is vártuk
a Nap mégsem bukfencezett alá
csak a kötelek ereszkedtek
le majd vissza
rutinosan csusszogtak a lapátok
a homokrögök is megszokottan kopogtak
s egy-egy visszanyelt
és szabadjára eresztett zokogás
egy-egy elhallgatott
és világgá kürtölt közhely közé
beszivárgott és szétterült
az egykedvű valóság
trillák rajzoltak ki
a máskülönben haszontalan ecetfákról
gyöngyöző homlokok izzadtságfoltos fehér ingek
menekültek árnyékukba

esetlenül pislogtunk csak egymásra
mintha bármire is várhatnánk holott
a fel sem tett kérdés válaszadása
a feladókhoz visszapostáztatott

CSÁSZÁRMETSZÉS UTÁN

*„Jöjj el, szabadság! Te szüelj nekem rendet”
(József Attila)*

mint amikor kamaszszobádba
beszabadult édesanyád
s másnapra már nem lelted
az ágy mellett azt az alig használt
de utcai focira még mindig jó zoknit
azt az asztal alá esett tollat
mely szükségkor mindig kéznél volt
a sorba rakott tankönyveket
melyeket korábban még te stócoltál fel
s mikor leborultak
mindig a neked kellő zuhant felülre
a sarokban azt a pókhálót
ahol gazdája szöszölését
oly jól esett kábán bámulni esténként
egy szelet természettel áztatni magad
míg rejtekéből váratlan előbukkanó
de annál jobban eső szadizmussal figyelted
legyek-szúnyogok vergődését

persze aztán tollad megint leesett
a zoknit újra csak szétdobáltad
könyveid is szertehagyta
a kaszáspók is visszaszótte hálóját
csak addig
idegennek vélted magad otthon

ugyanígy botorkálsz ma is szobádban
bizsuk a vitrinben
az akasztós szekrényből dől ki a moly
egér rág a fiókban
csak a toll a zokni a könyv a pók
csak azok nincsenek sehol

talán ha valaki megint beszabadulna
talán csak ennyi kellene
beszabadulna és elrakna mindent
már nem is kívánod hogy helyére
csak el
hogya magadnak rámolhass
rendet vagy szét
belátásod szerint

*

most már nem kétséges
a szülés lezajlott
s mert spontán
az életben meg nem indult volna
hát vágni kellett

a túlhordás megtette a magáét
ami visszamaradhatott
vissza is maradt
az anya azóta magába gubózott
degenerált gyermekét mindhiába rejtegeti
kuruzslók tartanak fölötte
mindennapos konzíliumot
állítják még van remény még van
már ha van egyáltalán probléma

csak az orvostudomány mossa kezeit

LÉLEKVESZTŐ

felkoncolt lelkemet kiterítettem
egy vulgáris utcai padra
ráolvasással végeztem
életmentő műtétet rajta

mikor mocorgott már egyre többet
törtem belőle egy darabot
ára felől érdeklődni jöttek
olajosképű kufár arabok

s mert (került mibe került) megadták
újfent a padra teríttem
ráolvastam s felvettem a maradék darabkát
elfért fél tenyeremben

úgy hallottam talán még szuszog
helyére visszatuszkoltam
most nem tudni csak alszik vagy halott
angyalok szemlélik unottan

Prikler Máttyás fotója (2001)

Szabó Andrea

HOSSZÚ, TÖRETLEN SZOLGÁLAT

Beszélgetés Tibay András előadóművésszel

T. Pataki László író, újságíró a Madách-ünnepségen Tibay András előadó- és képzőművészt, igazgató-tanárt méltatva arról szólt, hogy boldog az a város, ahol a genius locit éltető szellemi műhelyek munkálkodnak, ahol töretlen hittel, munkával elismerésre lehet jutni, s észrevéteik „a csendes balassagyarmati”. S boldog az a város, melynek egykori legendás színi világát, színpadi szellemiségét még egyáltalában őrzi valaki. Valóban: nincs olyan rendezvény, könyvbemutató, mely elképzelhető lenne Tibay András nélkül, aki teljességgel beépült a város és megye szellemi életébe. Ahogy laudációjában elhangzott: a versmondáson, a színjátszáson kívül művészetpártolásáról is híres. Nem csak a Jobbágy Károly Alapítvány kuratóriumi titkára, de patinás, ritka szép környezetben lévő iskolájának galériáját is kiválóan működteti.

– Anyai ágról tősgyökeres balassagyarmati. Bizonyára sok emléket őriz a háború után eszmélődő, magához térő városról...

– Édesapám Kassa környékéről származott egy Jánok nevű kisközségből, az ő szülei Jánokon és Péderben éltek, szomszédos falvakban. Közel Abaújszínához, Farkas Bandi bácsi, kedves rajztanárom szülőhelyéhez. Én 1951-ben születtem Pécsen. Édesapám katonatiszt volt, Pécsre, majd 1951-ben Budapestre helyezték, ahol a Sztálin-akadémián tanított. 1952-ben B-listázták, s kapott egy olyan papírt, miszerint csak fizikai munkára alkalmas. Így költöztünk Balassagyarmatra. A gazdasági nehézségek ellenére igen szép gyerekkorom volt. Anyai nagyszüleim itt éltek: a Nagytábor, a mai Dózsa utcában laktak, a régi Tó utcában pedig az apai dédszüleim háza állt. Mikor arra megyek, mindig megnézem a lakhelyüket, holott őket nem is ismertem. Minden régi utcának tudom a nevét, úgy, ahogyan otthon emlegették.

– Legendásan nagy és terebélyes családból származik...

– Édesanyám 6 gyereket szült. A legidősebb nővérem eljött ide Pécsről nyaralni 6 éves korában. Torokgyíkot kapott, a beépített cső kiesett a torkából,

nem jött időben a segítség, s megfulladt. Meghalt az okos, szép kislány 6 éves korában. Aztán négy fiú született és egy lány, a fiúk közül én vagyok a legfiatalabb.

Amikor édesapám megkapta a végzést, hogy ő az „uralkodó osztályhoz” tartozik, mert csak fizikai munkára alkalmas, elkezdte keresni, melyik az a szakma, amelyet harmincegynéhány éves korban el lehet sajátítani. Először úgy döntött, lakatos lesz, mert az egyik nagybátyám az volt, de nem bizonyult elég ügyesnek ehhez. Ezért a szobafestő-mázoló szakmát választotta. A színeket szerette, szeretett festeni. Valahol édesapámtól és az ő vidékéről örököltem azt a fajta tehetséget, ami a képzőművészethez szükségeltetik. Édesanyámtól a versek iránti vonzalmat, a költészet szeretetét kaptam, hiszen ő Gyarmaton kislány korától kezdve sokat szerepelt. Például ő mondott verset Mécs László tiszteletére, amikor a költő a városban járt. Szabadon mozgunk gyerekként a város minden területén. Napközben mentünk fürödni az Ipolyra, nem volt szülői felügyelet. A legkisebbeket is elengedték. Mindig akadt otthon valaki. A nagymama háztartásbeli volt, édesanyám '57-ig a gyerekneveléssel foglalkozott. 1956-ban édesapám bekerült a forradalmi bizottmányba, '57 márciusában letartóztatták. Emlékszem, édesanyám mennyit sírt akkoriban. Mit tud egy gyerek arról, hogy „életfogyt” meg „kötél általi halál”...? Nem fogtuk fel a szavak értelmét. Daróczi Gusztáv, Magyar Pál perében volt kilencedrendű vádlott édesapám.

Mi nem jártunk óvodába, neveltek a testvérek, nevelt az utca. Ott is sok gyerek lakott, s volt olyan közöttük, aki szervezte a kisebbek életét. Színházi előadásokat, sportversenyeket, olimpiai számokat, maratoni futást, úszóversenyeket rendeztünk. Jellegzetesnek számított a rongylabda, melynek elkészítési technikáját minden gyerek megtanulta. Rongylabda meccseket vívtunk. Mindenhol útban voltunk, mindig ricsajt csaptunk. Az utcán nem volt járda, csak kockakő. Ha jött egy nyári zápor, szerettünk a tajtékos sárga vízben az árokban ugrándozni.

– *Milyen hatások érték az iskolában?*

– A Bajcsyba kezdtem járni, abba az iskolába, melynek immár második ciklus óta vagyok az igazgatója. Nagynak tűnt az épület, óriásinak a folyosó, s jellegzetes gázolaj és kátrányszag lengett be mindent. Ha lehunyom a szemem, emlékszem a felocsolt udvar illatára is. Jó tanuló voltam, de nem valamennyi tanárnál, mert erősen kötődtem a pedagógus személyéhez. Minden évben szerepeltünk. Elsőben törpéket alakítottunk, nagymama varrta a sapkát, köténykét. Másodikban a *Csodatiükör* című mesejátékot adtuk elő. „A munka nemesít” elv volt a darab lényege. Itt már éreztem a színház szagát. Gyertyafény fölött kormozott parafadugóval maszatoltak be minket. Én a néger udvarban táncoltam, nem volt kis feladat a kormot

le mosni otthon az arcomról. Varázslatosnak éreztem a színpadi munkát. A Petőfi iskolába kerültem felső tagozatba. Ott egy osztály volt évfolyamonként s remek, családi közösséget alkottunk. Nyáron is együtt kirándultunk az Ipolyra, a strandra. Somogyi Ágnes tanárnőt és Bacsúr Sándort emelném ki, akinek a rajzsakkörébe is jártam. A Balassi gimnáziumban az irodalmi színpadot Kiss Aurél, majd Nagy Ervinné tanárnő vezette. Negyedikben a saját magunk erejéből állítottunk össze egy Lorca műsort. Nagyon szívesen emlékszem vissza az előadásra, hisz a világítástól kezdve mindent mi magunk találtunk ki, még a különböző színű garbókat is, amelyekben szerepeltünk. Eljutottunk Egerbe a diáknapokra. Gimnazistaként tovább rajzoltam. Farkas András a Szántó gimnázium épületében vezetett egy szakkört. Jártak oda diákok, katonák, felnőttek, mindenféle korosztály. Bandi bácsi azzal adta meg a hangulatot, hogy nagyon szeretett tréfálózni, óriási volt a mesterségbeli tudása, s ösztönzött bennünket. Mindenkivel megtalálta a megfelelő hangot. Már középiskolás koromban beléptem a Madách Imre Irodalmi Színpadba, mert láttam egy nagyon jó előadást: a Vidám koldusokat.

– *Milyen volt az akkori színházi élet Gyarmaton?*

– Abban az időben, a '60-as évek végén a Madách Imre Irodalmi Színpadi Napoknak például igazi jelentősége volt a városban. A balassagyarmati társadalom értő rétege nézte meg a darabokat, zsúfolásig megtöltötte a termet a közönség. Mostanában már belterjessé vált az esemény, szinte csak a szereplők kíváncsiak egymás produkcióira. Mi mindig ott voltunk a színpadi napokon. Számtalanszor szóltak: „tudsz nekem egy jegyet szerezni?” „Próbáld már meg, hogy bejussak.” Fizetni kellett és mégis eljöttek az emberek. Akkor már Csikász Pista vezette az irodalmi színpadot, de emlékszem, Felföldi Laci milyen nagyszerű versmondó volt, csodálatos orgánnummal. Aztán Sárkány Zsuzsa, Mészáros Ági, Szél Imre lettek meghatározó alakok.

– *Hogyan alakult az élete az érettségit követően?*

– Érettségi után próbálkoztam egyszer a képzőművészeti főiskolával, majd elhelyezkedtem a földhivatalba egy esztendeig. Földügyi előadó lettem. Aztán az SZTK-ban találtam állást, de rájöttem, hogy föl kell készülnöm a főiskolára, mert vagy hivatalnok leszek vagy vége a világnak. Az a munkatempó, beosztás nem az én világom volt. Közben felvettek az egri tanárképző főiskola földrajz-rajz szakára, úgy, hogy egy évet kellett előtte képesítés nélkül tanítanom. Elkezdtem dolgozni Dejtáron a levelező tagozat mellett. Alsóban oktattam testnevelést. A képesítés nélküli pedagógusnak az volt a fő ismérve, hogy bármire „be lehetett dobni”. Később Patakon tanítottam minden év júniusáig szerződéssel, tehát nyárra nem fizettek.

Már szaktanítóként kerültem Gyarmatra a Rákóczi iskolába. Alig „melegedtem meg” a Rákócziban, bevonultam katonának. Akkor fejeztem be a főiskolát, amikor leszereltem. A leszerelés után a könyvtárban kaptam állást, utána üresedés volt a Bajcsyban, s '77-től itt dolgozom. 1995-ben lettem igazgató. Közben folyamatosan szerepeltünk a Madách Imre Irodalmi Színpaddal, jártuk az országot kelettől nyugatig mindenfelé. Külföldön is voltunk a komáromi Jókai-napokon. Jó közösséggé kovácsolódott a színpad, a kiváló együttes címet is megkaptuk. Az idők folyamán különböző emberek léptek be a műsorokba. Für Éva énekesnő, aki éppen akkor Balasgyarmaton tanított, például székely népballadákat énekelt. A kislánya, Für Anikó 4 évesen ott téblábolt körülöttünk. Lehet, hogy udvariasságból, de a múltkor azt mondta, hogy tőlünk kapott kedvet a színészethez. Eszményi Viki gitárral énekelt a balladaműsorban, melyet Csikász István rendezett, de dramaturgiai szerepet vállalt Kalas Géza is. Csikász Pista sokszor emlegette a régi színpadi vezetőket, Szabó Károlyt és Versényi Györgyöt. Mindkettőjükre úgy tekintett, mint akiktől nagyon sokat tanult. Az ő idejükben inkább darabokat játszottak, mi pedig főleg irodalmi összeállításokat mutattunk be. Az eltelt 30 évben nem mindig Csikász István volt a rendező. Bicskei Gábort például nagyon szerettem. Állítottunk össze olyan műsorokat Csikász Pistával, melyek abban az időszakban merésznek, politikailag támadhatónak tünnek, és támadták is a produkciókat.

– *Most a Varietas Pódiumszínház tagja...*

– A Madách Irodalmi Színpad után következett az Ex Libris Irodalmi Színpad. Amikor Csikász István megnyitotta a családi ünnepeket rendező irodát, sokan működtek közre a rendezvényein. Egy picit irodalmi színpadszerű és színházszerű „vegyüleből” jött létre a Varietas Pódiumszínház, melynek jó néhány külsős tagja van. A Madách színpadon mindenki egyszerre próbált s mindenki benne volt minden műsorban, itt pedig különböző produkciókban különböző emberek szerepelnek. Más és más a felállítás. Legtöbbször Kerner Edittel és Csábi Pistával lépünk fel. Már több éve rendhagyó irodalomórákat is tartunk a Varietassal, a szerkesztés nehéz feladatát T. Pataki László végzi. Szép Mikszáth-műsorunk van, vidámságot, anekdotát, szomorúságot, tehát mindenféle érzelmet megpendít, sírni is lehet rajta. Aztán olyan összeállítással is fellépünk, amely a hazafiasságra fordít nagyobb figyelmet, s szeretne elgondolkodtatni értékeinkről, hagyományainkról. Van évfordulóhoz kapcsolódó műsorunk, például a Rákóczi-műsor, de Krúdy írásaiból is adunk ízelítőt, s készül a Balassiválogatásunk.

– *Mindemellett rajzol, fest, a Jobbágy Károly Alapítvány kuratóriumi elnöke, s hallottam a Finn–Magyar Baráti Társaságban betöltött szerepéről is...*

– A Jobbágy Károly Alapítvány kuratóriumi titkárságára a költő családja, az özvegy kért fel, s ez számomra nagyon nagy megtiszteltetés. Előzőleg többször találkoztam Jobbágy Károllyal, nem egyszer mondtam a verseit. Felelősségteljes döntés az, hogy kit támogatunk. Ami a képzőművészetet illeti: régebben többet festettem, rajzoltam. Most inkább csak rajzolok, fióknak dolgozom, megpróbálok verseket képszerűvé tenni. Tanulmányrajzokat is készítek tárgyacról. A nagyobb lélegzetű munkákra nincs időm mostanában. S valóban van egy házi csoportunk, a Finn–Magyar Baráti Társaság. Huszárik Ildikó és Kata a vezetők. Alakítottunk egy testvériskolai kapcsolatot egy finn iskolával egy Hemenkürü nevű városkában, mely nagyobb területű, mint Gyarmat, de kevesebb a lakosa. Kedvesen fogadtak minket a finnek, mi próbáltuk viszonzni a fogadtatást s mindenképp fenn szeretnénk tartani a barátságot.

– *Hogyan érintette a Madách-díj átvétele? A sors különös játéka, hogy a megyei Madách-ünnepségen évek óta ön alakítja a Tragédia szerzőjét...*

– A Madách-keretjátékot monodrámaként írta először Dr. Praznovszky Mihály, aztán asztaltársaság lett belőle a második alkalommal, melyet szintén ő írt, most pedig már más szerző játékát adtuk elő, más vonalon indult el a darab. Lehet, hogy változik a keretjáték a jövőben, én mindenesetre nem éreztem benne rosszul magam. A Madách-díj kellemesen érintett, mert volt olyan ember, aki felterjesztett, akinek eszébe jutottam. S a bíráló bizottság is elismerte a munkámat. Nem vágyom évről évre elismerésre, de ez jól esett. Ráadásul úgy, hogy együttesünkben egyenként mindenki Madách-díjas, s nincs más helyütt olyan házaspár, ahol mindkét fél külön-külön is megkapta volna az elismerést. Most már csak az együttesnek kellene részesülnie a kitüntető címben, s teljes „lefedettséget” érnenk el. De hát nem a díjakért vesz részt az ember a helyi kulturális életben. Jó együtt dolgozni. Csikász Pista még mindig kicsit közöttünk van most is. Úgy érzem, hogy nem megy el nyomtalanul az, aki ilyen jellegű alkotó munkában részt vett.

Hahnné Duray Éva

SZOKÁSOK, HIEDELMEK AZ IPOLY VIDÉKÉN

AZ EMBERI ÉLET FŐBB FORDULÓIHOZ FÜZŐDŐ SZOKÁSOK

Az emberi élet főbb állomásaihoz, a születéshez, férjhezmenetelhez, temetéshez szertartásos szokások fűződnek. Ezeknek a szokásoknak megvolt a szigorú rendje, melyet az adott közösségnek be kellett tartani. A megváltozott társadalmi viszonyokkal megváltozott az életmód és ezzel a szokások is. Némely szokás már csak az idősebbek emlékezetében él, de vannak olyan szokások is, főleg a lakodalmi szokások egyes elemei, melyek mai napig fennmaradtak, vagy a mai kornak megfelelően alakultak át. Arra is van példa, hogy egy-egy szokást egy közösség felelevenít.

Adataink az 1980-as évek állapotát tükrözik a losonci járás többségében magyarok lakta falvaiban. Gyűjtésünk színhelyei Bolyk, Béna, Csoma, Csákányháza, Kalonda, Nagydaróc, Sávoly, Síd, Guszona, Pilis, Pinc, Ragyolc.

A *születéshez* sok hiedelem, babona fűződik. Ezekről már múlt időben beszélhetünk, mivel már csak az idősebbek ismerik. A gyermekágyas anya és az újszülött védelmére állították a sátoros ágyat. A helyiség sarkában álló ágy két oldala köré sátorlepedőt akasztottak, melyet általában a gerendához erősítettek. A sátorlepedők a szöttesek szép darabjai. A pamutból szőtt vászonlepedő szélét széles szedett mintával díszítették vagy lapos öltéses mintával hímezték ki. Három szél vászonból dolgozták össze varrt, horgolt vagy gyári csipkével és a három szélét szintén csipkével dolgozták körül. Vannak olyan sátorlepedők, melyeket nemcsak hosszában, de keresztben is csipkével dolgoztak össze, ezeket fiókos lepedőnek nevezik. A hiedelem szerint a rontástól és a szemmelveréstől védte az újszülöttet, vagy attól, hogy a boszorkányok ki ne cseréljék. Körülbelül három hétig feküdt az anya az újszülöttel a sátoros ágyban. Az anyának nem volt szabad felkelnie addig, amíg avatóba nem ment. A gyerekágyas asszony mikor felkelt 1-2 héttel a szülés után, a bába kíséretében először a templomba ment, ezt nevezték avatónak. De több más cselekedet is tilos volt neki. „Ha kimegy az asszony az udvarra megverik a boszorkányok. Ha a kútból vizet mer megférgesedik a víz., ha ránéz a gyümölcsfára nem terem a fa. Nem szabad vót dagasztani, hogy ne dagadjon fel. Az eresz alá nem vót szabad kimeni, hogy ne legyen rajta rontás” – mesélik a csákányházi asszonyok. Ez

abból a hiedelemből fakad, hogy a gyerekágyas tisztátlan. Avatóig idegen látogató nem mehetett a házba.” „A nem kívánatos látogató után parazsat dobtak” – mondják Pilisben. Kalondán ha „emberlátogató”, vagyis férfi ment a házhoz a kalapját a sátorlepedő mögé dobták, amit pénzzel vagy egy liter borral lehetett kiváltani.

A sátorlepedőt az első világháborúig használták, de van adatunk Ragyolcra, hogy még 1926-ban is feltették.

Ha az újszülöttet megrontották szenes, üszkös vízben mosdatták meg. Csákányházán így mesélik: „A vízbe beletettünk három darab szenet és közben ezt mondtuk: ember; asszony, gyerek, gyerek, asszony, ember. A legnagyobb széndarab volt az ember, a közepes az asszony, a legkisebb a gyerek. Amelyik széndarab lemerült a vízben az rontotta meg az újszülöttet. Avval a vízzel megmosdattuk, a pendel aljában visszakézzel megtörtültük háromszor. A vizet az ajtó sarkába öntöttük és azt mondtuk: ide fusson ki a szeme”.

A boszorkányok ellen különböző módon védték az újszülöttet. Például az ajtófélfát megkenték fokhagymával, vagy seprőt állítottak az ajtósarokba, hogy a boszorka ne tudjon bemenni. Ha az újszülöttet mégis megrontották, beteg lett, különböző „gyógymódot” alkalmaztak. Például karácsonyi morzsával füstölték oly módon, hogy a gyereket meztelenre vetkőztették és a füst fölött forgatták. Egy másik „gyógymód”, melyet Csákányházán hallottunk „a tehennek a jármán szedték át a gyereket”.

A tárgyalt vidéken szokás volt a poszrikvitel. Ez a szokás is inkább az első világháború előtt élt, de helyenként találtunk utalásokat arra, hogy még az 1920-as években is szokásban volt. Poszriknak vagy poszrikvitelnek azt nevezték, mikor a gyermekágyas fiatalasszonynak a keresztanya vagy a közeli rokon asszonyok naponta ételt vittek. Rendszerint morványt (fehér kalácsot), túrós lepényt, tejeskávét, édespálinkát vittek kendőbe, úgynevezett poszrikoskendőbe kötve. Minden nap más-más asszony. A gyűjtés során felbukkant a nagyposzrik elnevezés is, így a keresztelőt nevezték helyenként.

Mátkatál. A leányélettel kapcsolatos szép szokás a vidéken a mátkaválasztás és a mátkatál küldés. A lányok 13–14 éves korban életre szóló barátnőt, mátkát választottak maguknak és mátkatálat vittek egymásnak. A mátkatálba kalácsot, tojást tettek és virággal díszítették. Ezután mátkámnak szólították egymást. A tálat is elnevezték annak a nevével, akinek adták, például Margit-tál, Borcsa-tál. A szokás nem kötődött az év egy bizonyos napjához, de tavasszal, általában a húsvétot követő vasárnap történt. Így emlékeznek a szokásra, mivel a szokás már csak pár idős asszony emlékezetében él.

A gondtalan leányélet a férjhezmenetellel ért véget. Az ifjú pár 3 héttel az esküvő előtt ment a paphoz. „Ezt a falubeli legények már figyelték. Este a lányos háztól a legény házáig pazderját, kendertöreket szórtak szét. Ebből tudták a faluban, hogy kik fognak összeházasodni.” – meséli Kovács Ilona Csákányházáról. Ez volt az úgynevezett pazderjázás.

A lakodalmi szokások egyes elemei tájanként változnak, de a szerkezetük azonos. A lakodalmi szokások egy része „színhátékszerűen kidolgozott ünnepi szertartásból áll, mely jelentős művészi mozzanatokot tartalmaz”, írja Dömötör Tekla. A szertartásos részhez tartozott a kelengye és ágyvitel is.

A menyasszony kelengyét az esküvő előtti csütörtökön vitték, a menyasszony ágyát pedig szombaton. A kelengyét a legközelebbi rokon asszonyok, lányok vitték. A ruhaneműt rúdra akasztva, a többi holmit kézen hogy mindenki lássa mennyi kelengyéje van a menyasszonynak. Énekszóval mentek végig a falun. Sávolyban a menet elején a menyasszony legjobb barátnője ment gyertyával a kezében. Az ágyvitelnél csak asszonyok voltak jelen. A vőlegényes háznál az ajtót zárva találták. Ekkor egy népszínhátszerű jelenet játszódik le. A kelengyevivőket addig nem engedték be, míg fel nem mutatták a pakszust. „A pakszus egy nagydarab papír volt és arra viccek voltak írva. Én sokszor vittem az ágyat, de csak akkor engedtek be, ha rárajzoltam a menyasszonyt meg a vőlegényét” – meséli Kovács Ilona. Ha nem tetszett a pakszus, különböző találós kérdésekre kellett válaszolni. Például ilyenekre: „Mi a miatyánk közepe?”; vagy „Mivel van körülvevve a paradicsomkert?” Válasz az első kérdésre „menybe”, a másodikra „Éva lábával”. Ha megválaszolták a kérdéseket beengedték őket a házba. Az is megtörtént, hogy a kelengyevivőknek igen sokáig kellett az ajtó előtt várakozni, ha nem voltak elég találékonyak. Mikor végre beengedték őket, felállították a nyoszolyát és megvetették. Közben folyt a viccelődés. A vőlegényes háznál levő asszonyok kakastollút csempészték az ágyba, hogy kifogásolhassák, a menyasszony rokonsága mit hozott. Vagy egy fabábut tettek az ágyba és viccelődtek, hogy előbb meglött a baba. Az is szokás volt, hogy cserépfazekat tettek a lepedő alá, ami ha a fiatalok nem vették észre, mikor befeküdtek az ágyba, ijedelmet okozott. Az ágyvetésnél és ezeknél a mókáknál a menyasszony keresztanyjának jutott a legnagyobb szerep. Természetesen itt sem a menyasszony, sem a vőlegény nem lehetett jelen.

A lakodalom egyik, e vidékre jellemző, mozzanata a látványos mágikus elemeket tartalmazó hajnaljárás. Általában hajnali öt óra körül ment a lakodalmi vendégsereg hajnaltjárni. A legények szalmából tüzet raktak. Falvanként változott, hogy hol. Vagy a falu közepén, vagy az útkereszteződésben. Például Csákányházán több útkereszteződés volt, ezért mindegyiknél

raktak tüzet. Bolykon a templom előtt rakták a tüzet máshol a falu szélén. Ekkor a lakodalmas háztól elindultak, a menyecske a fiatal férjjel, oldalukon a keresztanyával és keresztapával, utánuk a lakodalmas nép. Az asszonyok közben a kalácsokat kínálgatták az emberek az italt. Körülállták a tüzet és körbetáncolták. Elsőként a menyecskének kellett átugrani a tüzet, erre azt mondták „menyasszonyporkolás”. „Akkor elkapta valamelyik legény a menyecskét, keresztül kellett ugrani a tűzön, hogy meg kell füstölni meg ne бүdösödjön. Mikor a tűzön keresztülugrott azt mondták, hogy már nem lesz baja, mert már meg van porkolva.” – meséli Kovács Ilona. A mókázás a tűz körül folytatódott. Közben a legények az ifjú menyecske ágyából kilopták a párnát, amit a fiatal férjnek ki kellett váltani, legtöbbször itallal.

A lakodalom két helyen folyt, a lányos háznál a menyasszony vendégeinek, a legény házánál a vőlegény vendégeinek. Éjfélkor az ifjú menyecske elment a férje házához, nem volt otthon a hajnaljáráskor. De a lányos háztól is ment a lakodalmas nép hajnalt járni. Csákányháznál így mesélik: „Egy legényt felöltöztettek menyecskének, melléje állt egy kisebb legény, az volt a férj, utánuk ment a lagzis nép”.

A *hérész* a lakodalom utolsó mozzanata a. „A hérész a menyasszony násznépének látogatása a vőlegényes háznál” – írja a Magyar Néprajzi Lexikon. A tárgyalt vidéken az egyes falvakban kisebb-nagyobb eltérésekkel élt e szokás. Általában a lagzi után egy héttel a menyasszony rokonsága látogatta meg az ifjú házassokat és vitte el az ajándékokat. Néhol egész kis lagzi volt. Kalondán Simon Lajosné így meséli. „Abban az időben mikor még nem volt szokásban a menyasszonytánc, még vacsora előtt a menyasszony a keresztanya kíséretében körbejárt a vendégek között, mindenki-vel kezet fogott. A kézfogásnál mindenkitől pénzt kapott, amit megköszönt és továbbadott a keresztanyának. A lakodalom után egy hétre a menyasszony szülei és a szűkebb rokonság meglátogatta a fiatal párt és átadta a lakodalomkor összegyűjtött pénzt. Módosabb helyeken ez olyan kislagzi volt, helyenként még zenével is”. A szokás az 1920-as évekig élt.

A NAPTÁRI ÜNNEPEKHEZ FÜZŐDŐ SZOKÁSOK

Ha a naptári év szokásait vizsgáljuk, beszélhetünk egy hosszabb időszakhoz vagy egy bizonyos naphoz fűződő szokásról. Vannak ünnepek vagy napok, melyek kiemelkedő jelentőséggel bírnak.

Luca napja (december 13.). A téli ünnepkör jelentős napja, ami a hozzá fűződő szokásokat illeti.

Az általunk vizsgált falvakban a következő szokásokra, hiedelmekre emlékszenek. A tiltásokkal kapcsolatban, hogy Luca napján nem volt szabad fonni. Sávolyban úgy tudják, azért mert „akkor nem jó, jönnek a boszorkányok”. Nagydarócban azt mondják azért, „mert befonják a tyúkok lyukát, nem fognak tojni”.

A lucaszék készítéséről hallottak, tudják, hogy Luca napjától karácsonyig minden nap kellett valamit csinálni.

Van aki úgy tudja, hogy „minden nap csak egyet volt szabad koppintani rajta”. Emlékeztek rá az adatközlők Guszonán, hogy „Fazekas Feri az 1920-as években csinált lucaszéket. Mikor kész volt a szék karácsony böjtjén hozzávágta a templom falához, hogy odamegy a boszorka”. Jellemző, hogy minden adatközlő csak mástól hallotta a történeteket. Például hogy ha karácsony böjtjén a lucaszék készítője az éjféli misén ráült a lucaszékre meglátta ki a boszorka. Több helyen úgy tudják, például Síden is, hogy az a boszorka „aki az éjféli misén az úrfelmutatáskor hátra fordul”. Bénán úgy mesélik, hogy a lucaszéket „az illető vitte magával és a templompitarban ült le. Mikor vége lett az éjféli misének elsőnek kellett neki kiszaladni, ő utána mennek azok, akiket meglátott, hogy nem tisztaszer, ezek a boszorkányok. Neki pedig mákot kellett az úton elszórni. A boszorkányoknak egy szemig fel kellett a mákot szedni. Így nyugodtan hazaérhetett. Mert ha nem szór maga után mákot, akkor a boszorkányok szétszaggatják”.

A házasságkötéssel kapcsolatos hiedelmek, jóslások a legelőbbek. A legénynevekkel ellátott tizenhárom papírdarabkát galuskába vagy gombócba rakták és kifőzték, amelyik legelsőnek jött fel a víz tetejére, olyan nevű lett a férj. Mások szerint Luca naptól karácsonyig minden nap el kellett égetni egy cédulát. A férjjóslásban az alma is szerepet kapott. Luca napjától minden nap egyet kellett az almába harapni, Karácsony este a kapuban kellett az utolsó harapást megenni, és várni milyen nevű ember vagy gyerek jön, olyan nevű lesz a férj.

A lucanapi ólomöntés is elterjedt szokás volt. „Luca napján a lányok a szomszéd ajtókból kulcsokat loptak” – mesélik Sávolyban. A felolvasztott ólmot a kulcson keresztül hideg vízbe öntötték. Amilyen formát mutatott az ólom, olyan foglalkozású lesz a férj. Néhol nem kulcson keresztül, hanem seprőre öntötték az ólmot. Bénán így meséli Seszták Juli néni: „A kanalat az ólommal a bal kézbe fogtuk és a lavórra tett seprőre visszakézből ráöntöttük. A forró ólom beszaladt a vízbe... szaladt rajta egy hegy, a hegyoldalban egy nyáj volt, meg egy juhászember állott, mellette egy pulikutyá. És juhász lett a férjem”.

Szokás volt, hogy lucakor a lányok lemorzsolták a kukoricát és egy háznak az ablakára dobták. Ha a háziasszony azt kiabálta ki, hogy „majd elvisz

a csúnya nyavalya”, akkor a jövő farsangkor férjhez mentek. De ha csak szidták vagy kiabáltak rájuk akkor nem mentek a következő évben férjhez.

Karácsony, karácsony böjtje (december 24.) készülődésével, szokásrendjével, hiedelmeivel és rítusaival talán minden más ünnepet felülmúl. A karácsonyi szokások már a karácsonyt megelőző napokhoz fűződnek. Több faluban a karácsonyt megelőző héten jártak a betlehemesek. Például Síden 5–6 fiú állt össze, a szereplőket a „gubo” jelölte ki, ő – „az öreg” – volt a csoport legnépszerűbb alakja.

Kifordított bekecs volt rajta, lábán nagy csizma, fején báránybőr sapka. A többiek pásztoroknak voltak öltözve, fehér alsószoknyában, kabátban, vagy mellényben, fejükön süveggel. Kenderből csinált nagy bajuszt és szakállat viseltek. A betlehemet saját maguk készítették papírból. A betlehemesek általában minden házba betértek, ahol aztán megkínálták őket, vagy pénzt adtak nekik. A betlehemjárás a második világháborúig általában mindenütt szokás volt a tárgyalt vidéken, mivel a lakosság zöme katolikus. A szokás az 1950-es években teljesen elmaradt.

Karácsony böjtje délutánján vagy este a pásztorok végigjárták a falut, pattogtattak az ostorukkal és tülköltek. Így jártak Síden is zajt csapni, megálltak a házak előtt, ahol megkínálták őket. Az 1910-es években még Losoncon is végigjárta a kondás azokat az utcákat, ahonnan disznókat őrzött. Közben tülkölt. Azoktól, akiknek disznait őrizte pénzt vagy pálinkát kapott.

A karácsony böjtje sokáig egész napos böjtöt jelentett, azaz reggelit és ebédet nem ettek, ebédre esetleg valami keveset és a szentesti vacsora is böjtös volt. A vacsora ételei a fokhagyma, dió, alma, ostya, káposztaleves, az úgynevezett lustakáposzta vagy szepés káposzta, azaz gombás, hús nélkül, mákos- vagy túrós csík, túrós lepény, mákos kürt, aszalt gyümölcs, főleg szilva. Ez annyiban változott, hogy a csíkot felváltotta a mákos guba. A jelenben pedig van, ahol rántott hal kerül az asztalra és különböző sütemények. Amikor a család az asztalhoz ült a gazda pálinkával, általában szilvapálinkával köszöntötte a családot „erőt, egészséget, hogy minél több karácsonyt megélhessünk”. Ezután gerezdekre törte a fokhagymát, ebből a család minden tagjának enni kellett, hogy úgy összetartsanak, mint a fokhagymagerezdek. A fokhagyma funkcióját az alma váltotta fel és ugyanilyen szimbólumot kapott. A gazda annyi gerezdekre vágta az almát ahány családtag volt és az almából mindenkinek enni kellett. A szentesti vacsorához férjjósló cselekmény is fűződik. Ha a lány lekapta az apja villájáról a mákos gubát és kiszaladt vele az utcára, megtudhatta milyen nevű férjet kap.

A karácsonyi morzsának gyógyító erőt tulajdonítottak. A gazdasszony összeszedte a karácsonyi asztalról a morzsát, melyet el kellett tenni volt, ahol a gerendára akasztották. Füstjének gyógyító erőt tulajdonítottak. Azt

tartották, hogy gyógyítja a fülfájást, vagy a végtagok megbetegedését. De égiháború esetén is meggyújtották.

Karácsony böjtjéhez az állatok szaporodásával kapcsolatos hiedelmek is fűződnek. A gazdasszonynak nem volt szabad a szentesti vacsora közben felállni az asztaltól, hogy a kotlós a következő évben jól üljön. Nagydarócban a gazda felment a padlásra, tört egy darabot a darázs-fészekből és morzsolt a friss kukoricából, aztán kezébe vett egy kést és egy zsákot, mindezzel kiment az állatokhoz. A darázs-fészeket a gúnárnak adta, a kukoricát a libáknak és a csirkéknek miközben ezt mondta „ha ezt a zsákot tele nem tojjátok elvágom a nyakatokat”. Bolykon is friss kukoricát adtak a tyúkoknak, hogy egész évben jól tojjanak.

A karácsony és újév közötti időszakra vonatkozó hiedelem, hogy nem szabad mosott ruhának a kötélén lógni, mert akkor a következő évben a családban meghal valaki.

Farsang a vízkeresztől (január 6.) hamvazó szerdáig terjedő időszak. Ez a lakodalmak, disznótorok, a szórakozás időszaka. A farsangi szokások farsang utolsó három napjához, farsangvasárnaphoz, hétfőhöz és húshagyó keddehez kapcsolódik. Farsangutójának vagy háromnapjának is nevezik. Jellemzője a jelmezes, álarcos alakoskodás. A szokás a két világháború között elevenen élt a tárgyalt vidék falvaiban. Sok helyen emlékszenek a szokás több változatára, aminek az a magyarázata, hogy az alakoskodás eléggé improvizált volt. A szokás funkciója a szórakozás és a szórakoztatás. Sávolyban még az 1960-as években is jártak farsangolni, együtt a lányok és a legények. A legények asszonynak a lányok legénynek öltözve. Harmonikaszó mellett járták a falut, bolondoztak, táncoltak. A házaknál tojást, szalonát, kolbászt kaptak. Azután összejöttek eleinte egy háznál, később a kultúrházban és együtt fogyasztották el a kapottakat. Volt falu ahol csak a legények jártak farsangolni, máshol a legények hétfőn, a lányok kedden jártak. A lányok azután összejöttek egy háznál ahova zsírt, lisztet, tojást vittek, amiből a háziasszony pampuskát sütött nekik. A legényeket is meghívták és együtt szórakoztak. Terbelédben az alakoskodók némán jártak, nehogy felismerjék őket. A szokást a faluban az 1970-es években fel is újították. Legtöbb helyen a legkedveltebb figura a menyasszonyruhába öltözött férfi volt, akit egy kistermetű vőlegény kísért. A nyársakkal járó gyerekek a házakhoz betérve kántálva köszöntőt mondtak, melynek van egy beköszöntő és egy kéregető része.

Kalondán a következőt:

Itt van három napja szőrös bajuszával.
Fenyegetnek engem egy nagy szál kolbásszal.
Ha nincs a házba van a kiskamrába.
Ha nekem is jutna egy darab szalonna.
Sutty a nyársamra!

Adjon az Isten ennek a gazdának
hét-hét ökröt, nyóc-nyóc Iovat.
Arany ostor a kezébe, bécsi kendő a zsebébe.
Oféring a farsang, má bejött a farsang.
Ha nem adnak szalonnát, kifúrom a gerendát.

Síden ezzel a szöveggel köszöntöttek:

Egy csepp tinta cseppent a csizmám orrára;
én is érkeztem a három napjára.
Igyonak, egyenek, nekem is adjanak
Itthon van-e a gazda?
Vann-e jó farsangja?
Ha van jó farsangja, menjen fel a padra,
Vágjon egy darab szalonnát,
Sutty a nyársamra!

Hó, hó farsang, kedves idő elmúlt már az ó esztendő.
Az újakban vigadjanak, nekem szalonnát adjanak.
Ha nincs a házba van a kiskomrába.
Sutty a nyársamra!

Csomán ezzel:

Isten szállott házukra,
hat ökörrrel, hat lóval,
kilenc bornyas tehénvel.
Szent tyúk, szent Iván
szárnyas angyalán.
Futok, megyek Dunára,
fogok fényes halacskát,
teszem tányéromra. Isten tartsa
békeességbe.

Ha jó néni, ha jó bácsi
mennyék fel a padra,
vágják egy darab szalonnát,
húzza a nyársamra.
Olyan legyen a szalonna,
mint a mestergerendája.
Ha nem adnak szalonnát,
kifúrom a gerendát.

Ragyorcon:

Komámuram házánál tőketüzet raktam
Futok, megyek az Ipóhoz, fényes halat fogtam.
Teszem tányérkámra, küldöm Istenkémnek.
Ha jó néni, ha jó bácsi hajtsa ki a kiskutyát.
Mert ha ki nem hajtja, majd kihajtom én fényes parlagára.
Se nem etetem, se nem itatom, csak úgy bömböltetem.
Bömbik a farsang, virágzik a farsang.
Látom a gazdát, feni a baltát.
Vágjon egy darab szalonnát, tűzze a nyársamra.
Az ágy alatt kilenc tojás, sutty a tarisznyámba.

Helyenként az asszonyok is külön farsangoltak, összejövetelet, mulatságot rendeztek melyre férfi nem mehetett, ha netán álruhában mégis besurrant, jól ellátták a baját és kiverték a mulatságról. Ilyen asszonyfarsang élő szokás Csákányházán. Általában húshagyó kedden éjfélig mulattak, táncoltak, aztán eltemették a farsangot. Éjfélkor a falubíró kivette a cigány kezéből a vonót, nem volt szabad tovább mulatni, mivel kezdődött a böjt.

A nagyböjt hamvazószerdával veszi kezdetét és húsvétig tart. Erre az időszakra az önmegtartóztatás a jellemző. Kedden, szerdán és pénteken tartottak szigorú böjtöt. Zsírt sem használtak, csak vaját. A férfiak közül sokan negyven napig nem ittak szeszes italt, még olyanok sem, akikről köztudott volt, hogy italosak.

Húsvét. A nagyhét és a húsvét napjait a keresztény tartalom uralja. Nem találjuk meg a rítusoknak és a hiedelmeknek azt a sokrétűségét, mint a karácsonynál. A nagyhéti rítusok jellemzője a tisztálkodás, mosdás. Annak ellenére, hogy a nagypénteki mosakodást az 1920-as években már nem gyakorolták, az emlékezetben igen élénken él. Nagycsütönként hajnalban a Szuhára mentek mosakodni. Visszakézzel kellett az arcot megmosni, először az arcot aztán a feneket megérinteni és közben mondani „innen szeplő, ide

szeplő”. Annak használt a mosakodás a legjobban, aki legelsőnek érkezett, ezért a lányok már kora hajnalban igyekeztek, hogy elsők legyenek. A vízből haza is vittek és a hajukat is megmosták benne, hogy egész évben szép legyen. Nagyardócban azt is tudni vélték, hogy régen az öregasszonyok „olyan boszorkafélék” nagypénteken a határban harmatot szedtek a szoknyájukkal. Aki harmatot szedett az sok tejet fejt a tehenektől.

Bolykon hajnali háromkor az Ipolyhoz mentek mosakodni a lányok, hogy ne legyenek szeplősek. A lovakat is megúszatták az Ipolyban Itt is hallottak arról, hogy az öregasszonyok harmatot szedtek hajnalban.

Úgy mint más vidéken itt is, húsvéthétfő legjelentősebb eseménye az öntözködés.

A legények már korán reggel összeálltak, végigjárták a falut, betértek a lányos házakhoz, a lányokat a kúthoz cipelték és leöntötték néhány rocska vízzel. A háznál ezután a legényeket rendszerint kolbásszal, borral, tojással kínálták. A tojást általában hagymahéjjal festették.

Májusfa vagy *májfa-állítás* május elseji élő szokás. Van falu, ahol minden eladó lány kapuja elé állítanak fát, van ahol a falu közepén egyet. A falubeli fiúk csoportba verődve mennek és vágják ki a fát, melyre szalagokat esetleg üveget és kendőt kötnek. Van rá példa, hogy a kendőt a lányoktól kérik el és csak akkor adják vissza, ha a lányok valamit adnak érte cserébe vagy megvendégeslik őket. A fa egész hónapban áll, május utolsó napjának éjszakáján szedik le.

ADATKÖZLŐK:

FÖLDI Júlia szül. 1902 Sávoly; PERENCSEI Erzsébet 1900 Sávoly; JUHÁSZ Erzsébet 1906 Béna; SZABÓ Ferenc 1908 Guszona; HERCEG Jolán 1922 Nagyardóc; RUBINT Júlia 1906 Kalonda; KOVÁCS Ilona 1931 Csákányháza; BELÁNYI Etel 1898 Terbeléd; ALABÁN Etel 1912 Sávoly; SESZTÁK Julianna 1914 Béna; SZABÓ Ilona 1914 Guszona; MOLNÁR Béláné 1924 Nagyardóc; DEME Ferencné 1905 Bolyk; SIMON Lajosné 1892 Kalonda; SZABÓNÉ, SOÓS Mária 1912 Perse

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Magyar Néprajzi Lexikon, Akadémia Kiadó Bp., 1982.

MANGA János: *Ünnepek, szokások az Ipoly mentén*, Akadémia Kiadó Bp., 1968.

DÖMÖTÖR Tekla: *Régi és mai magyar népszokások – Néprajz mindenkinek*. Tankönyvkiadó Bp., 1986.

KERTÉSZ Judit: *A születés és a kisgyermekkor folklórja a Szuha völgyében*, Debrecen, 1989

DÖMÖTÖR Tekla: *Magyar népszokások*, Corvina 1983.

DÖMÖTÖR Tekla: *Naptári ünnepek*, Akadémia Kiadó 1983.

Baráthi Ottó

„... MÁSKÉNT LÁTTAM SOK MINDENT,
MINT AHOGYAN BEKÖVETKEZETT...”

Beszélgetés dr. Csongrády Bélával

Ha valaki ismert személyiség szűkebb pátriájában, akkor Csongrády Béla bizonyosan az. Jómagam 1971-ben a volt városi tanácson ismerkedtem meg a nyurga, nyugtalannak tűnő, nagyhangú fiatalemberrel, aki középiskolai tanári diplomával a zsebében népművelési felügyelőként végezte dolgát – látható igyekezettel. Azóta is úgy érzem: ez az ember mindig „odateszi” magát ahhoz, amit csinál. Közelebbi munkakapcsolatba akkor kerültem vele, amikor a rendszerváltás után, 1991-től először a Nógrád Megyei Hírlap szerkesztőjeként, majd felelős szerkesztőjeként dolgozott – 2002-ben bekövetkezett nyugállományba vonulásáig. Csongrády Béla írásai 1963-tól folyamatosan jelennek meg a helyi és országos lapokban, folyóiratokban, tanulmánykötetekben és monográfiákban, mely utóbbiak közül többet szerkesztett is. Mély lokálpatriotizmusától áthatva kutatja Salgótarján és Nógrád megye múltját éppúgy, mint ahogy figyel a jelen történéseire. Különös affinitást árul el a társadalmi struktúra mozgása, a szellemi - kiváltképp a kulturális és művészeti - élet változásai iránt. Lényegében e tárgykörökben jelent meg eddigi három önálló kötete. 1994-ben Kötődések címmel a Nógrád megyei alkotókról szóló könyve került ki keze alól, majd 1999-ben a Madách-kultusz történetét megörökítő „Remény a csillag...” című kötete látott napvilágot. 2003-ban jelent meg Salgótarján színházi életéről szóló, Zsinórpádlás nélkül című hiánypótló – várostörténeti dokumentumnak is tekinthető - opusza, majd 2004 nyarán a Vigaszágon című kötete, amely cikkeinek, tanulmányainak gyűjteménye. Csongrády Béla tagja a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat országos elnökségének, miközben elnöke a megyei egyesületnek is. Ugyancsak elnöke a Madách-hagyomány Ápoló Egyesületnek. Alkotó munkásságát, helyi társadalom érdekében kifejtett tevékenységét számos kitüntetéssel ismerték el, amelyek közül a legbüszkébb a Madách-díjra, Salgótarján város Pro Urbe és Nógrád megye sajtó-díjára.

– Szeretném, ha életed, pályád főbb állomásait kronológiában követhetnénk. Az első és legfontosabb, hogy vagy, hogy szolgál az egészséged?

– Köszönöm, alapvetően jól vagyok. Azzal együtt is, hogy félévente kontrollra kell járnom és vizsgálgatnak.

– Ehhez képest ugyanúgy lótsz-futsz, dolgozol és talán még többet is publikálsz, mint aktív korodban.

– No, igen. Az az igazság, hogy nem tudom igazán elválasztani, mit jelent az, hogy az ember elmúlt 62 éves, és mi jár azzal, hogy volt egy súlyos betegsége.

– Mondd, még mindig ott van könyvespolcod egyik fő helyén Lukács Lenin esszéje?

– Nincs ok rá, hogy ne legyen ott. Mint ahogy – egyszer már meg is írtam – ott van Teilhard de Chardin tanulmánya, ott vannak a papköltők versei, Konrád György, Eörsi István művei, s ott van más, nekem fontos, számomra értékes könyv is.

– Tudom, Hatvanban születted, „felnevelő dajkádnak” viszont Tarját tartod.

– A szüleim tősgyökeres helybeliek, a család minden ága salgótarjáni vagy a környékről való. Édesapám itt volt vasutas, ám a születésemet megelőzően Hatvanba helyezték, a család odaköltözött és én ott jöttem világra, 1941-ben. Sajnálom, azt kell leírnom, hogy Hatvanban születtem, ám ez nem a hatvaniakkal szembeni averzió, csupán amiatt van, hogy semmi közöm szülővárosomhoz, hiszen 1945 után visszaköltöztünk Tarjánba. Van viszont egy élményem Hatvanból: kisgyermekfejjel éltem át a vasútállomás bombázását, s bizonyos értelemben egész életemben (el)kísért ez a szörnyűség.

1947-ben kezdtem iskolás éveimet a Forgách úti elemi iskolában, ami most Dornyay Béla nevét viseli. Itt jártam ki az alsó tagozatot, majd a Rákóczi útiban a felső négy osztályt. Mi a Nagyállomás mellett laktunk és onnan jártam be gyalog minden tanítási napon az iskoláimba, mert akkor – az '50-es évek elején – még nem volt helyi busz.

– Melyik tanítóra emlékszel a legszívesebben?

– Mindegyikre szeretettel gondolok, de a legtöbbet talán Tömöri Józsnak köszönhetek, aki nemcsak írni-olvasni tanított meg szépen és jól, de neki köszönhetem, hogy „rákaptam” az olvasásra és megszerettem a könyveket, kicsit később az irodalmat is. A Rákóczi úti iskolából – anélkül, hogy bárkit megsértenék – Nagy Sándort említeném, aki egy legenda volt, mint testnevelő tanár. Velem is megszerettette a sportot, azon belül elsősorban a labdajátékokat – egész életemre.

– Tudom az én familiámból – édesapám is vasutas volt, véletlenül éppen Hatvanban, hogy a vasutas családok nem éltek a legrosszabbul, ha nem is a legjobban azokban az időkben. Ti hogy voltatok „eleresztve”, s milyen szellemi örökséget kaptál szüleidtől, mit hoztál otthonról?

– Ez így van, ahogy mondod: egy átlagos család szintjén éltünk, viszonylagos biztonságérzetben, ami nagy dolog ma is. Édesapámnak volt stabil állása, munkája, fix fizetése. Apám fizikai dolgozó volt – te tudod azt,

mit jelent, hogy kocsivizsgáló –, és bár egy időben egy balesete miatt irodában kapott munkát, mivel kevesebbet keresett, mint fizikaiként, visszakérte magát korábbi munkakörébe. Tehát elfogadható életszínvonalon éltünk, köszönhetően annak is, hogy édesanyám is dolgozott alkalmasint, no és egyedüli gyerek voltam. Az olvasás szeretetét tőlük (is) örökölhettem, azt láttam, hogy egymás után olvasták a könyveket.

– *Tudtál miből válogatni?*

– Mintegy 80–100 kötetünk volt, de ebbe akkor már beleszámítom a saját ifjúsági regényeimet is, amelyeket az iskolában, illetve a különböző ünnepekre otthon kaptam. Viszont azt láttam, hogy az olvasás – szomszédokat, ismerősöket is ideértve – olyan általános „szórakozás” volt a környezetemben. A lényeg: korán rákaptam, rászoktam az olvasásra, ez volt az én legértékesebb családi örökségem. A szüleim mindent megadtak nekem, ami tőlük telt, ennek ellenére az nem volt szükségszerű, hogy egy olyan gyerek kerüljön ki a családból, mint én voltam. Látták bennem, hogy érdekelnek a könyvek, tudták, hogy nekem ezzel tudnak örömet szerezni. Az egyik karácsonyi ajándék az biztos, hogy könyv volt, még ma is megvan mind, be van írva, hogy kitől kaptam – szeretettel.

– *Az olvasás előbb-utóbb kamatozik. Aki sokat olvas, az előbb-utóbb jó tanuló is lesz.*

– Ahogy mondod. Magam is azt vettem észre – akkor már a Rákóczi jártam –, hogy én vagyok a jó gyerek, az éltanuló a környéken és az iskolában is. Valamiféle példakép. Miközben az például nagyon zavart, hogy anyám olyan ruhákban járatott, amivel valahogy kilógtam a sorból. Például volt egy viharkabátom, amit ha felvettem, mindig kiröhögtek a többiek. Viszont, én szavaltam az iskolai ünnepségeken, sőt – a korabeli szellemnek megfelelően – végigjárva az úttörőmozgalom számárlépcsőit – a Rákóczi-ban már rajtanács-elnök, majd csapattanács-elnök is lettem.

– *Feltételezem, a középiskolában sem bújtál ki bőrödből.*

– 1955-ben iratkoztam be a Madách Imre Gimnáziumba. Mindenkire és mindenre mindig szívesen emlékszem. Néhány tanáromat itt is meg kell említenem. Az osztályfőnököm dr. Balogh Endréné volt, magyart és németet tanított, de nem elsősorban, mint szaktanárt idézem, hanem, mint embert. Mint afféle „kötőstyúk” – talán senki nem érti félre – nagyon jól összefogta az osztályunkat, olyannyira, hogy mondhatom, máig is jó kollektívát alkotunk. Az idén már a 45. érettségi találkozókat tartjuk, eddig a 21 fős osztályunkból majdnem teljes létszámban ötévenként mindig összejöttünk. Remélem, osztályfőnöknőnkkel – jóllehet már 90 éves múlt – meg a többiekkel most is újra találkozhatok. Mint szaktanárt viszont Herold Lászlót nevesítem, az én szememben ő volt „a” tanár. Nagyon sok mindent

tanultam és ellestem tőle – hiszen alapvetően én is pedagógus vagyok, noha soha nem abból éltem – már a gimnáziumban és később is. Sokat köszönhetek Kocsis Józsefnek, aki az orosztanárom volt. Ő is inspirált a továbbtanulásra.

– Szóval jó tanuló voltál, és evidencia, hogy továbbtanulsz.

– Számomra nem volt kétséges, noha jó anyám nagyon féltett. A kérdés csak az volt, hogy hol, melyik egyetemen. A már említett Kocsis József ráhatásával, ösztönzésével megnyertem egy középiskolai orosz nyelvi versenyt – az orosz lehetett az egyik szakom. Jó íráskészségem volt, a magyart is mindig szerettem. A sikeres felvételi vizsga után – ez nagyon érdekes – felajánlották néhányunknak, hogy nem tanulnánk-e román nyelvet. Elhúzták a mézesmadzagot a szánk előtt: nyaranta nyelvi tábor, tengerparti üdülés és így tovább. Mi vállaltuk, ők meg be is tartották ígéretüket. Ráadásul kitűnő tanáraink voltak, akik a tudományosság rejtelseibe is bevezettek. Engem elsősorban a magyar–román irodalmi kapcsolatok izgattak, úgy, hogy összehasonlító irodalomtudománnyal kezdtem el foglalkozni, kutattam Erdélyben is, melynek eredményeként néhány publikációm meg is jelent a *Filológiai Közlönyben* és másutt, például a *Nagyvilágban* is.

– Beszélisz románul is?

– Rengeteget felejtettem, ma már passzívnak is alig nevezhető a nyelvtudásom. De ismétlem a romániai „kirándulásoknak” a nagyobb haszna a kutatási és publikációs hajlam kialakulása volt, amelyet aztán az Eötvös Kollégiumban tudtam továbbfejleszteni. Itt volt módom német nyelvórákat is venni.

– Ezek szerint a híres Eötvös Kollégiumban laktál, ami több volt egy diákszállónál.

– Jóval több volt. Elsősorban előélete, hagyományai, követelményrendszerre, a magas szintű, minőségi képzés iránti elkötelezettsége és mindenekelőtt szellemisége miatt. Szerencsémre a kollégium az én időmben – 1959–1964 között jártam az egyetemre –, tanulmányaim második felében kezdte visszanyerni egykori, eredeti elitképző jellegét. Ekkor alakítják át újra az épületet, leválasztanak egy részt, ahol már valóban korszerű, komfortos körülmények között volt szerencsénk nem csak lakni és tanulni, de képezni is magunkat: egy-egy szaktárgyban elmélyülni, ahogy említettem idegen nyelvet tanulni, jószérivel önálló tudományos kutatást folytatni, publikációs tevékenységet kifejtetni. A kollégium követelményrendszerére jellemző volt, hogy csak kitűnő vagy jeles bizonyítvánnyal lehetett bekerülni. Ennek megfelelően egy teljesítménykényszerű és –orientált csapat voltunk. Számos – ma is ismert – kitűnőség: professzor, tudományos kutató, író, költő került ki közülünk. Most és itt csak egyet említek egykori kollégiumi társaim közül, Baranyi Ferencet, a költőt, aki egy időben a *Palócföld* főszerkesztője is volt.

– Sokan úgy kamatoztatták az itt szerzett többlettudást, mélyebb szakismeretet, a kollégium szellemiségét, hogy benn maradtak az egyetem tanszékén, vagy tudományos műhelyekben, kutatóintézetekben „intelligens” pályákon helyezkedtek el. Neked nem volt ilyen lehetőség?

– De igen, amiket felsoroltál – mint potenciális pályákat – azok talán mindegyike adott lett volna számomra, sőt nagy volt a kísértés is. Amiért én hazajöttem Salgótarjánba, annak az volt az egyetlen oka, hogy akkor már évek óta udvaroltam – későbbi és mai – feleségemnek, aki itt élt. Így fel sem merült bennünk, hogy Pesten – saját lakás nélkül – idegenben kezdjük közös életünket. Azt terveztük, hogy hazajövök, összeházasodunk és a szülők segítségével indulunk el saját utunkon. Így is történt, s mielőtt megkérdeznéd mondom: soha nem is bántam meg.

Akkoriban kezdődött meg a 12 osztályos középfokú képzés, s a megyében is több ilyen iskola közül az egyik a Sztahanov úti Gimnázium volt. Mintegy kapóra jöhöttem, mert Kojnok Nándor, az akkori városi tanács művelődési osztályának vezetője 1964 nyarán ki is nevezett ide középiskolai tanárnak. Nagy Imréné volt az igazgató, akinél én tisztességgel le is jelentkeztem. Tanári elképzeléseim voltak, csak tanár nem lettem. Visszagondolva, szoktam is mondani: belőlem sok minden lehetett volna, de igazán semmi se lett. Ezt, ahogy akarod, úgy érted, én meg úgy érzem: ami én voltam az sose voltam igazán. Amit persze egyáltalán nem tartok bajnak. Egy biztos, mindjárt úgy kezdtem a pályámat, hogy tanári diplomával és kinevezéssel a zsebemben nem lettem tanár.

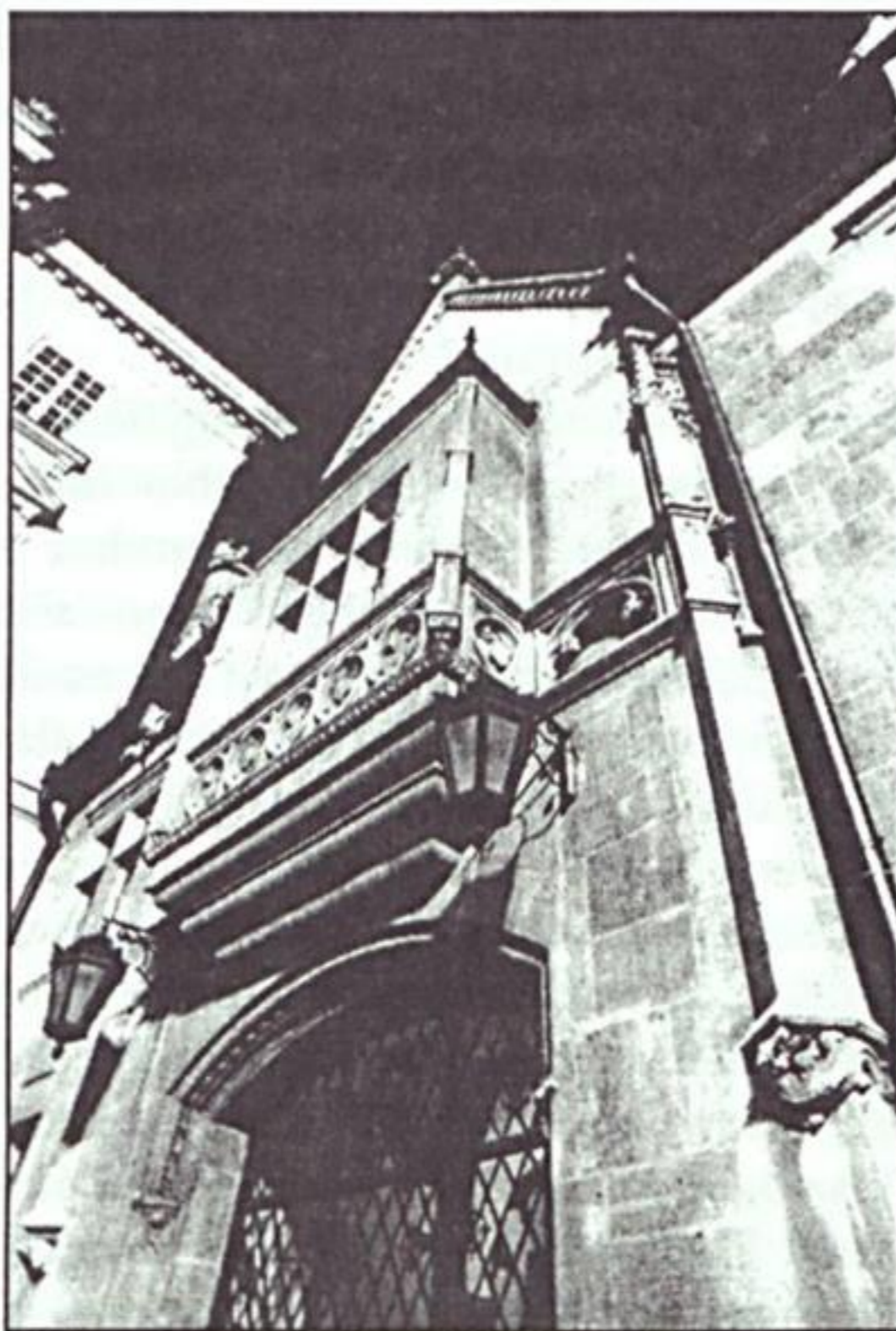
– Ezt az egészet azért megmagyarázod?

– A történetnek volt egy előzménye, amely egyben életemnek, pályámnak máig meghatározó tényezője. 1964 márciusában indult meg a *Nógrád* – mint napilap. Utolsó éves egyetemista voltam, amikor elküldtem egy-két kéziratot. Áprilisban már meg is jelent egy írásom, még hozzá Makarencéről. Sose felejttem el, mekkora boldogság volt azt az általam írt talán 50 sort viszontlátni a megye napilapjában. Hát még a másik írásomat, amelyik egy interjú volt, amit még ugyancsak egyetemista koromban az Eötvös Kollégiumban készítettem.

Sánta Ferenc volt a kollégium könyvtárosa. Kitűnő író volt – többek között a *Húsz óra* és az *Ötödik pecsét* című regények szerzője –, kár, hogy az utóbbi években, évtizedekben hallani sem lehet róla. A lényeg: csináltam vele egy beszélgetést, s bemerészkedtem vele a *Nógrád* szerkesztőségébe. Akkor Gotyár Gyula volt a főszerkesztő, és ott ismerkedtem meg például Tóth Elemérrel is. Az interjúm megtetszett Barna Tibornak, a kulturális rovat vezetőjének, és – ugyancsak nagy öröömre – le is közölték. Talán ezen is felbátorodva kérdeztem meg – már kinevezett tanárként – nem jöhetnék-e ide külsősnek a

nyári szünet idejére. Úgy is volt, ha kaptam munkát írtam valamit, kisebb riportokat, híreket és így tovább. Ezek viszont megtetszhettek Kojnok Nándornak, mert egyszer kaptam egy telefont, hogy menjek be a művelődési osztályra, beszélni akar velem. Elmondta: a népművelési felügyelőt „elvitték” a KISZ bizottságra, neki azonnal kell egy ember, rám gondolt. Szabadkozni kezdtem volna, hogy ki vagyok nevezve, várnak az iskolában, de leintett, majd azt ő elintézi az igazgatónővel. Beállsz ide –mondta – és heti négy órát tarthatsz is, hogy gyere bele a tanításba is. Én meg nem mond(hat)tam nemet – így nem lettem tanár, viszont kineveztek népművelési felügyelőnek.

Nagyon szerencsés időszakban kerültem a helyi nép- és közművelődésbe 1964. szeptember 1-jén álltam munkába és október 5-én volt Csesztvén a Madách-centenárium, Madách Imre halálának századik évfordulója. Mindjárt részese lehettem egy monumentális ünnepsorozatnak, ott lehettem a Madách-kultusz bölcsőjénél. Túlzás nélkül mondhatom ez az élmény részben meg is határozta későbbi munkásságomat, pályámat. Elkezdtem írogatni a *Palócföldbe*, ahol egyetemistaként jelent meg első írásom Rimay Jánosról, még 1963-ban – Csizmadia Géza volt a főszerkesztő.

Prikler Mátyás fotója (2001)

– *Hogy érezted magad a bőrödben?*

– Egyre jobban, talán egyenes arányban azzal, ahogy bedolgoztam magam a tanácsházán. Olyannyira belelendültem, hogy hamarosan egy népművelési vizsgát is letettem az egyetemen, amitől is aztán már hivatalosan is népművelőnek érezhettem magam. Közvetlen munkatársaim egyikéről, első főnökömről, Kojnok Nándorról már szoltam, sokoldalú szakember, kiváló kolléga, nagyszerű ember volt – Isten nyugosztalja. A másik kollégám, akiről itt is megemlékezniem kell – szó szerint is lehet érteni, mert már ő sincs az élők sorában – Csík Pál volt, először osztályvezetőként, majd tanácselnök-helyettesként dolgozott. Nagyon sokat köszönhetek neki, ő mindenbe bevont engem, megosztotta velem nemcsak a kötelező feladatokat, hanem a gondolatait is. Azt mondhatnám, ebben az időben kezdtük Salgótarjában azt a fajta kultúrát megalapozni, amelynek máig érződik a hatása. Mondok példákat. Akkor épült a József Attila Megyei Művelődési Központ – mert megyei feladatkörrel indult –, amely önmagában fantasztikus nagy munkát adott. Akkor kezdtük el a szabadtéri szoborkiállításokat, avattuk a Fő téri szobrokat, hoztuk létre a szimfonikus zenekart. Pezsgő, virágzó, alkotó, újat létrehozó volt itt abban az időben minden nap, ami nekem nagyon tetszett. Sokat dolgoztam, de sose vettem én ezt olyan izzadságszagú, igazi munkának, talán azért is, mert szinte napról-napra látta az ember nemcsak a munkája értelmét, de gyakran eredményét – fizikai értelemben is.

– *Ki volt abban az időben a városi tanács elnöke és vb titkára?*

– Az ezekben a pozíciókban lévő emberek sokat tettek a városért. Az elnök Sándor Elemér volt – később dr. Tóth István –, a vb titkár pedig dr. Berkes József. Mindegyikük agilis ember, ami azért is fontos, mert ebben az időszakban indult meg a városrekonstrukció, ha valamikor, akkor ilyenkor van igazán szükség döntésképes, intézkedni tudó vezetőkre.

– *A vezetők mindegyike – az apparátus többsége is – párttag kellett legyen egy városi tanácson, a '60-as évek közepén-végén. A te időd – ebben az értelemben – mikor jött el?*

– Négy év telt már el – 1968-at mutatott a naptár –, amikor felmerült – mások vetették fel –, hogy be kéne lépni a pártba. Nem tudtam igazán, hogy miért kéne belépni, de ellenemre sem volt különösebben. Akkori barátaim már mind párttagok voltak és kapacitáltak is a belépésre, így aztán a „megkeresésre” magam sem mondtam nemet.

Szürke kis párttag voltam a városi tanácson, legfeljebb írástudásommal tüntem ki, s ez okozta a „bajt”. Az egymás követő párttitkárok jól ismerték a művelődési osztályon végzett munkámat, tudták nem okoz gondot egy fogalmazvány megírása, egy előterjesztés elkészítése. Először csak a segítségemet kérték, aztán, hogy csináljam meg ezt vagy azt – önállóan. S ha már én

csináltam az előterjesztést, akkor legyek tagja a vezetőségnek, aztán legyek titkár az alapszervezetnél, majd úgynevezett csúcstitkár – és egyszer csak azt vettem észre, hogy belesodródtam a pártmunkába.

– *Világos. Csakhogy könnyű Katit táncba vinni, ha mag is akarja. Nem munkált benned valami magad által sem felismert látens karrierizmus?*

– Abszolút nem. Nekem ez olyan járulékos dolog volt. Amellett, ugyanis, hogy élvezettel dolgoztam a kulturális, közművelődési élet fellendítésért, elkezdtem egyre intenzívebben publikálni is, különösen, amikor Kojnok Nándor lett *Palócföld* főszerkesztője. Ez a kettős tevékenység engem abszolút kielégített, nem hiányzott nekem a pártmunka. Megismétlem: egyszerűen belesodródtam. Magam nem akartam, bűnöm, ha van, az legfeljebb annyi, hogy nem álltam ellent.

– *Annyira nem, hogy 1973 elején már a városi pártbizottság propaganda és művelődési csoportjának (PMCS) vezetőjeként fogadod a gratulációkat.*

– Ha megengeded szeretnék még kitérni röviden az 1972-es esztendőre, amely egy nagyon emlékezetes és fontos dátum nekem, nemcsak azért, mert jó apám akkor halt meg, hanem azért, mert akkor volt 50 éves város Salgótarján. Egész éves programot csináltunk, amelynek zömében – szerénytelenség nélkül mondhatom – én voltam a kitalálója, szervezője, mindenféle atyamestere. Szerepelt a programban – többek között – országos népzenei találkozó, irodalmi tanácskozás, voltak előadások, színvonalas szórakoztató műsorok. Képviseltette magát az Írószövetség, meghívtunk közéleti személyiségeket, híres embereket. Volt egy Mikszáth tanácskozás, ahol magam is tartottam egy előadást. Emlékezetes átfogó ünnepségsorozatot szerveztünk, hiszen ezt egyedül képtelenség lett volna végigcsinálni.

– *Talán éppen ezt a kreatív és sikeres programszervező munkádat jutalmazták a pártbizottsági meghívóval...*

– Ez is hozzájárulhatott... De, hogy az eredeti kérdésre válaszoljak, az történt, hogy 1973 elején hívtak a pártbizottságra, s azt mondták, hogy a városházán bebizonyítottam, hogy a szakmai munkám mellett a párttitkári teendőket is el tudom látni, mindez – tehát a komplex tevékenységem – predesztinál arra, hogy én legyek a PMCS vezetője. S hogy milyen érzések munkáltak bennem? – arra jellemző, hogy a búcsúestemen még meg is könnyeztem a mögöttem hagyott majdnem tíz évet.

A kinevezésemmel kapcsolatban pedig lelkes nem voltam, de nem is ágáltam. A történet pikantériája, ahogy odakerültem egyik volt gimnáziumi évfolyamtársam lett a főnököm. Olyan jó közegbe kerültem, olyan kiváló kollégák közé, akik mindmáig barátaim. Remekül tudtunk együttműködni, nagyon sokat dolgoztunk, de hát ezt én már a tanácson megszoktam. Alig egy évre rá, hogy odakerültem, 1974-ben megkaptam a Madách-díjat. Bizonyára akkor is

nekem ítélik, ha tanácson maradok. Hogy tíz évre a díj alapítása után, 34 éves koromban ilyen nagy elismerés ért, az kimondhatatlanul boldoggá tett és újabb lendületet adott a mindennapi munkámhoz. Éppúgy a továbbtanuláshoz is, hiszen 1976-ban elvégeztem az Eötvös Loránd Tudományegyetemen a filozófia szakot, 1982-ben pedig filozófiatörténetből doktoráltam. Közben tanítottam az esti egyetemen, mindemellett egyre többet publikáltam is.

– *Nem csoda, ha karriered kiteljesedik: 1978 végén a megyei pártbizottság propaganda és művelődési osztályának helyettes vezetője, egy év múlva vezetője leszel. És aztán jó tíz évre, a rendszerváltásig – valaki ezt a kifejezést használta – be is betonozod magad.*

– Lehet, hogy kívülről így látszott, magam egy pillanatra sem gondoltam erre. Egyszerűen szerettem és végeztem a munkámat. Sőt azt mondom, ahogy a városi tanácson nem lettem igazán hivatalnok, a pártbizottságo(k)on sem lettem igazán pártmunkás. Az utóbbiak nem is igen fogadtak be, lehet, hogy azért mert nem kvaterkáztam eleget velük, a vidéki utakról is mindig siettem haza. Ráadásul édesapám sem volt „echte” munkás, jóllehet fizika állományban dolgozott a vasútnál. Szóval sohasem lettem igazi káder, kemény balos. Vidéken itt-ott, üzemekben-gyárakban helyenként és időnként szememre is vetetették feltételezett „kispolgáriságomat”.

A munkavégzéssel, a feladatokkal és a követelményekkel kapcsolatban pedig el kell mondanom, hogyha valaki azt hiszi, hogy a pártbizottságo(k)n csak olyan láblógató, protokolláris munka folyt, hogy az csak fogadásokból és reprezentációból állt – nos, az téved. A testületi ülések jegyzőkönyveinek kulturált formába öntése, az előterjesztések többszöri átdolgozása, a napi 8–10–12 órai folyamatos szellemi munka idegileg nagyon fárasztó, pszichésen terhes volt. Előfordult, hogy esete 10 órakor hívtak be egy-két mondat átírására. Ez az egyik dolog, a másik, hogy aki azt hiszi, hogy mi ott valami nagyon nagy bűnököt követtünk el – az még nagyobbat téved. Mindig úgy éreztem, hogyha a központi anyagokat kulturáltan továbbadom, ha a beszédek és az előterjesztéseket – például kulturális, művelődési beruházásokról, iskola vagy óvodafejlesztésekről vagy bármiről is – megírom, akkor nem pártmunkát végzek, hanem a helyi társadalomért dolgozom, és kétségbevonhatatlanul jó ügyet szolgállok.

– *És amikor az információs vagy hangulatjelentéseket írtad, akkor így érezted? Mert biztos voltál, hogy végigmegyünk az úton?*

– Jó kérdés, mert ezekben az esetekben már éreztem némi manipulációt, ez kétségtelen. De úgy gondoltam, hogy azért kell azokat úgy megírni, optimistán, mert, akik tényleg magas fokon művelik a politikai munkát, azok tudják, hogy előbb utóbb a dolgok is úgy történnek, ahogy az a jelentésekben szerepel. Ugyanis biztos voltam abban, hogy a szocializmus – nem

Sztálin és Rákosi felfogása és értelmezése szerint – járható út, mert a történelmi fejlődés törvényszerűségeinek megfelelően, minden megelőző társadalmi formációnál magasabb rendű.

– *Mikor érezted, hogy a látható, érzékelhető – felhalmozódott gazdasági, társadalmi, politikai problémák nem oldhatók meg kisebb korrekciókkal, kiigazításokkal?*

– A '80-as évek második felében már láttam, hogy nem porszemek, inkább kavicsok kerültek a szocializmus fogaskerekei közé, hogy recseg-ropog az épület, mégis abban reménykedtem, hogy a kérdésedben foglalt módon, kiigazításokkal, toldozgatásokkal vagy netán fokozatos reformok útján a rendszer megbillent egyensúlya helyreállítható.

– *Amikor kiderült, hogy ez így nem megy, a rendszer megbukott, mit éreztél? Kérdésem kicsit álságos, mert én tudom, hiszen nagyon őszintén, már-már megborzongatóan megírtad ezt a Túlparton című esszé értékű vallomásodban (Palócföld, 1991. 1–2. szám). Akik nem olvasták, azoknak „válaszolj”!*

– Természetesen, mélységesen csalódtam, mert eszem ágában sem jutott volna, hogy ez úgy fog megoldódni, ahogy megoldódott. Nem volt könnyű belátnom, hogy egy korszak elmúlt, régi szerepek és – esetleges – érdekek leértékelődnek. Magammal elszámolni még nehezebb volt, nem azért, mintha bűnös lettem volna, hanem mert annyira másként láttam sok mindent, mint ahogyan bekövetkezett. Mintegy összegezve azt mondhatom nagy meglepetés volt számomra, ami 1989–90-ben történt: fájdalmas, meg-rázó, de bizonyos értelemben kellemes is.

– *Hogyan?!*

– A korábbi kellemetlen meglepetésekről már beszéltem, a kellemes meglepetés az volt, hogy két – postaládámba bedobott – levélen kívül semmiféle atrocitás nem ért. Az egyik egy acsarkodó levél volt, a másikba azt írták, hogy „ejtőernyős”. Tehát semmi káros következményét, hátrányát nem éreztem annak, hogy csaknem húsz évig voltam közvetlenül a politika pályáján. Igen, 1973-tól 1991-ig. Időközben az MSZP szóvivője is voltam.

– *1991-ben kineveznek a Nógrád Megyei Hírlap szerkesztőjének, nyilvánvaló, hogy ekkor kaptad az „ejtőernyős” címkét. Feltételezem, jó edzettségi állapotodban ez már nem viselt meg különösebben.*

– Valóban így volt, elsősorban azért, mert ezen kívül a lapnál – amely akkor már az Axel-Springer tulajdonában volt – semmiféle ellenérzést nem tapasztaltam személyemmel kapcsolatban, még csak annyi sem, hogy mit keres itt ez a pártmunkás vagy valami hasonló. Hagytak dolgozni.

– *Egy napilap szerkesztősége inkább háborgó tengerhez, semmint a nyugalom szigetéhez hasonlítható, különösen így volt ez a „mi” lapunknál. A '96 közepéig tartó időszak a jelentős változások jegyében telt el.*

– Így igaz. A főszerkesztők gyors egymásutánban váltották egymást. 1995-ben Kopka László, az Egri Nyomda Kft. vezérigazgatója megvette a lapot az Axel-Springertől és 1996 novemberében – ismerve korábbról és látva itteni munkámat, publikációs tevékenységemet – engem bízott meg a szerkesztőség vezetésével. Aztán 6 éven keresztül – betegségem miatt 2002-ben bekövetkezett nyugdíjazásomig láttam el – a lap felelős szerkesztői teendőit.

– *Amely időszak alatt a háborgó tenger csendesedett. Mi pedig térjünk vissza Salgótarján kulturális életéhez.*

– Visszatekinteni legalább az elmúlt négy évtizedre és valamiféle rövid szintézist adni talán soha nem volt aktuálisabb, mint ebben az évben, 2004-ben. Itt van mindjárt két jubileum: a Madách-díjat 40, a *Palócföld* folyóiratot 50 éve alapították. Salgótarján kulturális fejlesztését célzó megyei pártbizottsági határozat – amely „kulturcentrum” néven híresült el – ugyancsak negyven éve lépett hatályba. Mert az a szellemi pezsgés, az az alkotó tevékenység, az az építő munka, amely tárgyiasult is – amely a 60-as évek közepén-végén kezdődött és legalább jó két évtizedig tartott, az leginkább erre a határozatra vezethető vissza. Célkitűzésként fogalmazódott meg a város szellemi potenciáljának fiatal értelmiségiekkel, szakemberekkel való megerősítése, a betelepülők lakáshoz juttatása. Megpezsdült a város művészeti élete, vezető ága a képzőművészet volt. Czinke Ferenc körül jött létre egy alkotó csoport: Lóránt János, Mustó János, Iványi Ödön. Aztán ott voltak az ifjú tehetségek: Szujó Zoltán, Hibó Tamás és mások.

Tavaszi Tárlat 1971-től (korábban Észak-Magyarországi Területi Képzőművészeti Kiállítás), szabadtéri szoborkiállítás, zománcművészeti biennálé fémjelzik a város képzőművészeti életének virágzó korszakát. De minden művészeti ágra elmondható, hogy fellendülő szakaszban van. A zeneművészet új lendületet kap, miként a kórusmozgalom is megerősödik és gyarapodik, a régebbi kórusok – bányász kórus, pedagóguskórus – mellé újak sorakoznak fel: a Liszt Ferenc Kórus és mások. Tehetséges költők, írók bontogatják szárnyaikat: Kassai-Végh Miklós, Pál József, Bódi Tóth Elemér, utóbbi országosan ismert lesz. A szociografikus irodalomban is tehetségek tűnnek fel: M. Szabó Gyula, Kelemen Gábor. Más művészeti ágak közül a táncművészetben megjelennek a Nógrád Táncegyüttes csírái, volt egy ragyogó bábművész a városban, Tóth Ilus... Országosan is virágzott a magyar film, nálunk a filmklub-mozgalom működött nagy sikerrel. Ebben az időszakban írtuk Nógrád megye és Salgótarján történetét, utóbbit 1972-ben a várossá válás 50. évfordulójára jelentettük meg. Megindul a helytörténeti kutatás, első termékei között a Balassagyarmat monográfia. 1975-ben indul hosszú és dicsőséges útjára a TIT nemzetközi ifjúsági nyári egyeteme.

Időközben épülnek a szellemi alkotásoknak, a művészeteknek, a kultúrának és az irodalomnak egyaránt helyet adó, azokat befogadó új épületek, intézmények. A József Attila Megyei Művelődési Központtól, mint a legnagyobb kulturális beruházásról már szóltam. Megkezdődött a múzeumi és levéltári szervezet kiépítése, a megyei könyvtár új helyre költöztetése. Erre az időre esik a mozi megépítése, a főiskolai beruházás indítása és így tovább. Talán ezzel a vázlatos összeggel is sikerült érzékeltetnem, hogy a „kulturcentrum-határozat” nem maradt írott malaszt, hanem komoly hatása volt a város, de az egész megye kulturális életére is, mert ha a megyeszékhely fejlődik, az maga után vonja más településeket is. Salgótarján fejlődése nem Balassagyarmat rovására történt, ez időben utóbbi is kitermelte a maga értékeit.

– *Az értelmiség helye, szerepe, befolyása egy adott korszak adott társadalmában lehet különböző súlyú, de figyelmen kívül soha nem hagyható. Számomra az értelmiség szerepe a létező szocializmusban ellentmondásnak, a rendszerváltás realizálásában dominánsnak tűnt. Napjainkban a civil – párton kívüli – értelmiségnek a hangját sem nagyon hallom. Te hogyan látod mindezt?*

– Induljunk ki abból, hogy – ez biztos nem hangzik valami jól, de igaz – az MSZMP-nek volt értelmiségi politikája, amiben benne volt persze még a művészetirányítás három T-je (tiltani, tűrni, támogatni) is. Ez bizonyos határokat jelentett, de az nem véletlen hogy a szocialista országok között mi voltunk a „legvidámabb barakk”. Amit nem csinált jól a párt a vallásos emberekkel, azt viszonylag jól csinálta az értelmiséggel. Azokat a tehetséges, főleg fiatal értelmiségieket, akik csak egy kis hajlandóságot is mutattak arra, hogy együtt meneteljenek „az eszmével”, azokat – különböző módszerekkel – megpróbálta magához édesgetni. Hogy te osztályvezető lehess a megyei tanácson, ahhoz nem árt, ha párttag vagy, de lehattél – és voltál is – úgy vezető beosztásban, hogy nem léptél be a pártba. De Kojnok Nándor a legjobb példa, aki pártonkívüli maradt számtalan fontos vezető beosztásban – Népfront elnöktől a könyvtárigazgatóig. Az értelmiség szerepe azért volt és lehetett tehát a múlt rendszerben jelentős, ha nem is domináns és markánsan megmutatózó, mert az értelmiségi politika ezt lehetővé tette: különböző kifinomult módszerekkel dolgozott, méltányolta a tehetséget, az aktivitást, hagyta dolgozni a csak mérsékelten is lojális kvalifikált szakembergárdát, elismerte az értelmiség létjogosultságát – mindaddig míg magatartása, mentalitása nem fordult vagy torkollott ellenzékibe. Az talán már „kijött” eddigi beszélgetésünkből, hogy mi nem voltam igazán, vagy miért nem váltam soha azzá igazán, amit csináltam, noha jó néhány elismerés és kitüntetés bizonyítja, hogy talán nem is csináltam rosszul, amit éppen csináltam. Mégis aminek, igazán tartom magam, az nem tanár, nem népművelő, nem „apparatcsik”, nem újságíró, hanem egész egyszerűen „csak” értelmiségi. Mégpedig azért, mert az értelmiségi

sajátja – bármely szakterületen –, hogy hivatásszerűen végez szellemi munkát, s én első diplomám megszerzésétől kezdve – nem kevesebb, mint immár negyven éve – ezt teszem. Vállalva ennek a szellemi munkának minden nyűgét, pszichés terhét s élvezve szépségét, értékeit. Én úgy gondolom, hogy eddigi életemet – remélem, adatik még néhány szép év – próbáltam értelmesen végigélni, ideértve szenvedélyeimet, szórakozásaimat is. Utóbbiakat is úgy válogattam – ezt utólag mondom, mert gyakorlatilag spontán, vagy inkább „csak” habitusfüggő választások voltak ezek –, hogy azok értelmesek és kellemesek is legyenek egyszerre Méltóak egy értelmes élethez. Sport, ezen belül a futball, színház, benne az opera is, könyv- és filmrajongás, az alkotó munka – mindenekelőtt az írás – már-már mániákus szeretete – ezek az én értelmiségi mivoltomhoz tartozó hobbijaim, valamennyi az értelmes lét szolgálatába állítva.

A kezdetektől – 1964 szeptemberében avatott be Kojnok Nándor a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) tevékenységébe – intézményesen is kapcsolódom az értelmiségi létformához. Ma is tagja vagyok a TIT országos elnökségének, elnöke a TIT megyei egyesületének, a salgótarjáni székhelyű Madách-hagyomány Ápoló Egyesületnek, tagja a Baglyasalja Barátai Körének és a Mikszáth Kálmán Társaságnak. Ezt nem kivagyiságból soroltam fel, hanem hogy, érzékeltessem intézményes kötődésemet is az értelmiséghez. Éppen ezért – a TIT-nél betöltött kettős funkcióból is adódóan – szinte „testközelből” érzékelem azt a passzivitást, azt az érdektelenséget, ami bekövetkezett. Látom a tagság létszámának radikális csökkenését. Az érdektelenség – és főleg az érdekeltség hiánya – oda-vissza is igaz. A TIT egyesületei, de más értelmiségi szervezetek sem tudnak már annyi és olyan munkát adni tagjaiknak, amelyek alkalmasint méltóak egy értelmiségi szakember felkészültségéhez, igényéhez.

– *No, de tudjuk, amit vázoltál, az nem csak a TIT sajátja. Emellett én is látom, tapasztalom a közéletből való visszahúzódást, a kultúrától való tartózkodást, amit te bizonyára még fájóbbnak érzel.*

– *Ez így van, s ezen túl még tetten érhető a nemtörődömség, a kényelmesség, hogy ne mondjam a tunyaság. Aztán látom, hogy a város – ez egyébként a vesszőparipám – nagyságrendjéhez, lehetőségeihez képest lényegesen sokkal többet nyújt – zenei, színházi élményben, képzőművészetben, kiállításokban, könyvtárban és így tovább –, mint amit az itt élő értelmiség igénybe vesz, hasznosít a maga számára.*

– *Ne is panaszkodj, mindig mindenhol ott van 80–100 ember, lett légyen az asztaltársaság, kávéház, galéria, pódium vagy bármely más művészeti, irodalmi, kulturális attrakció. Az már más kérdés, hogy többnyire ugyanabból a körből...*

– Ez bosszant a leginkább, hogy ugyanaz a 80–100 ember rotálódik, jó legyen 100 vagy 200, a fotóklubtól kezdve az önálló irodalmi-zenei estig. De ez még mindig nagyon kevés, és nem tudom az okát, mert ez nem pénzkérdés. Talán a megfejthetetlen érdektelenség, sokszor úgy mennek el az emberek az információk mellett, hogy nem tudják, hogy itt volt, az idén volt a 20. nemzetközi dixieland fesztivál.

– *Madách megszállottként (is) ismerünk. Tudjuk, 1964-ben a csesztvei centenáriumon megcsapott a kultusz kezdetének szele, ami ma is mindig megérint. Immár negyven éve...*

– Igen, ez a négy évtizede jelenlévő Madách-kultusz, ha nem is egyedülálló az országban, de párját ritkítja – bizonyosan. A negyven éve útjára indult kultusz tüze ég, parazsa nem hamvad, s mindig valami újjal táplálkozik. Csak az utóbbi tíz évre visszagondolva: Budapesten megalakult a Madách Irodalmi Társaság, itt Salgótarjánban pedig létrejött a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület. Mindkettőben érintett és érdekelt vagyok. Utóbbi célja egyrészt a Madách-csal kapcsolatos emlékek meghonosítása, hagyományok gondozása, másrészt a Madách gimnáziummal kapcsolatos tradíciók megőrzése és ápolása. Arra gondoltunk, Csesztve és Balassagyarmat mellé méltó módon zárkózzon fel Salgótarján is Madách emlékének tisztelegve. Egyébként: 1964-ben itt volt az első tudományos emlékülés, és itt adták át az első Madách-díjakat is. Félreértés ne essék: senki nem akarja Balassagyarmat primátusát Madách-ügyben elvitatni, „csak” méltó módon kívánjuk őrizni Madách emlékét a megyeszékhelyen is.

– *„Madách-mániád” magánügy is lehetne, de vajon a XIX. században élt költő mit tud mondani neked vagy az utca emberének? Mennyire időszerű az átlagember számára a Tragédia és Mózes miatt máig is vitatott és a legkülönbözőbbképpen értelmezett Madách? Mitől lesz a XXI. század Madách százada?*

– Madách minden műve és ő maga, egész személyisége máig vitatott, tulajdonképpen egyetlen lényeges kérdés sem jutott még nyugvópontra. No, de ki tudna megválaszolni *Az ember tragédiájának* számtalan rejtélye (Fráter Erzsébet illetve Éva alakjában szinte már legendája) közül akár egyet is? Vagy hogyan lehetséges az, hogy a magánemberként (a szigorú katolikus nevelés ellenére) bizonyíthatóan szilárd természettudományos alapokon álló Madách vallásos művet írt? Vagy csak annak tűnik a *Tragédia*? Ki tudja? Pessimista műről van szó optimista végkicsengése ellenére is? Ezernyi kérdés válasz nélkül. „A cél voltaképp mi is?... Aztán mivégre az egész teremtés?... Mi a jó és rossz?...” Csak ebből a néhány idézetből is kitetszhet, Madách az emberi lét alapproblémáit járta körül gyakorlatilag valamennyi művében. Ma is hányszor tesszük fel ugyanezeket a kérdéseket, ha más szavakkal is, ha köznapibb formába is öltöztetve. Hát ezért aktuális Madách korunkban is, mindannyiunk számára, a

tudós-kutató számára éppúgy, mint az átlagember számára. Madách nyomvonalán, járhatóbb utakra is lelve, újabb és újabb kérdéseket fogalmazhatunk meg. Ezért lehet a XXI. század Madách százada. Talentumát tanúsítja, zsenialitását mutatja, hogy egy „kisnemesi”, „kisemberi” átlaglétből olyan magas szintre tudott felemelkedni a kérdéseivel, amely a világirodalmi elismerést is biztosította és ma is garantálja számára. Ez is példát mutató és erőt adó örökség.

Sulyok Bernadett

AMI MULANDÓ ÉS AMI ÖRÖK

Rajnai László monográfiája Kodolányi Jánosról

Egy lappangó életmű újabb remek darabját vehetjük kézbe, néhány évvel az irodalomtörténész Vörösmarty Mihályról szóló nagyesszéjének megjelenése után, amely csak negyven évvel megírása után láthatott napvilágot. Ez a mostani, szerzője által esszé-kísérletnek nevezett könyv hasonló sorsra jutott, 1956 januárjában elkészült, de csupán két éve, 2002-ben adták ki.

A szerző, Rajnai László a budapesti bölcsészkar egyik kiválóságaként végzett, kritikákat és tanulmányokat publikált az 1948-ban bekövetkezett fordulatig, a kommunista hatalomátvételig. Ekkor Pécsre, szülővárosába húzódott vissza, ahol antikváriusként kereste kenyerét, majd betegsége miatt leszázalékolták, zárkózott, különc figuraként ismerték. A belső emigrációt azonban két dolog enyhítette: Várkonyi Nándor barátsága, a vele való szinte napi érintkezés szellemi izgalma és a műfordítások sora. Goethe, Humboldt és Herder nehéz, filozofikus szövegeit ültette át magyarra.

Rajnai pszichologizáló olvasatát adja Kodolányi munkáinak, a szellem-történeti és impresszionista irodalomkritika irányzatát viszi tovább. Minden művet a szerző lelki alkata felől közelít meg, a hősökben az ő személyiségét keresi, az ő életkörülményeiből, szellemi és intellektuális érdeklődéséből indul ki. Az írásokban egy-egy eszme megvalósulását keresi, téziseket állít fel, amiket ezekkel bizonyít. Erénye, hogy az életmű egészét vizsgálja, értékeli és rangsorolja annak darabjait, ám túlságosan a biografikus momentumokra, a szerzői szándéokra koncentrálna.

Az esszéíró rátapint Kodolányi személyiségének kardinális jegyeire: „szálka volt minden hatalom szemében, mert sohasem tudott egyetérteni semmiféle »rend«-del és »rendszer«-rel”, ugyanis nincs előtte olyan tekintély, amit ne merne megfricskázni; „tollát egyetlen cél vezeti: az igazság”, olykor a könyörtelenségig őszinte önmaga, mások és a jelenségek elemzésében, megítélésében. Regényíróknál ritkán, inkább csak költőknél tapasztalható az élménynek ez a szenvedélyes, magát sem kímélő, magát gyötrő művé alakítása. Az emberen úrrá lett szenvedélyben valami ősi, elemi, emberfölötti hatalmat érez meg, tehetsége és ábrázolásmódja ezért örök emberien shakespeare-i.

Freud és a pszichoanalitikus iskola nyomán vallja, hogy életünk első éveit a legdöntőbbek: mindaz, amit átélünk, tapasztaltunk, nagy vonásokban meghatározza egész későbbi lényünket. Etikai kategóriákat alkalmaz esszéje alanyára: a körülötte kavargó botrányok szempontjából nem volt sem bűnös, sem ártatlan, hanem sacrosanctus, vagyis átkozott és áldott egyszerre. Ő az, ki többet szenved, mint mások, mert többet tud, mint mások. Elismeri, hogy ez metafizikai magyarázat. Írói alkatát a morális ember habitusával rokonítja, akinek fejlett a felelősségérzete. Rajnai szerint mindenféle erkölcsnek végső soron vallási gyökerei vannak. Rajnai László közös vonásokat fedez fel benne s Dosztojevskijben: mindketten vonzódnak a prófétákhoz, és központi helyet foglal el írásaikban a megváltás kérdése. Prófétai alkatnak tartja, akin mindig egy eszme uralkodik, ihletett pillanataiban ő maga az Eszme, a gondolat benne és általa nyilatkozik meg.

A művész, az író személyéhez a már említett, s a romantika korában általánosan elterjedt váteszi, prófétai szerepet köti, amelynek véleménye szerint Kodolányi a megvalósítója, a régi nagy próféták emésztő igazságszeretete lobog benne. Ennek manifesztumai már az ormánsági témát feldolgozó kisregényei is, a *Szép Zsuzska*, a *Börtön* és a *Kántor József megdicsőülése*.

Önálló vonulatként kezeli közvetlenül vagy közvetetten önéletrajzi ihletésű regényeit: ezek a *Tavaszi fagy*; *Szakadékok*; *Futótűz*; *Akik nem tudnak szeretni*; *Feketevíz* – a két világháború között; a tatárjárás korában játszódó trilógia utolsóként írt darabja, a *Julianus barát*; *Zárt tárgyalás*; *Süllyedő világ*; *Boldog békeidők* – a második világháború idején s közvetlenül utána; valamint mítoszregényei, melyeknek egy részét kéziratban olvasta s eredeti, illetve munkacímeiken ismerte – *Vízözön (Vízöntő)*; *Új ég, új föld (Bika)*; *Én vagyok (A tékozló fiú)*; *Az égő csipkebokor (Az Isten hegye)*. Ezekből rajzolja meg Kodolányi életművének gerincét, ezeket tartja legjobb, művészi szempontból is legigényesebb írásainak.

Az író saját gyermekkorába kalauzoló regényei számára abból a szempontból is jelentősek, hogy az emberi élet kezdetéhez kötődnek. Rajnai felfogásában a kezdet és a vég egy, a végső tudás ott lappang a gyermeki

lélekben éppúgy, mint az idős bölcsek tapasztalataiban. Ezért a gyermekkor a művészetnek éppoly örök, kimeríthetetlen ihletforrása, mint a halál. A szerző azt állítja, gyermekszereplői mostoha elbánásban részesültek újabb kritikánkban és irodalomtörténet-írásunkban, pedig a magyar irodalomban senki sem múlja felül ezen a téren.

Az 1930-as években a magyar középkor reneszánszát élte, mind a tudományos érdeklődés, mind az írói fantázia középpontjába az Árpádok kora került. Általánossá lett a felfogás, hogy a középkor volt történelmünk fénykora. Rajnai szuperlatívuszokban beszél Kodolányinak a IV. Béla uralkodását megidéző regényeiről: „egyenrangúak bármely hiteles történeti kútfővel... a magyar történelemnek enciklopédiája és kincsesháza.” Béla király alakja messze kimagaslik, nemcsak jó uralkodó és becsületes ember, hanem igazi tragikus hős is, nem egyszerű áldozat, hanem tudatosan éli sorsát, le akarja győzni a roppant veszedelmet, szembeszáll a végzettel. Az író fejlett érzéke a nagyság és a monumentális ábrázolás iránt ekkor mutatkozik meg először teljes egészében. Törekvését Arany János „epikai hitel”-ével állítja párhuzamba: az epikai anyag minél teljesebb és megbízhatóbb dokumentálására törekednek, megegyezik felfogásuk abban is, hogy a történelmi magyarság arculatát a népi karakter fejezheti ki leghívebben.

A trilógia legjobbjának a *Julianus barátot*, míg kevésbé sikerültnek a *Boldog Margitot* tartja. Bár egységesebb, sűrítettebb alkotás, ám belső igazsága, lélekrajza nem egészen meggyőző. Szerinte személyiségét nem tudta maradéktalanul beleolvasztani szereplői lelkébe, nem részese a szent nő cselekedeteinek, hanem megértő krónikása, szívének és szent Margit élményeinek gyökeréig nem vezet el bennünket. Ezekkel a kritikai megjegyzésekkel vitába szállok, úgy vélem, egy a külvilágtól elzárt közösségben, egy apácazárdában képes megteremteni az egész középkori keresztény világképet, annak képzetait a pokolról és a mennyországról. S bár Julianus fejlődéstörténete, lélekrajza aprólékos és hiteles, nem tudja feledtetni a vissza-visszatérő mellékszereplők önismétlő jellegét, a túl hosszú nyúló rokonságkeresés olykor fáradtnak ható epizódjait, amik sokszor csak egzotikumuk révén tűnnek ki.

A népi és urbánus írócsoportosulás közti vitát érdekes adalékokkal gazdagítja, lényegi észrevétele, hogy az urbánusok nem osztották a népiek felfogását az irodalom és politika szükségszerű kapcsolatáról, a társadalmi kérdésekkel való foglalkozást alacsony rendűnek és művésztetlennek bélyegezték, a tendenciózus irodalmat elutasították. Meggyőződése, hogy az urbánus és népi írókat elsősorban ellentétes alkatuk állította szembe egymással.

Megpróbál közel férkőzni az író pszichéjéhez, megfejteti jellemét és sorsának alakulását. Világlátása tragikus, mert Kodolányi szerint (s ezt a nézetét a monográfia szerzője is osztja) minden emberi élet magában rejti a tragikumot.

Hiszen az ember születik és meghal, nem tudja, miért, mikor és hogyan; itt minden titok, mindent halálosan komolyan kell venni, mert sohasem tudhatjuk, miben jelenik meg az isteni, és miben az ördögi. A világ és az élet dialektikájában esendő porszem az ember, de nem közömbös számára, hova esik végül. Az irodalomtudomány mítoszkritikai irányzatában (pl. orosz Loszev, kanadai Frye) is megjelenik hasonló törekvés, hogy a művekben felfejtsék azoknak az isteni és a démoni szférával összekapcsolódó rétegeit.

Rámutat Várkonyi Nándor *Sziriat oszlopai* című munkájának hatására, az író szellemi fejlődésében játszott szerepére. Ez a könyv egy olyan világot tárt fel előtte, mely a mostaninál hasonlíthatatlanul nagyszerűbb, gazdagabb és műveltebb volt. Azok az emberek sokkal többet tudtak a világegyetem és az élet nagy titkairól; Kodolányi és szellemi rokonai ezeknek a titkoknak feltárására, megértésére és művészi interpretálására vállalkoztak. Egy hitetlenségbe, gyilkos háborúba és zűrzavarba hulló emberiségnek megmutatta az első, az eredeti, egyetlen és örökkévaló igazságot: a nagy visszatérést az élet forrásához, az Ős-kinyilatkoztatáshoz, a Szent Szellem szolgálatához.

Rajnai összekapcsolja a művészetet az eredet és a transzcendencia keresésével, annak a hermetikus tudásnak az áthagyományozásával, ami évezredek át nemzedékről nemzedékre átöröklődött. Teóriája szerint a legrégebb írásbeli emlékektől a keresztény Európa alkonyáig (ami a XX. század elején következett be) szinte törvényszerűen merítettek az írók az elmúlt idők anyagából. Annak az ösztönnek engedelmesskedtek, amely vissza akar térni a kezdethez, a régihez, az eredetihez, vissza a harmóniába, a rendbe, a teljességbe. Vagyis az Aranykort keresik.

Az általa *Örök Testamentum*nak nevezett négy mítoszregényt helyezi az életmű csúcsára. A teljességet kívánják nyújtani, kereteik közt szervesen helyet foglal a vallás, a tudomány, a politika, a történelem és a mítosz is. Valóságos enciklopédia, egy mindent profanizáló korban a magasrendű élet *Bibliája*. Kodolányi, mint minden nagy korforduló reprezentatív alkotója, a transzcendencia és a humánus koordinátáinak metszéspontjában áll. Birtokolja az örök tudás és a korszerű tudás leglényegesebb elemeit. Szimbolikus jelentőségű Mósze exodusa, kivonulása ebből a romlott világból egy távoli, igazi hazába, az Ígéret Földjére. Ezt keresi Gilgames élete végén, ezt az utat téveszti el végzetesen Júdás. Az emberiség valamikor a Paradicsomban élt, és el fog jönni az idő, mikor ismét a Paradicsom lesz a lakása. Minden ember feladata, hogy tudatosítsa magában ezt a rendeltetését, e szerint éljen. A példát adó, elhívott zarándokok: Utnapistim, Gilgames, Mósze. A zarándokút legtöbbször tengeren, tehát vízen visz keresztül. Rajnai kifejti a víz szimbolikáját; a szimbólumok felfejtése a mítoszkritikai elemzések sajátossága. Bár ő nem ismerhette ezt az irányzatot, mégis ennek módszere szerint járt el.

A *Vízözön* központi problémája kozmikus, egyetemes, az egész Földet pusztulással fenyegeti Nannar, a közelítő romboló égitest. Ezzel a problémafelvetéssel arra szeretné ráébreszteni olvasóit, hogy szakítsanak a modern egocentrikus, materialista világnézettel, s megint eleven valóságnak érezzék az emberiség legbecsesebb hagyományait, Ég és Föld újra egy legyen. Az *Új ég, új föld* témáját így foglalja össze: Gilgames király lesz, megteremti a Bika-korszakot, meghódít minden elérhetőt, de végül mindenben csalódnia kell. Nem elégíti ki sem a család, sem a szerelem, sem a szellem, sem a hatalom. A megváltást keresi, amit az utolsó fejezetekben meg is talál rendkívüli élmények kapcsán. A regény legnagyobb hibájául a mértéktelen és megokolatlan terjengősséget rója fel, mintha Gilgames unalma és csömörré rátelepedne a színtelen és pedáns részletekre.

Az *Én vagyok* legnagyobb erényének Jézus ábrázolását tekinti. Sikeresen ötvözötte benne az istent és az embert, a barátot és a mestert, ilyen fenségesen, ilyen közvetlenül és tartózkodóan még nem ábrázolta egyetlen más író sem. A regény befejezésével viszont nem elégedett, szerinte a Golgotán kellene zárulni a történetnek, nem pedig a rögeszméje rabjává vált Júdást követve, aki az árulás után meghasonlott roncsként, félőrülten akasztja fel magát. Júdást a regény főszereplőjévé avatni annyi, mint sötétséggel ábrázolni a világosságot.

Az *égő csipkebokor* szerinte teljesítményeinek csúcsa, benne megvalósította önmagának leghívebb, legteljesebb kifejezését, s olyan eszmét adott a világnak, mely nem múlik el korunkkal. Az interpretátor elvárásai tehát a következők az íróval szemben: az alkotás legyen önkifejezés, és filozófiai eszméket hordozzanak a művek; önmaga lehetőségeit a legnagyobb mértékben teljesítse ki, ami benne rejlik, hozza felszínre. Ez a gondolat Heidegger egzisztencializmusával rokonítja, aki azt várja el a modern kor emberétől, hogy nézzen szembe a halállal, önmaga létének végességével, s ne bújjon szerepeinek álarca mögé, hanem saját belső lehetőségeit valósítsa meg, így szabadulhat a tömegemberek sorsától.

Rajnai László esszéje azzal zárul, hogy az utókorra ruházza a kötelességet, Kodolányit méltó helyéhez juttassa: „Igazi írónak nemcsak rangja van, hanem helye is; méltó helyét előbb-utóbb el kell foglalnia nemzete s »a népek hazája, a nagyvilág«-nak irodalmi tudatában.” Ezt ő meg is teszi: „A magyar regényirodalom nem tekinthet ugyan vissza hosszú múltra, mégis olyan világirodalmi nevekkel dicsekedhetik, mint Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Krúdy Gyula és Móricz Zsigmond. Mi ötödiknek bátran leírjuk Kodolányi nevét, *időrendben ötödiknek, értékben azonban legelsőnek*. Kodolányi nemcsak többet fejezett ki a magyarságból, többet és művészebben, mint elődei, hanem a regényirodalomban először hozott létre olyan alkotásokat, melyeknek maradandóságához akkor sem férhetne kétség, ha népünk és nyelvünk már a múlté lenne.”

Természetesen ezt az állítást nehéz teljes egészében elfogadni, viszont az irodalmi kánon újragondolására serkent. Rajnai előzőleg az esszé folyamán szigorú kritikai vizsgálatnak vetette alá Kodolányi valamennyi művét, keményen bírálva a gyengébbnek ítélt darabokat. Kifogásolja például a *Boldog Margit* lélekrajzát, nem tartja elég spontánnak és átéltnak, bírálja az *Emese álma* regényciklus két elkészült kötetének (*Istenek, Holdvilág völgye*) szerkezeti hibáit, a felhalmozott anyag túlduzzasztását: mintha nem tudta volna szerves egységgé forrasztani történetszálait. Megállapításához vegyük figyelembe interpretációjának elméleti előfeltevéseit, elvárásait az alkotóval szemben, melyekről ő maga tájékoztat: „a test és a lélek, isten és az ember, az örök törvények, és az alkotó szellem csodájának egységét valljuk és keressük az íróban, művében”.

Palóc földkönyvek

EDDIG MEGJELENT:

- Ébresztő idő (antológia,) Szerk. Kassai-Végh Miklós, Salgótarján, 1980.
Kelemen Gábor: Bakszekér (riportok), Salgótarján, 1981.
Laczkó Pál: Szalmakomisszár (elbeszélések), Salgótarján, 1981.
M. Szabó Gyula: Bordásfalak (riportok), Salgótarján, 1983.
Szepesi József: Elszórtan, mint a gyom (versek), Salgótarján, 1983.
Bódi Tóth Elemér: A mesék kapujában (versek), Salgótarján, 1983.
Praznovszky Mihály: Madách és Nógrád a reformkorban (tanulmányok), Salgótarján, 1984.
Banos János: Széthasadt szájjal (versek), Salgótarján, 1986.
Lancelot nélkül. Emlékkönyv Gerelyes Endréről, (Szerk. Baranyi Ferenc, Kojnok Nándor, Laczkó Pál), Salgótarján, 1986.
Tamás István: Istenvert (versek), Salgótarján, 1986.
Konczek József: Egy szó (versek), Salgótarján, 1987.
Nagy Zoltán: Pórujárt szerelmesek. Tréfás palóc mesék, Salgótarján, 1987.
Horváth István: Mezsgyén állva (tanulmányok), Salgótarján, 1988.
Ádám Tamás: Gyökerek lélegzése (versek), Salgótarján, 1988.
Erdős István: Párkányjárás (novellák), Salgótarján, 1989.
Németh János István: A demokrácia tragédiája (esszék), Rétság, 1990.
Szokács László: Hűségben a szűkebb hazához (interjúk), Salgótarján, 1997.
Dukay Nagy Ádám: Szobrok az esőnek (versek), Salgótarján, 1998.

ÚJ FOLYAM:

- Az ember tragédiája és az európai emberiség költemény, (tanulmányok), Salgótarján, 2002.
Praznovszky Mihály: Időről időre (esszék), Salgótarján-Veszprém, 2002.
A jelzők között élő város (szociográfiák), Salgótarján, 2002.
Nyéki Lajos: Párizsi vallomások (emlékezés), Salgótarján, 2002.
Balázs János: Versek, vallomások, Salgótarján, 2002.
Kozma Dezső: Madách (tanulmányok, esszék), Salgótarján, 2003.
Marschalkó Zsolt: Holdkirály (drámák), Salgótarján, 2003.
Solymár József: Palóc lakoma, Salgótarján, 2003.
Akit ismertek a fák. Id. Szabó István emlékére, Salgótarján, 2003.
Csongrády Béla: Vigaszágon (interjúk), Salgótarján, 2004.
Solymár József: A szalmaszállal megkötött szekér, Salgótarján, 2004.

Hatvani József

A MOTTÓ: „ISTEN, SZERETET, MUNKA”

Egy méltó monográfia: Bóna Kovács Károly (1897–1970)

„...E kiadvány arra is érdemes, hogy esetleg elindítója, úttörője legyen egy olyan sorozatnak, amely a Bóna Kovács Károlyhoz hasonlóan gazdag életművet örökül hagyó salgótarjáni művészekre hivatott emlékezni...” Az idézet Pusztta Béla polgármester által – a Balassi Bálint Megyei Könyvtár kiadásában, 2003-ban megjelent – Bóna Kovács Károly monográfiához írt Ajánlás egy részlete.

A Szilasi András által szerkesztett, ízléses, B.5. méretnagyságú, karcsú kis kötet eleganciájával esztétikailag azonnal megkapott. Az elefántcsontszínű papíron barna színnel megjelenített Times típusú betűk és az ugyancsak barna színnel nyomott képek és ábrák jól harmonizálnak. A monográfia végén a művész alkotásaiból láthatunk egy gazdag és – szó szerint is – színes válogatást.

A könyv utolsó oldalán található *Tartalomból* kitűnik: az említett *Ajánlás* után Czinke Ferenc írta az *Előszót*, továbbá két tanulmány és egy előadás képezi a könyv szubsztanciáját. Czinke hozzáértése és lényeglátása azonnal és pregnánsan megmutatkozik, amikor Bóna Kovács számos nagyszerű alkotása közül is a 25. losonci gyalogezred elesett katonáinak emlékére készített dombormű, a Szent József oltár, a Kálvária-domb stációi és Báthori István köztéri szobra kegyeletből, alázatból, szívből-lélekből fakadó ihletettségére apellál.

Szemléletesen sommázza a művész szakmai kvalitásait, rámutat az alkotó-művész emóciógazdag emberi értékeire. „Érzékenységből fakadó jellemzőkészsége, pszichológiai ellentmondásokra építő alkotómódszere mindig a lényegre koncentrált”. Czinke Romain Rollandot idézi: „Alkotni annyi, mint megölni a halált”. Hozzáfűzi: Bóna Kovács Károly is ezt tette!

H. Szilasi Ágota „...jön az idő, és lépései alatt elkopnak a gyönyörű emberarcok...” című tanulmányában Bóna Kovács Károly művészetét komplex módon közelíti. Egyrészt a művész életútjának történelembe ágyazott ívét rajzolja meg, másrészt a művész pályaképének társadalom és művészi irányzatok által formált teljes spektrumát is bemutatja. Nagy értéke, hogy alkotóművészetének egyes kiemelt darabjait megkülönböztetett figyelemmel is elemzi.

A szerző elmélyült munkáját mutatja a monográfia végén található *Jegyzetek* 185 hivatkozásból álló halmaza. Ezzel nemcsak pontosítja, gazdagítja a tanulmányban foglaltakat, de a befogadást is könnyebbé teszi a csak átlagos (képzőművészeti) ismeretekkel rendelkező olvasó számára is. A monográfia kronológiában felépített, a szerző gondolatmenete logikus, nyelvezete világos, definícióiban precíz, stílusa könnyed, élvezetes.

A tanulmány írója a XIX. és XX. század fordulójának ellentmondásokkal teli időszakába vezeti olvasóját. „Rövid idő, mintegy fél évszázad alatt érett várossá a századfordulón az egyébként koraközépkorban benépesedett, nemesi várakkal ékesített hegycsúcsok közé zárt tarjáni völgyben rejtőző terület, mely a nagyipar értékei következtében egységes település helyett különböző üzemek köré szerveződött részekből kapcsolódott össze.”

Röviden feltárja a művész családjának gyökereit és a társadalmi struktúrában is elhelyezi a famíliát: „Az Osztrák–Magyar Monarchia csaknem egész területéről betelepülők, a gyorsan iparosodó Salgótarjánban munkát keresők között találjuk azt a Gömör megyei Osgyánból (ma Szlovákia) átköltözött családot is, melynek legkisebb gyermeke volt Károly, akkor Kovács Károly.”

A művészettörténész szerző mélyebb elemzésre többnyire a Czinke által is említett alkotásokat érdekmesíti. Így például a Kálvária-„komplexum” megszületését és a 25. losonci gyalogezred emléktáblájának elkészítését analizálja alaposan, nagy körültekintéssel és műgonddal. Utóbbi kapcsán érzékelteti a művészi alkotások utóéletét, hatalomfüggését – fennmaradását vagy éppen megsemmisítését –, amivel „lassan száz év elteltével is, nehezen tudunk mit kezdeni.”

H. Szilasi Ágnes kitűnő várostörténeti visszatekintést is prezentál, amikor így ír: „Dr. Förster Kálmán (1885–1971) a várossá nyilvánított Salgótarján polgármestere volt 1922 és 1944 között. E lucskos, sáros, rendezetlen ipari településből polgármestersége idején lett város. Programjának és gyakorlatának középponti tennivalóját először a város rendezése... másodszor a városi léthez szükséges közigazgatás, a szociális intézményrendszer... harmadszor a lakosság általános viszonyának – benne az értelmiség jelenléte és megbecsülése – képezte.”

Sajnálatos – és némi hiányérzetet is kelt az olvasóban – hogy Bóna Kovács életútjának utolsó, 1957–1970 közötti szakaszáról vajmi keveset tudunk meg, bizonyára azért, mert maga H. Szilasi Ágota sem jutott elegendő információhoz. Amit közöl velünk a művész életének és munkásságának erről a 13–14 évről az már egy hosszú út nehéz és szomorú finise és végállomása. „...az 1956-os események után ismét Budapestre, Rákoshegyre költözött családjával. Egészségi állapota egyre rosszabbra fordult. Megbízásokat kapott még a Képzőművészeti Alaptól hazai és külföldi megrendelők

kérésének kielégítésére, de a megerőltető fizikai munkát igénylő szobrászati megbízásokat már egyre nehezebben tudta teljesíteni... Tanítványai még fel-felkeresték budapesti lakásán, de egészségi állapota egyre romlott: második szívinfarktusát 1970. június 26-án már nem élte túl."

A tanulmány szerzője, a Salgótarjánból elszármazott H. Szilasi Ágnes művésztírói munkásságának köszönhetően jól ismert a *Palócföld* olvasói előtt. Ráadásul 1997-től öt éven keresztül Salgótarjánban a Nógrádi Történeti Múzeum muzeológusaként dolgozott. Itt került közelebbi kapcsolatba a város XX. század elejei és kortárs művészetével. 1993 októberétől az egri Dobó István Vármúzeum főmuzeológus-művészettörténésze. Kutatási területe elsősorban a múzeum gyűjteményéhez kapcsolódik. Ezen kívül a magyarországi akvarellfestészet XIX. és XX. századi alakulása érdekli és motiválja.

Csongrády Béla *Nemcsak alkotóművésznek volt kiváló* című tanulmányában nem elsősorban a művész életútja, alkotómunkája áll a szerző figyelmének fókuszában, hanem művésztanárként és pedagógusként inkább maga az ember, aki 1945–1956 közötti időszakban Baglyasalján, egy kis közösségben – családjában, barátai és tanítványai között – éli mindennapjait, tanít, szervez, kommunikál, viselkedik.

Ez a kisebb lélegzetű tanulmány kitűnően egészíti ki H. Szilasi Ágnes monográfiáját, az előbbinél részletesebben és mélyebben fejtheti ki ezt a rövidebb, de meghatározó pályaszakaszt, amelyet Csongrády nem véletlenül, inkább a „megfigyelés lehetősége” miatt választhatott ki. Itt tudja igazán megragadni a fiatalokra figyelő, a tehetségeket felkaroló, a pedagógia érzékkel és szervezőtehetséggel is megáldott embert, bemutatni habitusát, kontúrosan megrajzolni karakterét.

„A baglyasaljai évtized rendkívül fontos szakasza volt Bóna Kovács életpályájának, munkásságának, mert az alkotó munkája mellett ekkor volt legintenzívebb művészetpedagógusi tevékenysége.” Bóna Kovács járja az üzemeket, figyeli, felkarolja a fiatal tehetségeket, tanít az általános iskolában, szakkört vezet, magántanulókat képez, miközben fest is, „elsősorban a megélhetés miatt.”

E korszakában legfőbb „műveként” – ahogy azt Csongrády részletesen, olvasmányos stílusban kifejti – megalakítja a Munkás Művészeti Főiskolát, amelyet 1949-ben hivatalosan is szabad-iskolává nyilvánítanak.

A szerző mintegy sommázva a művész e korszakát így ír: „Bóna Kovács Károly művészet-pedagógiai munkássága nagymértékben járult hozzá a megye későbbi élénk és sikeres képzőművészeti életének megalapozásához.”

Bóna Kovács tanítványai közül féltucat szobrász-, festő- és iparművész is vall mesteréről. Mindannyian tisztelettel beszélnek róla, elismeréssel emlékeznek rá. Különböző élethelyzetekben láttatva a művészt, megemlítik

reneszánsz alaposságát, hozzáértését, pedagógiai érzékét, természetszeretetét, élettapasztalatát, művészi és emberi értékeit.

A szociografikus elemekkel tűzdelt tanulmány harmonikusan illeszkedik a könyv vezető monográfiájához. A szerző tudja, mit akar és információit, a művész jól megválasztott korszakából, könnyen hozzáférhető helyen, autentikus személyektől (interjúalanyoktól) szerzi meg. Így tanulmánya még hitelesebb, még közelebb viszi az olvasót a művész megismeréséhez, szellemiségéhez is. Ezt segíti az „Irodalomjegyzék” is, amely a két szerző közös „forrásanyaga”, amit érdemes lett volna feltüntetni.

Kismonográfiája utolsó soraiban Csongrády azt írja Bóna Kovács Károly művészetpedagógiai munkásságáról, hogy „...Így lett teljes, így vált igazán gazdaggá élete, amely szellemi örökségében hagyományozódik tovább.” Igaza is van.

A könyv harmadik „önálló” darabja Bóna Kovács Károly *A művészetről* szóló előadása. A művész ismerte a hallgatóság igény szintjét, ezért (is) nem bocsátkozik mélyebb művészettörténeti elemzésbe, a művészeti irányzatok értékelésébe. „Különben is egy művészeti irány életrevalóságát csak az idő bizonyíthatja, de hogy művészi-e vagy sem egy-egy szobor, vagy kép, azt a hozzáértő megérzi.” – állítja.

A művész előadó nagyon is a mindennapi realizmus talaján marad. Talán a hallgatóság soraiban ülő potenciális támogatók megnyerésére is gondolva vázolja fel a művészet és a művészek sanyarú helyzetét, amikor „a mindennapi gondok súlyos malomkövei”-ről beszél, és akkor is, amikor imígyen igyekszik részvétet kelteni: „...a beérkezettnek mondott művészek a nyomorúság kenyere [...] tengődnek.” Mintegy művészi hitvallása elemeként szögezi le: „...bármilyen irány híve is a művész, a természetből kell kiindulnia.”

Bóna Kovács szóban forgó előadása hétköznapiasan reális, sőt populáris volt. A művészetnek szándékozta megnyerni a publikumot, és – nehéz helyzetében, igazán érthető módon – magának meg a pártfogókat. Előadása – és ez volt egyik figyelemre méltó jegye – kisebb kor- és társadalomrajz is volt egyben, még ha kevésbé szívderítő is.

Az, hogy Bóna Kovács Károly gazdag életpályája megörökített és a szellemi öröksége egyáltalán hagyományozódhat, abban a méltatott monográfia szerzőinek vitathatatlan érdeme van. Gárdonyi Géza gondolata jut eszembe: „A tudós azt keresi, ami igaz. A művész azt, ami szép. Mindenki más azt, ami neki hasznos.” Meggyőződésem, a könyv szerzői az igazat és a szépet is keresték. A monográfia méltó módon adja vissza a művész mentalitását, hitvallását is, amelyet pregnánsan fejez ki – ahogy azt feleségtől tudjuk, és az ajánló sorokban olvashatjuk – szimbolikus közös zászlajukra írt mottó: „Isten, szeretet, munka”.

Azt hiszem, praktikus lett volna, ha a terjedelmes, tömény tanulmányt – amelyben könnyen elveszik a kevésbé figyelmes olvasó – alcímekkel tagolni. A szövegközi illusztrációk, dokumentumok gazdagítják a művet, segítik az eligazodást is, de nem pótolják az alcímek funkcióját, a figyelem fókuszálását, irányítását, terelését.

Csongrády Béla tanulmánya esetében – paradox módon – kisebb kifogás tárgya lehet az, ami nincs benne, jelesül a művész pedagógiai és szervező tevékenysége 1949–1956 közötti időszakának elemzése. Szerencsés lett volna az is, ha maga (is) adott volna egy összegzést a művész legjellemzőbb személyiségjegyeiről.

A szerkesztő, Szilasi András érdeme a *Műtárgyjegyzék*, a *Kiállítások* és az *Életrajzi kronológia* könyvbe való „felvétele”, melyek mindegyike nagyszerű adalék a művész munkássága mélyebb megismeréséhez. A könyv külső borítójának fülszövegében – helyesen – lehetőséget adott a szerzőknek a „személyes hangvétellő” bemutatkozásra.

A szóban forgó Bóna Kovács Károly monográfia – ahogy erre a város polgármestere is érdemesítette és amint ez a könyv második és harmadik oldalának tetején látható „feliratozásból” is kitűnik – remélhetően egy új folyam, a *Művészet és művészek Salgótarjában* elnevezésű sorozat első, talán meghatározóan méltó darabja lett.

A kiadvány megjelenését széles körű összefogás segítette, élen a Kovács családdal, városi önkormányzattal és a megyei közgyűléssel. Példaértékű a tucatnál is több magánszemély szponzori tevékenysége. Hasonló támogatásra lesz szükség, hogy a sorozat további darabjai – Iványi Ödönről, Czinke Ferencről és más művészekről szóló monográfiák – megjelenhessenek.

Az imponálóan ízléses könyv a Bencze Péter vezette Polár Stúdió nyomdaüzem dolgozóit minősíti, a kitűnő fotókat és remek reprodukciókat Rigó Tibor készítette, a grafikai szerkesztés Horváth Zsolt érdeme. Az egész kiadvány – úgy ahogy van – nagyszerűen összerakott opusz, jó szívvel ajánlható minden potenciális olvasó szíves figyelmébe.

(*Salgótarján*, 2003.)

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Keszthelyi Rezső (Bp.); Csiki László (Bp.–Márkháza); Pintér Sándor (Bp.), Jenei Gyula (Szolnok); Varga Dániel (Bp.); Lukáts János (Bp.); Koppány Zsolt (Bp.); Fráter Zoltán (Bp.); Zalányi Kinga (Bp.); Michael Castro (USA); Luzsicza István (Fót); Szabó Andrea (Balassagyarmat); Hahnné Duray Éva (Losonc); Baráthi Ottó (Salgótarján); Sulyok Bernadett (Salgótarján–Bp.); Hatvani József (Salgótarján); Prikler Mátyás (Pozsony)

„Valóban csak merész s alakító szellem
kell egy új világot kitárni előttünk.”

(Madách Imre)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Nógrád Megye Önkormányzata, valamint az 50. éves *Palócföld* irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat szerkesztősége a 2004. évre meghirdeti a

MADÁCH-PÁLYÁZATOT.

A pályázaton olyan, eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott esszével, tanulmánnyal, riporttal, szociográfiával, interjúval lehet nevezni, amelyek elemzik, bemutatják, föltárják a magyar szellemi és kulturális élet irodalmi értékeit, történeti jelenségeit és jelenkori eredményeit, illetőleg amelyek Madách Imre korára, életére, életművére, annak utóéletére vonatkozó új gondolatanyagot, adalékot tartalmaznak.

Maximális terjedelem: 15 flekk (1 flekk 1350 karakter)

A pályamunkákat 3 példányban 2004. november 15-ig lehet benyújtani a *Palócföld* Szerkesztőségének címére (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

A pályázatot a *Palócföld* folyóirat szerkesztősége által felkért zsűri bírálja.

A pályázat díjai:

I.	120 000 Ft
II.	100 000 Ft
III.	80 000 Ft

Eredményhirdetésre 2005 januárjában, a Madách-ünnepség keretében kerül sor.

Nógrád Megye Önkormányzata

Palócföld Szerkesztősége

„Egy nemzet intelligenciája csak akkora nagy,
amekkora irodalma mutatja.”

(Mikszáth Kálmán)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Nógrád Megye Önkormányzata, valamint az 50. éves *Palócföld* irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat szerkesztősége a 2004. évre meghirdeti a

MIKSZÁTH-PÁLYÁZATOT.

A pályázaton eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott szépirodalmi művekkel lehet nevezni.

Maximális terjedelem: 15 flekk (1 flekk 1350 karakter)

A pályamunkákat 3 példányban 2004. november 15-ig lehet benyújtani a *Palócföld* Szerkesztőségének címére (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

A pályázatot a *Palócföld* folyóirat szerkesztősége által felkért zsűri bírálja.

A pályázat díjai:

I.	120 000 Ft
II.	100 000 Ft
III.	80 000 Ft

Eredményhirdetésre 2005 januárjában, a Madách-ünnepség keretében kerül sor.

Nógrád Megye Önkormányzata

Palócföld Szerkesztősége

PRIKLER MÁTYÁS

Pozsonyban született 1982-ben.

A Pozsonyi Magyar Gimnáziumban érettségizett. Gyermekkorától foglalkozik fényképezéssel, munkái többek között a *Kalligram* folyóiratban jelennek meg. 2003 szeptemberében kezdte meg tanulmányait a Pozsonyi Filmművészeti Főiskolán, játékfilmrendezői szakon.

Kiállítása 2002-ben Pozsonyban volt, közösen édesapjával, Prikler Lászlóval és 2003-ban Salgótarjánban, a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban.

Prikler Mátyás fotója (2002)

